

2012

к а л е н д а р

ДНІПРО

на 1930 рік

Земельний Банк Гіпотечний

Акційна Спілка

У всіх краях Європи й Америки
— власні кореспонденти.

При письмених запитах долучати на
відповідь поштової значок за 50 гр.

Львів, вул. СЛОВАЦЬКОГО Ч. 14

Акційний капітал зол. 5,000.000.

Власна каменниця.

Телефон ч. ч. 382, 52-92 і 75-32.

Конто в П. К. О. ч. 149.000.

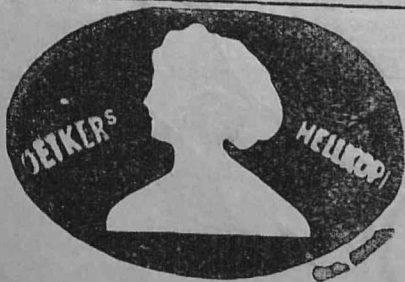
ПОЛАГОДЖУЄ всі банкові чинности.

ПЕРЕВОДИТЬ перекази заграницю до всіх мистецтв світа — головно до Америки й України.

ПРИЙМАЄ та виплачує вкладки в золотих ялярах.

КУПУЄ і ПРОДАЄ: цінні папери, девізи, вагони по курсі дня — на найдогідніших умовах.

Dr. A. Oetker Nahrungsmittelfabrik

Жадайте по всіх
Кооперативах і складах
Народньої Торговлі

При печиві найважливішим є добрий порошок до печива.

Уживаючи **Д-ра ЕТКЕРА** порошку до печива „Баккін“,
кожда газдиня зискує, бо тільки тоді кожде печиво удається.
Крім наших від багато років випробуваних фабрикатів Еткера поручаємо
слідуючі пудінги, що можуть заступити бажання найвибагливіших смакунів.

пудінг макаронувий
пудінг турецький
порошок пудінг „Галья“

Д-ра ЕТКЕРА

мігдалове печиво з родзинками
печиво чоколад. з січеними мігдалами
чоколядове печиво з макаронном
вибаглива легуміна — Желе.

Д-ра Еткера, фабрика споживчих середників, Оліва — Данці
Dr. A. Oetker, Nahrungsmittelfabrik Oliwa — Danzig

ЦІЛИЙ ДОХІД НА ДОБРОДІЙНІ ЦІЛІ.

КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ

„ДНІПРО“

НА ЗВИЧАЙНИЙ РІК

1930.

РІЧНИК VII.

КАЛЕНДАР ВИХОДИТЬ ЗА РЕДАКЦІЄЮ ВОЛ. ДОРОШЕНКА
ОКЛАДИНКА РОБОТИ АРТ.-МАЛ. М. БУТОВИЧА.

У ЛЬВОВІ 1929.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ДОПОМОГИ
ЕМІГРАНТАМ З ВЕЛИКОЇ УКРАЇНИ.

Кожний Українець повинен стати членом Видавничої Кооперативи

“ЧЕРВОНА КАЛИНА” у Львові, Руська 18.

III. пов. Телефон 57-79.

Вписове 5 зол. Уділ 25 зол. — Уділ можна сплачувати ратами по 5 зол.
Члени кооперативи одержують що року великий календар-альманах даром, а всі власні видання за половину ціни.

Видання „Червоної Калини“.

- БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ МИР. Спомини та матеріали. Зладив І. Кедрин. 30л.
Сторін 320 і 16 сторін ілюстрацій 8:00
Д. Дорошенко: МОЇ СПОМИНИ ПРО НЕДАВНЄ-МИНУЛЕ. 4 томи
Сторін 449 8:40
Ф. Дудко: ГЛУМ. Оповідання. Ст. 52 1:20
„ ЧОРТОРИЙ. I. том трільогії „В заграві“. Ст. 192. 3:50
„ КВІТИ І КРОВ. II. том трил. „ „ Ст. 192. 4:00
„ III. том трільогії друкується.
Роман Купчинський: ЗАМЕТІЛЬ. Трільогія зі стрілецького життя. 4:00
„ I. том: КУРИЛАСЯ ДОРІЖЕНЬКА. Ст. 208. 4:00
„ II. том: ПЕРЕД НАВАЛОЮ. Ст. 192 4:00
„ III. том: ВИЛІТАЛИ ОРЛИ. Друкується.
Генерал ген. штабу Всеволод Петрів: СПОМИНИ. Том I. і II. по 3:50
„ СПОМИНИ. Т. III. і IV. друкуються.
Др. Степан Шухевич, б. ст. УГА.: СПОМИНИ. Причинки до історії 4:00
УГА., на підставі записок та власн. переживань. Част. I—V по 4:00
Ю. Шкрумеляк: ЧЕТА КРИЛАТИХ. Повість з воєнних часів. Ст. 256 5:00
Вол. Лопушанський: ПЕРЕМОГА. Повість з визвольної війни.
Частина I. і II. по 3:00
Богдан Лепкий: ОТ ТАК СОБІ. Мініатури. Ст. 129. 1:50
„ СЛОТА. Поезії. 0:90
„ ЗІРКА. Повість з повоєнних часів. Друкується.
„ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В ОПОВІДАННЯХ. „
МІЖ МОЛОТОМ І КОВАЛОМ. Причинки до історії УГА. Ст. 79. 1:50
Степан Левинський: ВІД ВЕЗУВІЯ ДО ПІСКІВ САГАРИ. Сторін 84. 3:25
Халіда Едіб: В ОГНІ. Повість з турецької визвольної війни. 4:50
Василь Софронів: ГРИШНИК. Нариси. Сторін 104. 1:50
Микола Голубець: ЛЬВІВ. Сторін 179. 3:00
А. Вільшенко: ЖИТТЯ Й ПРИГОДИ ЦЯПКИ СКОРОПАДА. Ст. 267 4:50
Брилинський: ЗБІРКА ВОЄННИХ ОПОВІДАНЬ. Друкується.
Др. І. К.: ДОГОВІР З ДЕНКІНОМ. (I. до 17. XI. 1919). Друкується.
Масарик, през. Чехословацької Республіки: СВІТОВА 1
РЕВОЛЮЦІЯ. Друкується.

Через видавничу кооперативу „ЧЕРВОНА КАЛИНА“ можна замовляти всі книжки, які появились в краю і за кордоном.

Замовлення слати:

ЧЕРВОНА КАЛИНА, Львів, вул. Руська ч. 18. III,
або **Книгарня Червоної Калини, Золочів, Колійова 1.**

Збірник М. С. ВОЗНЯКА

Львів. Б. Б. УРСР

Стиль	Свята			Сонце		Місяць		
	нов.	ст.	Дні	українсько-католицькі	римо-католицькі	схід.	зах.	
1	19	С	Грудень 1929. М. Боніф.	Новий рік 1930.	7 51	16 16	9 24	17 18
2	20	Ч	Ігнатія Бог. євмч.	Імени Ісус	7 51	16 17	9 55	18 25
3	21	П	Юліяни мч.	Геновефи	7 51	16 18	10 20	19 33
4	22	С	Анастасії вчм.	Евгенія	7 51	16 19	10 40	20 42
1. Глас 3. Євг. утр. воскр. 6. — На Літ. Ап. зач. 328. Єв. Мат. зач. 1.								
5	23	Н	Н. пер. Різ., 10 м. на Кр.	Н. по Різдв. Телесф.	7 51	16 20	10 57	21 50
6	24	П	Нав Різдва, Євгенії	Трох Королів	7 50	16 21	11 12	22 59
7	25	В	Різдва Христова	Лукіяна м.	7 50	16 22	11 26	—
8	26	С	Соб. Пр. Бог., Йосифа	Северина ав.	7 50	16 23	11 41	0 9
9	27	Ч	Стефана прмч.	Юліяни й Василіси	7 49	16 24	11 59	1 22
10	28	П	20 тис. муч. в Ніком.	Івана Добр. еп.	7 49	16 26	12 20	2 39
11	29	С	Дітий убит. у Вифл.	Гигіна папи	7 49	16 27	12 48	4 1
2. Глас 4. Єв. утр. воскр. 7. — На Літ. Ап. зач. 200. Єв. Мат. зач. 4.								
12	30	Н	Н. по Різд. Анізії мч.	1. по 3. Кор. Св. Род.	7 48	16 28	13 27	5 25
13	31	П	Меланії прп.	Леонтія еп.	7 48	16 30	14 23	6 45
14	1	В	Січ. Н. Р., Обр. Г., В. В. ☉	Іларія	7 47	16 31	15 35	7 52
15	2	С	Сильвестра папи	Павла Пуст.	7 46	16 33	17 1	8 42
16	3	Ч	Малахії пр.	Маркила п. і м.	7 45	16 34	18 31	9 19
17	4	П	Собор 70 Апост.	Антонія ав.	7 45	16 36	19 50	9 46
18	5	С	Нав. Бог., Теопемт.	Пр. св. Пет. в Римі	7 44	16 37	21 22	10 8
3. На Літ. Ап. зач. 302. Єв. Мат. зач. 6.								
19	6	Н	Богоявлення Господне	2. по 3. Кор. Мар і тов.	7 43	16 38	22 40	10 26
20	7	П	Собор Ів. Хрестителя	Севастіяна	7 43	16 40	23 57	10 42
21	8	В	Юрія, Еміліяна прп. ☉	Агнети д. м.	7 42	16 41	—	10 58
22	9	С	Поліевкта мч.	Вінкентія м.	7 41	16 43	1 11	11 17
23	10	Ч	Григорія прп. і Домет.	Раймунда	7 40	16 45	2 23	11 38
24	11	П	† Теодозія В. прп.	Тимотея еп. м.	7 39	16 46	3 35	12 3
25	12	С	Татіяни мч., Евпракс.	Нав. Ап. Павла	7 38	16 48	4 44	12 35
4. Глас 6. Єв. утр. воскр. 9. — На Літ. Ап. зач. 224. Єв. Мат. зач. 8.								
26	13	Н	Н. по Пресв. Єрм. і Страт.	3. по 3. Кор. Полік.	7 37	16 49	5 47	13 17
27	14	П	Отців в Синаї	Івана Золот.	7 36	16 51	6 41	14 9
28	15	В	Павла Тив. і Івана прп.	Леоніда і тов. м.	7 34	16 53	7 25	15 10
29	16	С	Пока. оков. Ап. Петра ☉	Франца Сал. еп.	7 33	16 54	7 58	16 15
30	17	Ч	† Антонія Вел. прп.	Мартини д. м.	7 32	16 56	8 24	17 24
31	18	П	Атаназія і Кирила св.	Петра з Нолі	7 31	16 57	8 45	18 36

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 8 о год. 4¹¹. Повня дня 14 о год. 23²¹. Послідня кв. дня 21 о год. 17⁰⁷. Нів дня 29 о год. 20⁰⁷.

СТОЛІТНІЙ КАЛЕНДАР: З початку мрачно і мірно зимно, після дощ і сніг, сильні вітри; в другій половині місяця сильна студінь то заметіль.

ЛЮТИЙ

Стиль	Свята		Сонце		Місяць			
	во.	ст.	схід	зах.	схід	зах.		
1	19	С	Макарія прп.	Ігнатія еп. і м.	7 30	16 59	9 3	19 41
5. Глас 7. Єв. утр. воскр. 10. — На Літ. Ап. зач. 295. Єв. Луки зач. 94.								
2	20	Н	32. по С. †Евтимія Вел	4. по 3 Кор. М. Б. Гр.	7 29	17 1	9 18	20 41
3	21	П	Максима прп.	Власія еп	7 28	17 3	9 32	21 58
4	22	В	Тимотея ап., Анастасія	Андрія К., Верон.	7 26	17 4	9 47	23
5	23	С	Климентія свмч.	Агафії д. і м.	7 25	17 6	10 4	—
6	24	Ч	Ксеїї прп.	Тита еп., Дороти	7 23	17 7	10 22	0 23
7	25	П	† Григорія Богосл.	Ромуальда ав.	7 21	17 8	10 46	1 4
8	26	С	Ксенофонта прп.	Івана з Мати	7 20	17 10	11 18	3
6. Глас 8. Єв. утр. воскр. 11. — На Літ. Ап. зач. 296. Єв. Луки зач. 89.								
9	27	Н	Мит. і фар. † П. м. Ів. Зол	5. по 3. Кор. Аполь.	7 18	17 11	12 4	4 21
10	28	П	Єфрема прп.	Схоластики	7 17	17 13	13 6	5 31
11	29	В	Перен. мощ. Ігнатія Б.	Поява МБ. Люрд.	7 16	17 15	14 25	6 11
12	30	С	Трох Святителів	7 Основ Серв.	7 15	17 17	15 53	7 21
13	31	Ч	Кира і Івана безср.	Григорія П.	7 13	17 18	17 23	7 41
14	1	П	Лютій. Трифона мч.	Валентина еп. і м.	7 11	17 20	18 51	8
15	2	С	Стрігения Госп.	Фавстина і Йов. м.	7 9	17 21	20 14	8 21
7. Глас 1. Єв. утр. воскр. 1. — На Літ. Ап. зач. 135. Єв. Луки зач. 79.								
16	3	Н	Бл. сина. Сим. й Анни	Старозап. Юліяни д.	7 8	17 23	21 35	8 4
17	4	П	Ізидора прп.	Юліяна	7 6	17 25	22 53	9
18	5	В	Агафії мч.	Симеона еп. і м.	7 4	17 26	—	9 1
19	6	С	Вукола прп.	Конрада і Зуванни	7 2	17 28	0 9	9 3
20	7	Ч	Партенія і Луки прп.	Льва еп.	7 0	17 29	1 23	10
21	8	П	Теодора Страт. вч.	Фелікса еп. і м.	6 59	17 31	2 34	10 3
22	9	С	Никифора мч.	Марг. з Корт.	6 57	17 33	3 41	11 1
8. Глас 2. Єв. утр. воскр. 2. — На Літ. Ап. зач. 140. Єв. Мат. зач. 106.								
23	10	Н	Мясоп. Харлампія мч.	Мясоп. Петра Д.	6 55	17 34	4 38	12
24	11	П	Власія свмч.	Матей ап.	6 53	17 36	5 24	13
25	12	В	Мелегія св.	Леандра	6 51	17 38	6 1	14
26	13	С	Мартиніяна прп.	Віктора	6 49	17 39	6 29	15 1
27	14	Ч	Авксентія прп.	Александра м.	6 47	17 41	6 51	16 2
28	15	П	Онисима ап., Пафнут.	Теофіла м.	6 45	17 42	7 9	17 3

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 6 о год. 18²⁶. Повня дня 13 о год. 9³⁹. Послідня кв. дня 20 о год. 9⁴⁴. Нів дня 28 о год. 14³³.

СТОЛІТНІЙ КАЛЕНДАР: З початку місяця морози. Після 8 днів сильні морози, 13 і 14 сильні бурі зі снігом, від 21 до кінця теплі й дощі.

БЕРЕЗЕНЬ

Стиль	Свята		Сонце		Місяць			
	нов.	ст.	схід	зах.	схід	зах.		
1	16	С	Памфила і тов. мч.	Альбіна еп	6 43	17 44	7 25	18 41
9. Глас 3. Єв. утр. воскр. 3. — На Літ. Ап. зач. 112. Єв. Мат. зач. 17.								
2	17	Н	Сироп. Теодора вч.	Запуст. Павла м.	6 41	17 45	7 40	19 50
3	18	П	Льва папи	Кунегунди	6 39	17 47	7 55	21 0
4	19	В	Архіпа ап. і Максима	Казимира кор.	6 37	17 48	8 10	22 13
5	20	С	Льва еп. Катан.	Ів. від Хр. Попелец.	6 35	17 49	8 27	23 29
6	21	Ч	Тимотея прп.	Перперугі і Фел.	6 33	17 51	8 48	—
7	22	П	Найд. мощ. Муч. в Евг.	Томи з Акв.	6 31	17 54	9 17	0 48
8	23	С	Полікарпа свмч.	Вінцентого Кадр.	6 29	17 54	9 56	2 6
10. Глас 4. Єв. утр. воскр. 4. — На Літ. Ап. зач. 329. Єв. Йоана зач. 5.								
9	24	Н	1. посту. 1 і 2 н. гол. І Хр	Вступна. Франціски	6 27	17 56	10 49	3 19
10	25	П	Тарасія св.	40 мучеників	6 25	17 57	11 59	4 20
11	26	В	Порфірія св.	Рожі, Фран і Пел.	6 23	17 59	13 21	5 7
12	27	С	Проклія прп.	Сух. Григ. Вел. пап.	6 21	18 0	14 49	5 42
13	28	Ч	Василія ієп.	Христини д. і м.	6 19	18 2	16 17	6 7
14	1	П	Март. Евдокії прпмч.	Сух. Матильди кор.	6 17	18 3	17 42	6 29
15	2	С	Теодота свмч	Сух. Климента Двер	6 15	18 5	19 5	6 47
11. Глас 5. Єв. утр. воскр. 5. — На Літ. Ап. зач. 304. Єв. Мар. зач. 7.								
16	3	Н	2. посту. Евтропія і тов.	Сука. Киріяка м.	6 13	18 6	20 26	7 4
17	4	П	Гарасима прп.	Патрикія	6 11	18 8	21 44	7 22
18	5	В	Косона мч.	Кирила Єрус.	6 9	18 9	23 2	7 40
19	6	С	42 муч. в Амореї	Йосифа Обруч.	6 7	18 11	—	8 3
20	7	Ч	Василія свмч.	Евфимії д. і м.	6 5	18 12	0 18	8 31
21	8	П	Теофілякта прп.	Венедикта ав.	6 3	18 14	1 29	9 7
22	9	С	† 40 Муч. в Севастії	Катерини швед.	6 1	18 15	2 31	9 53
12. Глас 6. Єв. утр. воскр. 6. — На Літ. Ап. зач. 311. Єв. Мар. зач. 57.								
23	10	Н	3. посту. Кондрі тов мч.	Глуха. Фелікса м.	5 59	18 17	3 22	10 48
24	11	П	Софронія пат.	Гавриїла	5 57	18 18	4 2	11 51
25	12	В	Теофана ієп.	Благов. ПДМ.	5 55	18 20	4 33	12 59
26	13	С	Пер. мощ. прп. Никиф.	Емануїла м.	5 53	18 21	4 57	14 9
27	14	Ч	Венедикта прп.	Івана Дамаск.	5 51	18 23	5 16	15 28
28	15	П	Агапія мч.	Івана К.	5 48	18 24	5 38	16 27
29	16	С	Савина і Юліяна мч.	Кирила	5 46	18 25	5 47	17 37
13. Глас 7. Єв. утр. воскр. 7. — На Літ. Ап. зач. 314. Єв. Мар. зач. 40.								
30	17	Н	4. посту. Алексія прп	Середопост. Квірина	5 44	18 26	6 2	18 49
31	18	П	Кирила Єрус.	Бальбіни діви	5 42	18 28	6 17	20 2

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 8 о год. 5⁰⁰. Повня дня 14 о год. 19⁵⁸. Послідня кв. дня 22 о год. 4¹³. Нів дня 30 о год. 6⁴⁶.

СТОЛІТНІЙ КАЛЕНДАР: З початку сильні вітри зі снігом, опісля жарно; від 7—9 дощ, опісля сніги й зимно до кінця.

КВІТЕНЬ

ТРАВЕНЬ

Стиль		Свята		Сонце		Місяць		Стиль		Свята		Сонце		Місяць			
нов.	ст.	Дні	українсько-католицькі	римо-католицькі	схід	зах.	схід	нов.	ст.	Дні	українсько-католицькі	римо-католицькі	схід	зах.	схід	зах.	
1	19	В	Хризант і Дарії мч.	Гугона	5 40	18 29	6 33	21	1	18	Ч	Івана Декапол. прп.	Філіпа і Як. ап.	4 43	19 13	5 53	23 1
2	20	С	ОО. уб в м. св. С. Покл.	Франца	5 39	18 31	6 53	22	2	19	П	Івана прп.	Атаназія еп.	4 41	19 14	6 38	—
3	21	Ч	Якова ісп.	Ришарда еп.	5 37	18 32	7 19	23	3	20	С	Теодора прп.	Цариці Кор. П	4 39	19 15	7 38	0 10
4	22	П	Василія свмч.	Ізидора еп.	5 35	18 34	7 54										
5	23	С	Нікона і тов. прмч.	Вінкентія	5 33	18 35	8 42										
14. Глас 8. Єв. утр. воскр. 8. — На Літ. Ап. зач. 321. Єв. Мар. зач. 47.																	
6	24	П	5. посту. Зах. і Якова	Чорна. Келест. пап.	5 31	18 37	9 46	21	4	21	Н	2. Митронос. Януар. свмч	2. по В. Н. св. Хр.	4 38	19 17	8 51	1 5
7	25	П	Благов. Пр. Бог.	Еліфанія	5 29	18 38	11 3	22	5	22	П	Теодора Сик. прп.	Пія V. п.	4 36	19 18	10 14	1 46
8	26	В	Собор Арх. Гавриїла	Діонізія еп.	5 27	18 40	12 27	3	6	23	В	† Георгія вмч. (на нед.)	Івана з Ол.	4 34	19 19	11 38	2 16
9	27	С	Матрони прп.	Марії Клеоп.	5 24	18 41	13 53	4	7	24	С	Сави Стр мч.	Флявії і Доміт.	4 33	19 21	13 1	2 39
10	28	Ч	Іларіона і Стефана прп.	Єзекіїла пр.	5 22	18 43	15 16	4	8	25	Ч	† Марка ев.	Станислава еп.	4 31	19 22	14 21	2 57
11	29	П	Марка еп., Кирила діяч.	МБ Страд. Льва В.	5 20	18 44	16 38	4	9	26	П	Василія свмч.	Григорія Наз.	4 30	19 23	15 39	3 14
12	30	С	Лазар. суб., Ів. Ліствич.	Юлія пап.	5 18	18 46	17 58	4	10	27	С	Симеона свмч.	Ізидора	4 28	19 24	16 57	3 80
15. Єв. утр. Мат. 83. — На Літ. Ап. зач. 247. Єв. Йоана зач. 41.																	
13	31	Н	Квітва. Іпатія еп.	Квітва. Герменегіла.	5 16	18 47	19 18	5	11	28	Н	3. О розсл. Ясона і Сос.	3. по В. Францішка	4 27	19 26	18 15	3 47
14	1	П	Квітець. Марії Єг.	Юстина	5 14	18 49	20 37	5	12	29	П	9 Мч. в Кизиці	Панкратія	4 25	19 27	19 33	4 5
15	2	В	Тита прп. і Амфіяни	Анастасії м.	5 12	18 50	21 56	6	13	30	В	† Якова ап.	Серватія	4 24	19 29	20 50	4 29
16	3	С	Никити ісп.	Венедикта Й. Ляб.	5 11	18 52	23 10	6	14	1	С	Май. Єремії прор.	Боніфатія м.	4 23	19 30	22 1	4 58
17	4	Ч	Вел. Четв. Іосифа	В. Четв. Анікіта пап.	5 9	18 53	—	7	15	2	Ч	Атаназія В. пат. Єр.	Івана зі Салі	4 21	19 31	23 4	5 36
18	5	П	Вел. Пятя. Теод і Агат.	В. Пят. Аполонія м.	5 7	18 54	0 18	7	16	3	П	† Теодозія Печ. прп.	Бл. Андрія Боб.	4 20	19 32	23 54	6 24
19	6	С	Вел. Суб. Евтихія св.	В. Суб. Георгія еп.	5 5	18 55	1 16	8	17	4	С	Пелягії прмч.	Пасхаліса	4 19	19 34	—	7 23
16. На Літ. Ап. зач. 1. Єв. Йоана зач. 1.																	
20	7	Н	Воскр. Хр. Георгія еп.	Воскр. Хр. Теодора	5 3	18 57	2 0	9	18	5	Н	4. Самар. Ірини мч.	4. по В. Венанція м.	4 17	19 35	0 33	8 28
21	8	П	Світл. Понед. Іродіона	Св. Понед. Анзельма	5 1	18 58	2 34	10	19	6	П	Йова Многострад.	Петра	4 16	19 36	1 3	9 36
22	9	В	Світл. Втор. Євпсихія мч.	Сотера і Кая мм.	4 59	18 59	3 0	11	20	7	В	Явлення Чес. Хреста	Бернардина	4 15	19 38	1 25	10 45
23	10	С	Терентія і тов. мч.	Войгіха еп.	4 57	19 1	3 21	13	21	8	С	† Івана Бог. (на нед.)	Тимотея м.	4 14	19 39	1 43	11 55
24	11	Ч	Антипи свмч.	Фіделіса	4 55	19 3	3 39	14	22	9	Ч	† Пер. моц. св. Николая	Юлії д.	4 13	19 40	1 59	13 3
25	12	П	Васлія прп.	Марка ев.	4 53	19 4	3 54	15	23	10	П	† Симеона Зил. ап.	Дезідерія еп. і м.	4 12	19 41	2 13	14 12
26	13	С	Артемона свмч.	Кліта і Маркел.	4 52	19 6	4 8	16	24	11	С	Мокія свмч. і Методія	МБ. Пом. в.	4 11	19 43	2 28	15 23
17. Єв. утр. воскр. 1. — На Літ. Ап. зач. 14. Єв. Йоана зач. 65.																	
27	14	Н	1. Томина. Мартина	1. Біла. Петра Кан.	4 50	19 7	4 23	17	25	12	Н	5. О сліпор. Еліф. і Герм.	5. по В. Григорія II. п.	4 10	19 44	2 43	16 37
28	15	П	Арисгар., Пуда і проч.	Павла	4 48	19 8	4 39	19	26	13	П	Гликерії мч.	Філіпа Нер. Хр. дні.	4 9	19 45	3 0	17 55
29	16	В	Агафії, Хіонії, Ірини мч.	Петра з Вер.	4 46	19 10	4 57	20	27	14	В	Ізидора мч.	Беда В.	4 8	19 46	3 22	19 18
30	17	С	Симеона прп.	Катерини Сієн.	4 44	19 11	5 21	21	28	15	С	Пахомія В. прп.	Августина еп. і в.	4 7	19 47	3 51	20 40
										29	Ч	Вознесення Господне	Возм. Госп. Юлії д.	4 6	19 48	4 31	21 56
										30	П	Андроніка ап.	Фелікса	4 6	19 49	5 26	22 59
										31	С	Теодота мч.	МБ. П. л. Петрон.	4 5	19 50	6 38	23 46

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 6 о год. 12²⁵. Повня дня 13 о год. 6⁴⁹. Послідня кв. дня 20 о год. 23⁰⁹. Нів дня 28 о год. 20⁰⁸.

СТОЛІТНІЙ КАЛЕНДАР: З початку зимно, опісля гарно й тепло, від 7 дощі і сильна студінь до 22; потім погідно й тепло.

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 5 о год. 17⁵³. Повня дня 12 о год. 8²⁹. Послідня кв. дня 20 о год. 17²². Нів дня 28 о год. 6³⁷.

СТОЛІТНІЙ КАЛЕНДАР: З початку приморозки, опісля гарно; від 6 дощі й бурі, від 7—26 погідні дні, але холодні ночі з приморозками, при кінці дощ.

ЧЕРВЕНЬ

ЛИПЕНЬ

Стиль нов. ст.	Дні	Свята		Сонце		Місяць		Стиль нов. ст.	Дні	Свята		Сонце		Місяць			
		українсько-католицькі	римо-католицькі	схід	зах.	схід	зах.			українсько-католицькі	римо-католицькі	схід	зах.	схід	зах.		
22. Глас 6. Єв. утр. воскр. 10. — На Літ. Ап. зач. 44. Єв. Йоан зач. 55																	
1	19	Н	6 Св. Отців. Патрікія	6. по С. Бла. Якова	4 5	19 51	8 0	—	1	18	В	Леонтія мч.	Пр. Крови І. Хр.	4 2	20 4	9 57	23 27
2	20	П	Талалея мч.	Маркелія	4 4	19 52	9 25	0	2	19	С	† Юди Тад. зм., Зосима	Посіц. ПДМ.	4 3	20 4	11 17	23 44
3	21	В	† Констант. і Олени	Кальотиади	4 3	19 53	10 49	0	3	20	Ч	Методія свмч.	Анатолія еп.	4 4	20 4	12 35	23 59
4	22	С	Василіска мч.	Францішка Кар.	4 3	19 54	12 10	1	4	21	П	Юліяна Тарсійського мч.	Теодора еп.	4 4	20 3	13 51	—
5	23	Ч	Михайла еп.	Боніфатія еп. м.	4 2	19 55	13 28	1	5	22	С	Евсевія свмч.	Антонія Мар. зах.	4 5	20 3	15 7	0 16
6	24	П	Симеона прп.	Норберта еп.	4 2	19 56	14 45	1	27. Глас 3. Єв. утр. воскр. 4. — На Літ. Ап. зач. 96. Єв. Мат. зач. 23.								
7	25	С	† З. Н. г. св. Ів. Суб. зауп.	Роберта	4 1	19 56	16 1	1	6	23	Н	4. по С. Агрипіні мч.	4. по С. Лукії мч.	4 6	20 3	16 23	0 37
23. Глас 7. Єв. Йоана зач. 65. — На Літ. Ап. зач. 31. Єв. Йоана зач. 27.																	
8	26	Н	Сош. св. Духа. Карпа ап.	С. св. Духа. Медар.	4 1	19 57	17 17	2	7	24	П	Різдво св. Івана Хр.	Кирила і Methodія	4 6	20 2	17 36	1 1
9	27	П	Пресв. Тройці. Терапонта	Пон. С. св. Д. Феліц.	4 0	19 58	18 33	2	8	25	В	Февронії мч.	Єлисавети цр.	4 7	20 2	18 44	1 32
10	28	В	Никити еп.	Маргарети кор.	4 0	19 59	19 46	2	9	26	С	Давида прп.	Вероніки	4 8	20 1	19 42	2 13
11	29	С	Теодозії д. прмч.	Сух. Варнави ап.	4 0	20 0	20 52	3	10	27	Ч	Самсона прп.	7 Братей муч.	4 9	20 0	20 28	3 4
12	30	Ч	Ісаакія прп.	Івана Фак.	4 0	20 0	21 47	4	11	28	П	Пер. мощ. Кира і Івана	Пія І. нап.	4 10	20 0	21 4	4 4
13	31	П	Єрмія ап. і Єрмея м.	Сух. Антонія з Над.	4 0	20 1	22 31	5	12	29	С	Петра і Павла	Івана Гвальберта	4 11	20 59	21 32	5 11
14	1	С	Червень. Юстина мч.	Сух. Василя еп.	3 59	20 1	23 3	6	28. Глас 4. Єв. утр. воскр. 5. — На Літ. Ап. зач. 103. Єв. Мат. зач. 23.								
24. Глас 8. Єв. утр. воскр. 1. — На Літ. Ап. зач. 330. Єв. Мат. зач. 36.																	
15	2	Н	1. по С. Всіх Св. Никиф.	1. по С. Св. Тройці	3 59	20 2	23 28	7	13	30	Н	5. по С. Собор 12 Ап.	5. по С. Анакл. папи	4 12	19 58	21 53	6 29
16	3	П	Лукіяна мч. і проч.	Івана Редж.	3 59	20 2	23 48	8	14	1	П	Липень. Косми і Дамяна	Бонавентури	4 13	19 58	22 10	7 29
17	4	В	Митрофана еп.	Райнера	3 59	20 3	—	9	15	2	В	† Пол. Риз. Пр. Б.	Генрика	4 14	19 57	22 25	8 36
18	5	С	Доротія свмч.	Ефрема діяк.	3 59	20 3	0	9	16	3	С	Якінта мч. і Анатолія	МБ. Шкаплір.	4 15	19 56	22 39	9 44
19	6	Ч	Пресв. Евх. (на нед.)	Боже Тіло. Юліяни.	3 59	20 3	0 19	11	17	4	Ч	Андрея Крит. св.	Алексія	4 16	19 55	22 52	10 51
20	7	П	Теодота свмч.	Сильверія пап.	3 59	20 4	0 32	13	18	5	П	† Кирила і Methodія ап.	Симеона з Л.	4 17	19 54	23 7	11 59
21	8	С	Теодора Страт. свмч.	Альойзія Гонз.	3 59	20 4	0 47	14	19	6	С	† Атаназія Атон. прп.	Вінкентія з Пав.	4 18	19 53	23 24	13 11
25. Глас 1. Єв. Йоана зач. 24. — На Літ. Ап. зач. 149. Єв. Йоана зач. 25.																	
22	9	Н	2. по С. Кирила А.	2. по С. Павліна еп.	3 59	20 4	1 3	15	20	7	Н	6. по С. Томи і Акакія	6. по С. Чеслава	4 19	19 52	23 46	14 27
23	10	П	Тимотея, Теодота свмч.	Агрипіні	3 59	20 4	1 22	16	21	8	П	Прокопія мч.	Пракседі д.	4 21	19 51	—	15 46
24	11	В	Вартоломея і Варн. ап.	Різдво Івана Хр.	3 59	20 4	1 47	18	22	9	В	Панкратія сщм.	Марії Магдал.	4 22	19 50	0 14	17 7
25	12	С	† Онуфрія Вел. прп.	Вільгельма ав.	3 59	20 4	2 21	19	23	10	С	† Антонія печер	Аполунарія еп.	4 23	19 49	0 54	18 22
26	13	Ч	Акиліни мч.	Павла і Івана м.	4 0	20 4	3 10	20	24	11	Ч	Евфимії мч., Ольги княг.	Кунегунді кор.	4 24	19 48	1 52	19 24
27	14	П	Пресв. Серця Іс. (на нед.)	Пр. Сер. Іс., Владисл.	4 0	20 4	4 16	21	25	12	П	Прокла й Іларія	Якова ап.	4 25	19 57	3 6	20 11
28	15	С	Амоса прор.	Іринея еп. м.	4 1	20 4	5 37	22	26	13	С	Собор Арх. Гавриїла	Анії	4 27	19 46	4 33	20 45
26. Глас 2. Єв. Йоана зач. 36. — На Літ. Ап. зач. 306. Єв. Йоана зач. 9 і 10.																	
29	16	Н	3. по С. Тихона еп.	3. по С. Петра і Павл.	4 1	20 4	7 5	22	27	14	Н	7. по С. Акилі ап., Онис.	7. по С. Рудольф. Акв.	4 28	19 44	6 4	21 10
30	17	П	Мануїла, Савела і пр. мм.	Пам. св. Павла	4 2	20 4	8 32	23	28	15	П	† Володимира Вел. кн.	Віктора п.	4 29	19 43	7 34	21 31
27. Глас 5. Єв. утр. воскр. 6. — На Літ. Ап. зач. 110. Єв. Мат. зач. 29.																	
20	7	Н	6. по С. Томи і Акакія	6. по С. Чеслава	4 19	19 52	23 46	14 27	29	16	В	Атиногена свмч.	Марти діви	4 30	19 41	8 58	21 48
21	8	П	Прокопія мч.	Пракседі д.	4 21	19 51	—	15 46	30	17	С	Маріні вч.	Руфіна м.	4 31	19 40	10 20	22 5
22	9	В	Панкратія сщм.	Марії Магдал.	4 22	19 50	0 14	17 7	31	18	Ч	Якінта, Еміліяна мч.	Ігнатія Льой.	4 32	19 39	11 30	22 22
23	10	С	† Антонія печер	Аполунарія еп.	4 23	19 49	0 54	18 22	30. Глас 6. Єв. утр. воскр. 7. — На Літ. Ап. зач. 116. Єв. Мат. зач. 33.								
24	11	Ч	Евфимії мч., Ольги княг.	Кунегунді кор.	4 24	19 48	1 52	19 24	27	14	Н	7. по С. Акилі ап., Онис.	7. по С. Рудольф. Акв.	4 28	19 44	6 4	21 10
25	12	П	Прокла й Іларія	Якова ап.	4 25	19 57	3 6	20 11	28	15	П	† Володимира Вел. кн.	Віктора п.	4 29	19 43	7 34	21 31
26	13	С	Собор Арх. Гавриїла	Анії	4 27	19 46	4 33	20 45	29	16	В	Атиногена свмч.	Марти діви	4 30	19 41	8 58	21 48
28. Глас 6. Єв. утр. воскр. 7. — На Літ. Ап. зач. 116. Єв. Мат. зач. 33.																	
27	14	Н	7. по С. Акилі ап., Онис.	7. по С. Рудольф. Акв.	4 28	19 44	6 4	21 10	30	17	С	Маріні вч.	Руфіна м.	4 31	19 40	10 20	22 5
28	15	П	† Володимира Вел. кн.	Віктора п.	4 29	19 43	7 34	21 31	31	18	Ч	Якінта, Еміліяна мч.	Ігнатія Льой.	4 32	19 39	11 30	22 22
29	16	В	Атиногена свмч.	Марти діви	4 30	19 41	8 58	21 48	ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 3 о год. 5 ⁰³ Повня дня 10 о год. 21 ⁰¹ . Послідня кв. дня 19 о год. 0 ²⁹ . Нів дня 25 о год. 21 ⁴² .								
30	17	С	Маріні вч.	Руфіна м.	4 31	19 40	10 20	22 5	СТОЛІТНІЙ КАЛЕНДАР: До 4 хмарно й дощі. опісля великі спеки з громовицями; від 18 до кінця місяця часті дощі.								
31	18	Ч	Якінта, Еміліяна мч.	Ігнатія Льой.	4 32	19 39	11 30	22 22									

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 3 о год. 22⁵⁶. Повня дня 11 о год. 7¹². Послідня кв. дня 19 о год. 10⁰⁰. Нів дня 26 о год. 14⁴⁷.

СТОЛІТНІЙ КАЛЕНДАР: З початку холодно і часті дощі; в другій половині місяця гарна погода.

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 3 о год. 5⁰³ Повня дня 10 о год. 21⁰¹. Послідня кв. дня 19 о год. 0²⁹. Нів дня 25 о год. 21⁴².

СТОЛІТНІЙ КАЛЕНДАР: До 4 хмарно й дощі. опісля великі спеки з громовицями; від 18 до кінця місяця часті дощі.

СЕРПЕНЬ

Стиль	нов.	ст.	Дні	Свята		Сонце		Місяць	
				українсько-католицькі	римо-католицькі	схід	зах.	схід	зах.
1	19	П		Макрини і Дія прп.	Петра в оков.	4 33	19 37	12 56	22 22
2	20	С		† Ілії прор. (на нед.)	ПМД. Ангел.	4 35	19 36	14 13	23
31. Глас 7. Єв. утр. в. 8. — На Літ. Ап. з. 124 і 57. Єв. Мат. з. 58 і Л. 114.									
3	21	Н		8. по С. Симеона і Івана	8. по С. Н. св. Стеф.	4 36	19 35	15 27	23 8
4	22	П		Марії Магдалини	Домініка	4 37	19 33	16 37	—
5	23	В		Трофима і тов. мч.	МБ. Сніжної	4 39	19 32	17 38	0 1
6	24	С		† Бориса і Гліба мч.	† Преобр. Госп.	4 40	19 30	18 28	0 8
7	25	Ч		† Успення св. Анни	Каетана	4 41	19 28	19 7	1 5
8	26	П		Єрмолая свмч.	Киріяка м.	4 43	19 27	19 36	3
9	27	С		† Панталеймона вмч.	Романа м.	4 44	19 26	19 58	4 1
32. Глас 8. Єв. утр. воскр. 9. — На Літ. Ап. зач. 128. Єв. Мат. зач. 59.									
10	28	Н		9. по С. Прохора і ин. ап.	9. по С. Лаврентія	4 46	19 25	20 16	5 1
11	29	П		Калиніка мч.	Зузання д.	4 47	19 23	20 32	6 2
12	30	В		Сила і ин. ап.	Кляри д.	4 49	19 21	20 45	7 3
13	31	С		Євдокима прв.	Гіполита і Кас. м.	4 51	19 19	20 59	8 4
14	1	Ч		Серп. Пр. Ч. Х., Маков.	Євзевія еп.	4 52	19 17	21 13	9 4
15	2	П		Перен. мощ. св. Стеф.	Успення Пр. Б.	4 53	19 16	21 28	10 5
16	3	С		Ісаака, Далмата і Фав.	Йоакима	4 54	19 14	21 47	12 1
33. Глас 1. Єв. утр. воскр. 10. — На Літ. Ап. зач. 131. Єв. Мат. зач. 72.									
17	4	Н		10. по С. 7 М. в Єф. мч.	10 по С. Ядка в.	4 55	19 12	22 11	13 2
18	5	П		Євсигнія мч.	Єлени	4 57	19 10	22 44	14 4
19	6	В		Преображення Господ.	Людвика Тол. еп.	4 58	19 8	23 33	16
20	7	С		Дометія і Пассива мч.	Вернарда	4 59	19 6	—	17
21	8	Ч		Єміліяна еп.	Іванни Фр. Шан.	5 1	19 5	0 38	18 4
22	9	П		† Маттія ап.	Тимотея і тов. м.	5 2	19 3	1 59	18 4
23	10	С		Лаврентія мч.	Філіпа Бен.	5 4	19 1	3 28	19 1
34. Глас 2. Єв. утр. воскр. 11. — На Літ. Ап. зач. 141. Єв. Мат. зач. 77.									
24	11	Н		11. по С. Євпла мч.	11. по С. Вартоломея	5 5	18 59	5 0	19 3
25	12	П		Фотія, Анікити мч.	Людвика к.	5 7	18 57	6 28	19 5
26	13	В		Максима ісп.	МБ. Ченстох.	5 8	18 55	7 54	20
27	14	С		Михея прп.	Йосифа Кал.	5 9	18 53	9 17	20 2
28	15	Ч		Усп. Пресв. Богород.	Августини	5 11	18 51	10 38	20 4
29	16	П		Пер. нерук. Обр. Госп.	Усієнн Гол. Ів. Хр.	5 12	18 49	11 58	21
30	17	С		Мирона мч.	Рожі Лім.	5 14	18 47	13 16	21 8
35. Глас 3. Єв. утр. воскр. 1. — На Літ. Ап. зач. 158. Єв. Мат. зач. 79.									
31	18	Н		12. по С. Фльора і Лавра	Раймунда	5 15	18 45	14 29	22

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 1 о год. 13²⁶. Повня дня 9 о год. 11⁰⁹.
Послідня кв. дня 17 о год. 12³¹. Нів дня 24 о год. 4³⁷. Перша кв. дня 31 о год. 0⁰⁹

СТОЛІТНІЙ КАЛЕНДАР: З початку похмурно й холодно; від 5-гарна погода, опісля дощ. В другій половині місяця погода нестала.

ВЕРЕСЕНЬ

Стиль	нов.	ст.	Дні	Свята		Сонце		Місяць	
				українсько-католицькі	римо-католицькі	схід	зах.	схід	зах.
1	19	П		Андея Стр. мч.	Егідія і Бронісл.	5 17	18 43	15 34	22 53
2	20	В		Самуїла пр.	Стефана кор.	5 18	18 41	16 27	23 48
3	21	С		Тадея ап.	Зенона мч.	5 19	18 39	17 9	—
4	22	Ч		Агатоніка і тов. мч.	Розалії д.	5 21	18 37	17 41	0 52
5	23	П		Лупа мч.	Лаврентія	5 22	18 35	18 5	2 0
6	24	С		Євтиха свмч.	Захарії пр.	5 24	18 33	18 24	3 9
36. Глас 4. Єв. утр. воскр. 2. — На Літ. Ап. з. 166 і 33. Єв. Мат. з. 87 і Мар. 24.									
7	25	Н		13. по С. Вартоломея ап.	13. по С. Бл. Мельх	5 25	18 31	18 39	4 17
8	26	П		Адріана, Наталії мч.	Різдво ПДМ.	5 26	18 29	18 53	5 26
9	27	В		Пімена прп.	Петра Кляв.	5 28	18 27	19 6	6 33
10	28	С		Мойсея Мур. прп.	Николая з Тол.	5 29	18 24	19 20	7 40
11	29	Ч		† Усієн. Г. Ів. Х. (на н.)	Прота і Ядка м.	5 30	18 22	19 35	8 50
12	30	П		Александра патр Конст.	Гвіда	5 31	18 20	19 52	10 1
13	31	С		† Іпол. Ч. Пояса Пр. Б.	Філіпа м.	5 33	18 18	20 14	11 46
37. Глас 5. Єв. утр. в. 3. — На Літ. Ап. з. 170 і 282. Єв. Мат. з. 89 і Л. з. 13.									
14	1	Н		14. по С. Верес. † Сим.	14. по С. Воздв. Ч. Хр.	5 34	18 16	20 43	12 32
15	2	П		Маманта мч.	7 Стр. ПДМ.	5 35	18 14	21 24	13 48
16	3	В		Антима свмч., Теоктиста	Корнілія і Кипр.	5 37	18 12	22 20	14 57
17	4	С		Вавили свмч., Мойсея	Сух. Зн. св. Франц.	5 38	18 10	23 32	15 54
18	5	Ч		Захарії і Єлсавети	Йосифа з К.	5 40	18 8	—	16 37
19	6	П		Чудо Арх. Михаїла	Сух. Януарія еп. м.	5 41	18 6	0 56	17 8
20	7	С		Созонта мч.	Сух. Евстахія мч.	5 42	18 4	2 25	17 33
38. Глас 6. Єв. утр. в. 4. — На Літ. Ап. з. 176 і 240. Єв. Мат. з. 92 і Л. 54.									
21	8	Н		15. по С. Різдв. Пр. Бог.	15. по С. Матея ап. ієв.	5 44	18 2	3 54	17 53
22	9	П		Йоакима і Анни	Томи з Віл.	5 45	18 0	5 22	18 11
23	10	В		Минодори і Митр. мч.	Теклі д. і м.	5 47	17 58	6 46	18 27
24	11	С		Теодори прп.	ПДМ. Видуку	5 48	17 55	8 10	18 46
25	12	Ч		Автонома свмч.	Володислава з Г.	5 50	17 53	9 33	19 6
26	13	П		Об. Хр., Корнілія	Кипріяна і Юст. м.	5 51	17 51	10 55	19 32
27	14	С		Воздв. Чесного Хреста	Косми і Дамяна	5 52	17 49	12 13	20 4
39. Глас 7. Єв. утр. воскр. 5. — На Літ. Ап. зач. 181. Єв. Мат. зач. 105.									
28	15	Н		16 по С. Никити вмч.	16 по С. Вячеслава к	5 54	17 47	13 23	20 46
29	16	П		Євфимії вмч.	Михаїла арх.	5 55	17 45	14 22	21 38
30	17	В		Софії, Віри, Надії і Люб.	Єроніма	5 57	17 43	15 8	22 40

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Повня дня 8 о год. 3⁴⁸. Послідня кв. дня 15 о год. 22¹³. Нів дня 22 о год. 12⁴². Перша кв. дня 29 о год. 15⁵⁸.

СТОЛІТНІЙ КАЛЕНДАР: До 5 вітри й холод; від 6—8 дощі й бурі, опісля погідно ночі холодні; від 15—17 гарна погода, погін до кінця вітри й зимно.

ЖОВТЕНЬ

ЛИСТОПАД

Стиль	нов.	ст.	Дні	Свята		Сонце		Місяць	
				українсько-католицькі	римо-католицькі	схід	зах.	схід	зах.
1	18	С	Евменія прп.	Бл. Івана з Дуклі	5 58	17 41	15 44	23	0
2	19	Ч	Трофима і Сават. мч.	Ангелів Стор	6 0	17 39	16 10	0	0
3	20	П	Евстахія його жени і дит.	Кандида і Герарда	6 1	17 37	16 30	0	0
4	21	С	Кондрата ап.	Франца з Ассижу	6 3	17 35	16 47	0	0
40. Глас 8. Єв. утр. воскр. 6. — На Літ. Ап. зач. 182. Єв. Мат. зач. 62.									
5	22	Н	17. по С. Фоки свмч.	17. по С. МБ. Рожан.	6 4	17 33	17 1	2	8
6	23	П	Зачат. Ів. Хр.	Брунона ав.	6 5	17 31	17 14	3	4
7	24	В	Теклі првмч.	Марка пап.	6 6	17 29	17 27	4	2
8	25	С	Евфрозинії прп.	Бригіди д.	6 8	17 27	17 42	5	6
9	26	Ч	† Прест. Івана Бог.	Людвика Бєтр.	6 9	17 25	17 59	6	8
10	27	П	Калістрата мч.	Францішка Борг.	6 11	17 23	18 19	7	8
11	28	С	† Харітона прп.	Еміліяна м.	6 12	17 21	18 45	8	9
41. Глас 1. Єв. утр. в. 7. — На Літ. Ап. з. 183 і 73. Єв. Лук. з. 17 і Й. з. 61.									
12	29	Н	18. по С. Киріяка прп.	18. по С. Максиміа.	6 14	17 19	19 22	9	10
13	30	П	Григорія свмч.	Едварда к.	6 15	17 17	20 12	10	11
14	1	В	Жовт. † Покр. Пр. Б.	Калікста пап. і м.	6 17	17 15	21 18	11	12
15	2	С	Кипріяна свмч.	Тереси д.	6 18	17 13	22 36	12	13
16	3	Ч	Діонізія Ареоп. свмч.	Герарда М.	6 20	17 11	—	13	14
17	4	П	Єротєя свмч.	Маргарети Аляк.	6 21	17 9	0 1	14	15
18	5	С	Харитини мч.	Луки єв.	6 23	17 7	1 27	15	15
41. Глас 2. Єв. утр. в. 8. — На Літ. Ап. з. 194 і 131. Єв. Лук. з. 26 і Й. з. 65.									
19	6	Н	19. по С. † Томи ап.	19. по С. Петра з Ал.	6 24	17 5	2 53	16	16
20	7	П	Сергія і Вакха мч.	Івана Кант	6 26	17 3	4 17	16	16
21	8	В	Пелагії і Таїсії прп.	Уршуді д. і м.	6 28	17 1	5 40	16	16
22	9	С	† Якова ап.	Кордулі д.	6 29	17 0	7 3	16	16
23	10	Ч	Євлампія і Євлампії мч.	Серванда і Герм.	6 30	16 58	8 26	17	17
24	11	П	Філіпа ап., Теофана ап.	Рафаїла Арх.	6 32	16 56	9 48	17	17
25	12	С	Прова, Тар. і Андрон.	Криспіна	6 33	16 54	11 4	18	18
42. Глас 3. Єв. утр. воскр. 9. — На Літ. Ап. зач. 200. Єв. Лук. зач. 30.									
26	13	Н	20. по С. Карпа мч.	20. по С. Евариста п.	6 35	16 53	12 10	19	19
27	14	П	Параскеви прп.	Фльорентія	6 36	16 51	13 4	20	20
28	15	В	Євфимія прп., Лукіяна м.	Симона і Тад. ап.	6 38	16 49	13 43	21	21
29	16	С	Льонгіна сот. мч.	Наркіза єп.	6 39	16 47	14 13	22	22
30	17	Ч	Осія пр, Андрєя мч.	Альфонса Родр.	6 41	16 45	14 35	23	23
31	18	П	† Луки ап і єв.	Вольфганга	6 43	16 44	14 53	—	—

Стиль	нов.	ст.	Дні	Свята		Сонце		Місяць	
				українсько-католицькі	римо-католицькі	схід	зах.	схід	зах.
1	19	С	Йоїла прор.	Всіх Святих	6 44	16 42	15 8	1	0
244. Глас 4. Єв. утр. воскр. 10. — На Літ. Ап. зач. 203. Єв. Лук. зач. 36.									
2	20	Н	21. по С. Артемія мч.	21. по С. День Задуш.	6 45	16 40	15 21	2	8
3	21	П	Іларіона Вел.	Губерта	6 46	16 39	15 35	3	16
4	22	В	Аверкія єп.	Кароля Бором.	6 48	16 38	15 49	4	24
5	23	С	Якова ап.	Зихарії і Єлсав.	6 49	16 36	16 4	5	36
6	24	Ч	Арети і ин. мч.	Леонарда пап.	9 51	16 35	16 23	6	50
7	25	П	Маркіяна і Мартирія мч.	Бл Антонія Бал.	6 53	16 34	16 48	8	8
8	26	С	Димитрія євч.	Готфріда єп.	6 54	16 32	17 21	9	27
45. Глас 5. Єв. утр. воскр. 11. — На Літ. Ап. зач. 215. Єв. Лук. зач. 83.									
9	27	Н	22. по С. Нестора мч.	22. по С. Теодора мч.	6 56	16 31	18 8	10	41
10	28	П	† Параск. євч.	Андрія з Авел.	6 57	16 29	19 10	11	56
11	29	В	Анастасії Рим. прп.	Мартина єп.	6 59	16 28	20 24	12	36
12	30	С	Зиновія і Зиновії мч.	Мартина пап.	7 1	16 27	21 47	13	13
13	31	Ч	Стахія і Амплія ап.	Станіслава Кост.	7 3	16 25	23 11	13	41
14	1	П	Подолист. Косми і Дам.	Йосафата єп. і м.	7 4	16 24	—	14	3
15	2	С	Акиндина мч.	Гертруди д.	7 5	16 23	0 35	14	21
46. Глас 6. Єв. утр. воскр. 1. — На Літ. Ап. зач. 220. Єв. Лук. зач. 38.									
16	3	Н	23. по С. Акепсіма мч.	23. по С. МБ. Остр.	7 7	16 22	1 57	14	36
17	4	П	Йоанікія прп.	Григорія	7 9	16 21	3 17	14	52
18	5	В	Галактіона мч.	Романа м.	7 10	16 20	4 38	15	10
19	6	С	Павла єв.	Єлсаветі кор.	7 12	16 19	5 59	15	31
20	7	Ч	Єрона мч.	Фелікса Вал. в.	7 13	16 18	7 21	15	57
21	8	П	Соб. св. Михаїла Арх.	Введ. в хр. ПБ.	7 15	16 17	8 42	16	30
22	9	С	Онисифора і Порф. мч.	Кекилії д. і м.	7 16	16 16	9 53	17	14
47. Глас 7. Єв. утр. воскр. 2. — На Літ. Ап. зач. 221. Єв. Лук. зач. 39.									
23	10	Н	24 по С. Єраста ап.	24. по С. Клімента	7 18	16 15	10 53	18	10
24	11	П	Міні, Віктора і ин. мч.	Івана від Хр.	7 19	16 14	11 38	19	15
25	12	В	† Йосафата свмч.	Катерини д. і м.	7 21	16 21	12 12	20	25
26	13	С	† Івана Золотоуст. єв.	Леонарда з П. М.	7 22	16 22	12 38	21	35
27	14	Ч	† Філіпа ап. Пуцен.	Валеріяна єп.	7 23	16 23	12 57	22	44
28	15	П	Гурія і ин. мч.	Здислави	7 24	16 24	13 13	23	52
29	16	С	† Матєя ап. і єв.	Сатурна	7 25	16 25	13 28	—	—
48. Глас 8. Єв. утр. в. 3. — На Літ. Ап. з. 224 і 311. Єв. Лук. з. 53 і Й. з. 36.									
30	17	Н	25. по С. Григорія єп.	1. Адв. Андрія ап.	7 27	16 9	13 40	0	95

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Повня дня 7 о год. 1956. Послідня кв. дня о год. 6¹². Нів дня 21 о год. 22⁴⁸. Перша кв. дня 29 о год. 10²².

СТОЛІТНІЙ КАЛЕНДАР: До 9 вітри й дощі, опісля ясно й погід від 21 до кінця верема нестале.

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Повня дня 6 о год. 11²⁸. Послідня кв. дня 12 о год. 13²⁷. Нів дня 20 о год. 11²¹. Перша кв. дня 28 о год. 7¹⁸.

СТОЛІТНІЙ КАЛЕНДАР: З початку гарна погода, від 9—15 дощ, опісля гарно. В другій половині місяця гарні дні перепітані дощами.

ГРУДЕНЬ

нов.	ст.	Дні	Свята		Сонце		Місяць		
			українсько-католицькі	римо-католицькі	схід	зах.	схід	зах.	
1	18	П	Платона мч.	Елігія еп.	7 28	16 8	13 54	2	
2	19	В	Авдія пр., Варлаама мч.	Бібяни д.	7 30	16 8	14 9	3	
3	20	С	Григорія Декап. еп.	Франца Ксав.	7 31	16 8	14 26	4	
4	21	Ч	Введ. в храм Пр. Бог.	Варвари д. і м.	7 33	16 8	14 48	5	
5	22	П	Филимона ап., Кикилії	Сави еп.	7 34	16 7	15 18	7	
6	23	С	Амфілохія і Григ. еп. ☉	Миколая еп	7 35	16 7	16 0	8	
49. Глас 1. Єв. утр. воскр. 4. — На Літ. Ап. зач. 229. Єв. Лук. зач. 66.									
7	24	Н	26. по С. Катерини вмч.	2. Адв. Амврозія	7 36	16 7	16 58	9	
8	25	П	Климента п.	Неп. Зач. ПДМ.	7 37	16 7	18 11	10	
9	26	В	Аліппія Стовп. прп.	Леокадії д.	7 38	16 7	19 34	11	
10	27	С	Якова Перс. вмч.	МБ. Льорет.	7 39	16 6	20 59	11	
11	28	Ч	Стефана прпмч.	Дамазія м.	7 40	16 6	22 23	12	
12	29	П	Парамона і Філомена ☿	Александра м.	7 41	16 6	23 45	12	
13	30	С	† Андрея перв. ап.	Лукії д. і м.	7 42	16 6	—	12	
50. Глас 2. Єв. утр. воскр. 5. — На Літ. Ап. зач. 223. Єв. Лук. зач. 71.									
14	1	Н	27. по С. Груд. Наум. пр.	3. Адв. Спіридїона	7 43	16 6	1 4	12	
15	2	П	Авакума пр.	Максиміна	7 44	16 6	2 23	13	
16	3	В	Софонія пр., Теодула	Евсевія еп. і м.	7 45	16 7	3 42	13	
17	4	С	Варвари і Івана Дам.	Сух. Лазаря еп.	7 45	16 7	5 2	13	
18	5	Ч	† Сави Освящ. прп.	Очікує. МБ.	7 46	16 7	6 21	14	
19	6	П	Миколая св. чуд.	Сух. Немезія еп.	7 57	16 8	7 36	15	
20	7	С	Амврозія еп. ☉	Сух. Теофіля м.	7 47	16 8	8 40	15	
51. Глас 3. Єв. утр. воскр. 6. — На Літ. Ап. зач. 250. Єв. Лук. зач. 76.									
21	8	Н	28. по С. Патапія еп.	4. Адв. Томи ап.	7 48	16 8	9 32	17	
22	9	П	Неп. Зач. Пр. Бог.	Зенона м.	7 49	16 9	10 11	18	
23	10	В	Мини і Єрмогена мч.	Вікторії д. і м.	7 49	16 9	10 39	19	
24	11	С	Даніїла Стовп. прп.	Нав. Адама і Еви	7 50	16 10	11 0	20	
25	12	Ч	Спіридїона еп.	Різдво Христове	7 50	16 10	11 17	21	
26	13	П	† Евстратія і Авксен. мч.	Стефана	7 50	16 11	11 33	22	
27	14	С	Тирса і Левкія мч.	Івана ап. і єв.	7 50	16 12	11 46	23	
52. Глас 4. Єв. утр. воскр. 7. — На Літ. Ап. зач. 257. Єв. Лук. зач. 76.									
28	15	Н	Н. Праотців. Елевтерія ☿	Н. по Р. Дітей уб. у В.	7 51	16 13	11 59	—	
29	16	П	Аггея пр.	Томи еп.	7 51	16 13	12 13	0	
30	17	В	Даніїла пр.	Евгенія еп.	7 51	16 14	12 28	2	
31	18	С	Севастіяна і ин. мч.	Сильвестра пап.	7 51	16 15	12 43	3	

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Повня дня 6 о год. 1⁴⁰. Послідня кв. дня о год. 21⁰⁷. Нів дня 20 о год. 2²⁴. Перша кв. дня 28 о год. 4⁵⁹.

СТОЛІТНІЙ КАЛЕНДАР: З початку дощ і сніг, опісля тепло. 12—18 часті дощі і мраки, від 20 студинь і морози.

Астрономічний календар.

Рік 1930 є звичайним роком і числить 365 днів.

ВЕСНА починається дня 21. березня о 3 год. 49 хв. пополудні. — Є це весняне зрівнання дня з ніччю.

ЛІТО настає дня 22. червня о 10. год 51 хв. рано. Маємо тоді літню перемогу дня над ніччю.

ОСІНЬ приходить дня 23. вересня о 2. год. 10 хв. рано Є тоді час осіннього зрівнання дня з ніччю.

ЗИМА настає дня 22. грудня о 8. год. 42 хв. рано. Є це зимова перемога ночі над днем.

ЗАТМІННЯ В 1930 Р.

I. Частинне затміння місяця припадає дня 13. квітня. В середній Європі його не видно.

II. Осередкове затміння сонця буде 28. квітня. В Європі його не видно.

III. Частинне затміння місяця буде дня 7. жовтня. Видно його в Європі. Початок о 17. год. 4 хв. 39 сек.

IV. Повне затміння сонця буде з 21. на 22. жовтня. В Європі його не буде видно.

Для зазначення відмін місяця уживаємо в календарі таких знаків:

- ☉ Молодик (нів)
- ☾ перша чверть (квадра)
- ☽ повня
- ☾ остання чверть (квадра)

Жидівський календар.

1. січня — 1. Тебет; 10. січня — 10. Тебет (облога Єрусалиму; піст); 30. січ. — 1. Шебат.

13. лютого — 15. Шебат (День радощів).

1. березня — 1. Адар; 7-го — 7-й Адар (Смерть Мойсея, піст); 13-го — 13. Адар (піст Естери); 14-го — 14. Адар (Пурім або Гаман); 15-го — 15. Адар (Шушан Пурім); 30-го — 1-й Нізан.

13. квітня — 15. Нізан (Перше свято Пасхи); 14-го — 16-й Нізан (Друге свято Пасхи); 19-го — 21-й Нізан (7-ме свято Пасхи); 20-го — 22-й Нізан (Кінець Пасхи); 29-го — 1-й Іяр.

16-го травня — 18. Іяр (Ляг-Бомер); 28-го — 1. Сіван.

2-го червня — 6. Сіван (Зелені Свята); 3-го — 7. Сіван (Зелені Свята); 27-го — 1. Тамуз.

13-го липня — 17. Тамуз (Здобуття святині, піст); 26-го — 1. АБ.

3-го серпня — 9. АБ (Спалення святині, піст); 9-го — 15. АБ (День радощів); 25-го — 1. Елюль.

23-го вересня — 1. Тішрі (Новий Рік, 5691); 24-го — 2 Тішрі (2-ге свято Н. Р.); 25. вересня — 3. Тішрі (Піст Гедайла).

2-го жовтня — 10. Тішрі (Судний день). 7-го — 15. Тішрі (1-ше свято кучок); 8-го — 16. Тішрі (2-ге св. кучок), 13-го — 21. Т. (Пальмове свято), 14-го — 22. Т. (кінець кучок), 15-го — 23. Тішрі (Радість з права); 23-го — 1. Мархесван.

20. листоп. — 1. Кіслев.

16. грудня — 25. Кіслев (Посвячення святині, Ханука); 22-го — 1. Тебет; 31-го 10. Тебет (Облога Єрусалиму, піст).

Свій до свого!

Одинока лучба зі світом!

Український Радіовий Дім

ДОРОЖОВЕЦЬ І ЗАТЕЙ

Львів, Чарнецького ч. 3. Телефон 6-74.

п о р у ч а є :

РАДІО--АПАРАТИ

для Всечеснішого Духовенства, ВП. Учительства,
для Хв. Кооператив, Читалень і Касинових
Товариств.

Продаємо за готівку і на сплати до 1 року при одержанні 25%
продажної ціни в готівці. Наші 1—8 лямпові апарати виконані
після найновіших заграничних взірців. Ціна за комплект — (батерія
анодова, акумулятор, голосник, пара слухавок, антена) поч. від 250 зол.

Крім цього поручаємо :

ЖАРІВКИ

до мешкань, бюр та церков зі світляними хрестами
в жарівках та всілякі арматури. — НАБИВАЄМО аку-
мулятори. — НАПРАВЛЯЄМО і продаємо різні частини до Радіо-
апаратів. — ПЕРЕВОДИМО електричні інсталяції.

АРТИСТ.-МАЛЯР

Юрій МАГАЛЕВСЬКИЙ

(Диплом С.-Петербурзької
Академії Мистецтв)

приймає замовлення на
різні артистичні роботи
з обсягу

церковного малярства

й штук красних у Львові
й на провінції.

Адреса :

Львів, Піскова 22.

ФОТОГРАФ

ЛЕВКО ЯНУШЕВИЧ

Львів, вул. Віцент. Поля 1.
(бічна Зеленої)

Виконує всі роботи: пор-
трети, групи, репродукції,
автохроми, особливо ми-
стецькі побільшення.

Телефон 59-60.

„Гуцульське мистецтво“

Українська спілка в Косові біля Коломиї.

ВИРОБЛЯЄ: Килими, хідники, гуцульські ліжники.

ВИШИВАЄ: Сорочки, блюзки, серветки, подушки, жіночі
торбинки, рушники, доріжки (Tischlaufer).

ПРИЙМАЄ ЗАМОВЛЕННЯ: на цілі народні українські строї,
гуцульські кіптарі, торбинки.

МАЄ НА СКЛАДІ: Гуцульські артистичні виробидеревляні,
мосяжні, глиняні.

Взірці на виробих і вишиванках чисто народні.

Виконують взірці видатні українські художники.

Присилайте замовлення!

Підтримуйте рідне мистецтво!

ДНІПРО

ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І ГРОМАДСЬКИЙ
АЛЬМАНАХ

Л Ь В І В 1929

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО Т-ВА ДОПОМОГИ ЕМІГРАНТАМ З ВЕЛ. УКРАЇНИ.

Одинока Українська Кооператива для церковних річей

відзначена медалями і хрестами, заслуги на виставах в Римі, Карльсбаді, Одесі, Стрию і Коломиї, під фірмою:

Дім Торговельно-промисловий

„Достава“ у Львові, вул. Домініканська 11/1.

Поручає свої склади:

у Львові, вул. Руська ч. 20, **у Перемишлі,** Ринок ч. 23, **у Тернополі,** вул. Пилсудського ч. 6.

Тільки тут дістанете найкращі дзвони, фелони, фани, шалі, суконки, обруси, ілитони, плащаниці, чаші монстранції, кадильниці, ліхтарі, павуки, кивоти, ямпулки, образи, євангелія, світло, кадило і т. п.

Тільки „ДОСТАВА“ виконує своїми артистами найкращі іконостаси, престולי, вівтарі, проповідниці.

Тільки „ДОСТАВА“ найкраще малює церкви своїми артистами-знатоками нашого стилю.

Всі евентуальні зиски розділює „ДОСТАВА“ на церковні і народні цілі, а членам крім дивіденди дає що річно товарові звороти від всіх готівкових закупок.

Тому нехай не буде у нас ні одної церкви, ні одного церковного Брацтва, якеб не було членом „ДОСТАВИ“ (уділ зол. 10, впис. 1 зол.)

Т-во Взаїмних Обезпечень

„ДНІСТЕР“

у Львові, вул. Руська ч. 20.

Обезпечує в долярах і золотих:

1. **Від огню** будинки, хатні й господарські движимости, худобу, пашу й збіжжа, товари і т. п.

2. **Від крадіжки** готівку, вартісні папери, дорогоцінності, хатню обстанову, товари, склади, як також від рабунку при переносшенню готівки.

Адреса для телеграм: „Дністер“, Львів. — Телефон ч. 5-47.
Інформації в справі обезпечування й позичок уділяють агенції „Дністра“.

КООПЕРАТИВНИЙ БАНК

„ДНІСТЕР“

у Львові, вул. Руська ч. 20.

Уділює позички векслеві і гіпотечні зачети на підклад акцій і т. п.

Приймає піднайкориснішими умовинами вкладки в красвій і заграничній валюті.

Переводить купно й продаж всякого рода цінних паперів,

Переводить торговельні операції. Приймає вплати на рахунок третих осіб. Попирає діяльність других кооператив

Сімнадцятий

I.

. . . Блискуча вість!
Це — Слава, празниковий гість
Під торох мужній барабану
Веде, веде колись приспану
Юрбу розгойданих облич!
Це річ заліза — вища річ,
Це в блиску й сколиху багнетів,
В киванню мудрих кулеметів,
В перекликанню прапорів —
Непереможности порив!

II.

Я вірю в великий Наказ,
Що трубить вічно в поход,
Мене, тебе, нас
Закликає до важких когорт.
Імя минулого — ми,
Імя будучини — чин:
Хто став, — є слугою тьми,
Хто в поході, — звияжець він:

Він підлетів, як орел,
Він злив усе,
Що з глибоких джерел
Повінь несе.

III.

Випала нині пороша
На кривавий слід!
Ех, земля наша — хороша
Тай відважний — рід!
Ген-ген поскакали коні,
Шабельки брязчать, —
У цім краю — сонні,
Не давайте спать!

Пішла, пішла піхота:
 Наказ! Н а ш наказ!
 Гей, кому охота,
 Приставай до нас!

IV.

Розстріляного закопати,
 Над ним ридатиме ще мати
 І приговорить пан-отець!

Три сальви в мутне небо з криці:
 Засни, дитино! Спи, аж ниці
 Уславлять твій кінець!

Вона живе, та Україна,
 Вона — над ним, Вона єдина
 І в Ній — корона душ!

А ви, що стали тут довкола,
 Шапки здійняти, нижче чола, —
 Спи, брате...

Кроком — руш!

V.

Що-ж, що нависли
 Тучі на сонні ниви, —
 По Божій мислі
 Став дім Божий
 Благочестивий!

Щож: що не з нами
 Очі ласкаві, —
 Ми — грізні, ми — брами
 Слави.

VI.

— Вперед, Україно! В Тебе—тяжкі стопи,
 Пожари хат димляться з під них:
 Ні Росії, ні Європі
 Не зрозуміти синів Твоїх!

Це не ті — балакучі, нерозумні,
І не ті — жадібні, пісні, —
Мовчазливі, думні,
У полонінному сні!
Їхніх рядів не зочити,
Їх крок — один.

У к р а ї н а:

— Хтож знав, що ви такі сміливі діти?

У к р а ї н ц і:

— Хто знав Тебе, найпрекрасніша з країн?

ВСЕВОЛОД ПЕТРІВ.

Над Ворсклою.

(Казка-билиця).

Нервово, неспокійно спить Полтава. Гілляки на деревах вишневих садків, ледве-ледве першими бруньками вкриті, дріжать, тремтять, як налякані. Сніг по ярках холодними білими плямами лежить, грудюю замерзлою дороги ночами вкриті.

Неспокійно спить Полтава: — цілий день на заході під Абазівкою гармати ревли, стрільна білими хмаринками розпливалися, чорними водограями з землі били. І вночі спокою нема: де-не-де рушниця гукне, скоростріл дробом поспле.

Білі мряки, химерні, високі, густі, тяжкі понад Ворсклою встають, без вітру, водою до Дніпра поспішають, швидко, швидко Полтаву лишаючи.

Химерні мряки: то ніби руку видко, то вус довгий козацький, то ногу в широких штанах, то голову з оселедцем.

Дивно, що повстають ці мряки в одному місці на Ворсклі, в тому, де двісті років тому теж бій стогнав, гармати гули, чорні водограї з землі били. У тому місці, як по бою переможець побитих із честю своїх і чужих ховав, полонених, як гостей дорогих, частував. Не всіх, правда: частину полонених скатовано, замордовано, ранених добито, забитих порубано, — мерцям спокою не дано. А потім цих замордованих, добитих, цих порубаних не поховано, з крутобережжя до Ворскли-ріки повкидано, щоб біле тіло козаць-

ке раки зіли, щоб кістки в мулі згнили, щоб душі за могилою чесною тужили, спокою по кінець віку не знали...

З того місця ті мряки встають...

Хто-б, наважившись, до Ворскли підійшов, у мряки вдивлятися-б став, той почув би, як з них тихий гомін лине: „Пугу! Пугу! Поспішай, товариство, кошовому вістку подати“!

Швидко над Ворсклою, ще швидче над Дніпром-рікою мряки поспішають, у чорну хмару збираються, до Лугу Базавлугу добігають, над старою забутою могилою розгуркочуються, тисячі голосів гукають: „Батьку кошовий, вставай! Під Полтавою наші знову б'ються, допомагай!“...

Могила захиталася, над могилою біла хмарка піднялася, з великою чорною хмарою зєдналася, вгору Дніпром-Славутою пішла. Над могилами козацькими та над руїнами кодацькими, по-над Ореллю-рікою та по-над Калибердою, тим шляхом, яким колись двісті років тому товариство Низове хмарою сунуло під орудою кошового Гордієнка Костя, до Полтави поспішаючи.

Під Полтавою ніч змагань бойових не вгамовує. Раз-у-раз гармати гупають... Чужі спільники на ніч взад відійшли, самі Гордієнківці лишилися, вперто до Полтави пробитися намагаючись. Але муром ворог стоїть.

Над Ворсклою нові та нові мряки встають, ярами розходяться, до хат чорні тіні стукають, бувальщину давню, забуту нагадують, а гармати все гупають, спокою ночі не дають.

Не зможуть заснути люде по селах, чиїх прадідів онуки вони згадують, на коней сідають, нічкою темною до стеж Гордієнківських поспішають, ярами, проваллями, крутобіччями полк ведуть, допомагають.

Тяжкий шлях! Гарматки мало не на руках несуть, коні сковзаються, верхівцям пішки йти треба.

Йдуть. От уже стежі та чати ворожі. Чорна хмара з Лугу Базавлугу надійшла, місяць заховала. Чати, стежі обминають. Полтава близько, та й ранок недалеко... Розвіднюється.

Чорна хмара розходитьсь, дощем у Ворсклу спадає. Одна-одніська від неї хмариночка лишається, раннім промінням, як червоним жупаном, вкривається, як золотом, збросю блискає.

— А-ну, хлопці! Шаблі геть!... Гордієнко кошовий кличе: „Здобути або вдома не бути!“ Вперед!

В улицях постріли, шаблі бряжчать, рух, шарпанина, кров ллється. Гармати гуркотять, чвалом коні несуться, над Ворсклою ворога мечуть, що, як гайвороння, на той беріг, де колись царя Петра полки стояли, втікає.

Чорний дим з мостів підіймається. Козаки до берега поспішають. Треба переправу рятувати.

Плюскотять хвилі Ворскли-ріки: „У добрий час, Гордієнківці! Спасибі, що справилися, за недолю патрона свого помстилися! Слава вам!“ А позаду в місті також „Слава!“ лунає, козаків радісно вітаючи...

Минулося. Зосталися могили по полю. Дарма дощі із степом їх рівняють. День-у-день, вічно про минуле, про славу, про волю, про козацькі діла дітям вони розповідають...

.....

АВЕНІР КОЛОМИЄЦЬ.

* * *

Хай майорять цупкі пуга,
Хай безвілля править черць, —
Деся глибоко скарга люта
Сходить карою з сердець.

Грім стоблисний кільчить в грудях;
Слово, погляд — смертна їдь.
Корінь — в черепових грудях,
В зойках страчених політь.

Завтра, вчора і сьогодні
Волі хорій шле проклін.
Суне гидрою з безодні
Сльозолюбний, хижий сплін.

Жертва буде. Зойкне гидра, —
Труп придушить — не дихне.
Шлях по трупі гимном витрем,
Сморід випалим вогнем.

Хай майорять цупкі пуга!
Жовч просякне згагу, міць;
Кара терпка і покута
Трісне джерелом з криниць!

.....

СОФІЯ РУСОВА.

Памяти лицарів.

(Спогади).

Вже десять літ, як український народ не має свого війська! Десять тяжких літ!

У народа, що живе вільно, є дві святині: власна школа й власне військо. Школа дає зброю проти злиднів, проти приниженого стану серед других народів; військо — то певна оборона незалежності й волі народу.

Минуло десять літ. І коли наші діти вже не знають, що таке українське військо — ми, літні люде, ще маємо щастя сказати: „Ми бачили його, Ми мали честь служити в українському війську“! А жіноцтво наше згадати, як воно лікувало рани наших лицарів, затримували ту кров, що вони проливали за свободу рідного краю.

Бачила я його в різні моменти. Ми, міністерські освітні працівники, розклалися з паперами в кулуарах Центральної Ради, заводимо під проводом Стешенка українські школи, українські просвітні установи. В кулуарах було тісно, стояв галас, доводилося постійно перекладати та складати папери на невеличких столах, але працювали ми з захопленням.

Раптом счинився гамір, молодь кинулася до вікон, з уст до уст переходило: Чорноморці! Справді, перед ганком стояла маса в темно-блакитних одностроях. Вона приїхала вітати Центральну Раду й зложити свою пошану її президії. Молоді гарні обличчя, запалені на південному сонці, наче несли з собою могутній подих Чорного моря, віддавали свою відвагу службі молодій республіці. І весело ставало уявляти собі, що аж до берега бурхливого Понту Евксинського розлягалася її територія. Згадувалися козачі байдаки, що летіли визволяти братів з неволі. Уявлялися... Багато ще декого згадувалося й уявлялося...

Потім бачила я, як Директорія входила у Київ. Вздовж Шевченківського бульвару проходило українське військо, те, яке вороги із зневагою називали „Петлюрівськими бандами“ — йшло в однакових для кожного полку одностроях, з українськими значками, під українським прапором. Порохом вкритий був їх одяг, втомлені, але бадьорі були їх обличчя. Сильне, особливе якесь вражіння робило це військо. Неначе йшло воно просто з поля, з хат, неначе сам народ з сел, з містечок вийшов на заклик, покинувши працю, віковичну працю коло землі, озброївся й пішов боронити свою щойно виборену, свою Республіканську волю. І цьому народньому війську кидали квіти дівчата, діти, ста-

рі; кричали йому: „Слава!“... Думалося, перемогли московських добровольців, Німців, переможемо, й большевиків, що вже починали загрожувати з півночі.

Памятаю в ті дні обід на честь Директорії в саях Українського Клубу. Якось невесело виглядала на ньому українська старшина. Чи вона втомилася в поході на Київ, чи якась незгода закрадалася серед отаманів. На цьому обіді серед військової старшини не почувалася тої безпосередньої радості, що панувала на Шевченківському бульварі, де переходило наше військо під проводом її, цієї самої старшини. Неначе страшне майбутнє вже малювалося в думках цих войовників! Те майбутнє, що за кілька місяців вигнало нас із Києва, перевело страшним шляхом страждання, зневаги, прокльонів, аж поза межі рідного краю...

Після того я вже не бачила українського війська, а лише рештки окремих його частин. Бачила, як вони мовчки, зосереджено виступали з Кам'янця. Тихо виїздила кіннота вузькими вулицями, а з вікон, ховаючися за напів закриті віконниці, нечесний ворог стріляв по ній. Козаки не відповідали на ці стріли. На їх гордих, спокійних обличчях ясно світилася одна думка: „Знай, вороже, ми скоро повернемося!“ І вони справді верталися, визволяли те або інше місто чи повіт, а далі безсило падали від тифу, в страшних муках, без жадної лікарської допомоги, ба — навіть без ковтка свіжої води, піднесеної до спраглих вуст... Крім тифу й голод виснажував сили військових частин. Правда, це не був справжній голод, це була постійна недостача провіанту.

Памятаю, коли наші частини відбили Кам'янець, заклалося жіноче товариство для заспокоєння потреб військових частин. Накупилося борошна, круп, усякої живности, тютюну, мила, й повезли те все пані Приходько та я до місця постою головних частин війська аж за Стару. Їхали кіньми цілий день. Над вечір приїхали в село. Козаки ласкаво нас зустріли й найбільше тишилися цигарками та тютюном. Вечеряли в якійсь довгій повітці. Старшина була молода, весела. Кажали, що у козаків настрої такий бадьорий, такий піднесений, що з ними можна й Київ повернути. Але, придивившись, ми побачили, що далеко до Києва тому козакові, якого нужда з'їдає, який по дорозі в усіх шпиталях покотом у тифі лежить, годуючись чорним хлібом.

Незорганізоване було наше заплілля. Козаки гинули від недогляду — босі, обдерті, хорі. Тільки й трималися піднесеним настроєм, завжди готові до бою, хоч часом і зброї не вистачало для боротьби з численнішим і краще озброєним ворогом. Лицарі великі, де ви тепер?

Я бачила, де вони опинилися в 1919 — 1920 рр. Разом з д-ром Черняхівським та його жінкою, як представниками українського Червоного Хреста, довелося мені обїхати

польські табори. „Очі, очі, на що ви здалися?“ Ті, що чесно боролися за волю свого народу, свого краю, сиділи за ґратами, в тифі, серед купи трупів, з гарячковим вогнем у очах підводячись на ліжках і хриплим голосом питаючись нас: „А що там у нас, на Україні“? На тій Україні, яку вони своєю кров'ю скропили! Перед смертю, в останнє хотілося їм почути про неї. Не довелося за неї з честю на полі у збройній боротьбі полягти — присудила лиха доля в далеких таборах за ґратами загинати!

Дорогі, чесні лицарі! Знайте, що пам'ять ваша не вмире в душах нащадків!

.....

ФЕДІР ДУДКО.

Так було.

Уривок із повісті.

*

І раптом ціле життя його якимось відсунулося на бік — і він здалека глянув на нього. Таке маленьке, коротке життя. Таке якесь недокінчене, як жмут вирваних початкових сторінок із грубелезної книги.

І він здригнувся: це ж його смерть прийшла по нього.

І холодний піт росою виступив у нього на чолі.

Юрко підводить голову, щоб у останнє пригадати собі щось, але гострий біль у м'язах кладе її назад, на підлогу. Він напружується й на ліктях присувається до стіни. І, сперши голову, тихо лежить.

Лекше. Холодий піт на чолі приємно свіжить, кам'яна твердість муру прояснює мозок.

Тихо.

Тільки здалека звідкись, зовні, з весняних тишів ночі, ледве вловимим пульсом життя долітають неясні звуки любовного співу солов'я.

І раптом виразно, як на екрані, встають перед очима й тихо пливають назад далекі спогади.

Далекі милі спогади.

...Село. Рідно село.

...Село. І серце відпочине...

Село на нашій Україні —

Неначе писанка, село...

З білою церквою на голубіні неба. З веселою отарою розкинутих хат посеред пишних зелених гушавин.

Широкий став з гусями. Крилаті вітряки в золотому морі хлібів. І кучеряві верби при дорозі. Любі кучеряві верби.

А там, край села, в тінявому затишку високих осокорів, де в літню спеку вітрець наганяє гарячий аромат степу й зеленим холодком ворушиться в густій гриві листви — тихо, самотньо стоїть старий гамазей*)

Там, коло того гамазею, в зеленому холодку старих осокорів вирости перші мрії його про боротьбу з страшним Соловієм-Розбійником, з тим диким чудищем, що толочить веселі степи, заганяє дівчат у ясір, годує дітьми свою ненажерливу пащу й нівечить милий, веселий, рідний край.

Перші дитячі мрії.

А потім, пізніше, підчас літніх вакацій, коли голова звільнялася від Альківіядів, Ціцеронових *Quousque tandem*, Сарматських зим і біномів Ньютонових — у цьому осоковому затишку, під старим, почорнілим від років гамазеєм, палко, з блискучими очима, з гарячим биттям серця у грудях читалася під співи жайворонків Пушкінова „Полтава“

Луна спакійно с висоти
Над Белой Церковью сіяет
І пишних гетманоф сади,
І старий замок озаряет.

І горіла голова вогнем, і ввижалася вюнка постать кінного козака, який

...на севєр держіт путь,

який

... не хочет агдахнуть
Ні в чістом полє, ні в дубравє,
Ні прі апасной перєправє.

І стискалися від злоби кулаки.

І очі впивалися в дзвінки, як срібний голос жайворонків, поетичні строфи.

Зачєм он шапкой дорожіт?
Затєм, што в ней донос зашіт,
Донос на гетмана-зладєя
Царю Петру от Качубєя...

І був такий милий, близький серцеві цей гетьман — „зладєй“. І видавався таким звірем, вампіром, таким диким катом Петро — цар. Як Звір - Горинич. Як Соловей - Розбійник. І хотілося кричати з туги, й хотілося тягнути зрадницькі жили й точити зрадницьку кров. Погану зрадницьку кров.

І вставали перед очима козацькі полки, блискучі козацькі полки з довгими списками, з шаблями, з кольоровими шликами на заломаних молодецьки шапках. Білокінна сотня з жовтими шликами, воронокінна сотня чорношличників, гнідокінна, сірокінна, буланокінна, каштанова козацькі сотні.

*) Громадський шпихлір. Прим. Редакції.

І ввижалася тяжка армата козацька, що важко сунула по м'якій порохняві зелених шляхів.

І бачилися величезні військові обози, що в сірій куряві, з хльосканням батогів і скрипом возів тяглася здовж сонних, запорошених, кучерявих верб.

А там залізною військовою ходою, спочена й змучена від далеких маршів, важко тяглася, поблискуючи сталевими мушкетами, синьожупанна шведська піхота.

Завмирало серце.

І в тиші гарячого дня, в принишклій тиші, коли ні одним листком не сміли поворохнути старі осоки, коли затихали горобці й замовкали невгамовні польові коники — вухо ловило глухе й важке, як гуркіт грому, далеко бухкання гармат:

— Гур-гур... Гур-гур...

Що це? Полтава?

І грянул бой, полтавській бой...

І обливалося серце кровю.

*

Потім — студенські роки.

Київ.

Дніпро.

Начеркова геометрія, опір матеріялів, Маруся.

Парові турбіни. Засідання партії. Кохання. Бетон.

І знову тихі осоки над сонним гамазесем.

Широким морем гойдається безкрай степ і гарячим тремтінням палахкотять перлямутрові його обрії. Прозора голубиць у небі. Білі великі купи хмар в прозорій голубині.

Тиша.

Низько схилившись, любовно вглядаються старі осоки в Юрка. В палкого юнака з блискучими очима, з молодими різкими рухами, з „Кобзарем“ і Карлом Марксом у руках — замість „Полтави“. З цілою Ніягарою в палких кипучих молодих грудях.

Гомінке цвіркання дзвінких польових коників.

Жайворони.

Шулік.

І обіч — Маруся.

Вюнка сміхотлива Маруся з напругою павиною шиєю, з перекинутими наперед, на груди, м'якими, як шовкова трава, довгими жгутами русого волосся.

Задумливо звисають зеленогривим листям високі осоки й зверху видно їм з-під великого викату дівочої блюзки гордий переділ тугих грудей.

Коливається хвилями степ. Цвірчать у житах польові жонки.

І чути зеленим осокорам молоді палкі їх розмови.
І видно осокорам жагу їх молодого кохання.
І чують осокори палкі поцілунки їх.
І бачать осокори палкі їх обійми.
І бачать кипучу їх пристрасть.
І бачать перший їх гріх.

*

Потім — війна.

Громи орхестр з маршевими ротами на фронт. Білі сестринські косинки й пишні червоні хрести на жіночих грудях — з поїздами ранених з фронту.

Догори ногами все.

Широкий блискіт золотих офіцерських погонів. Море сірих салдатських шинелів. Гостра щотина нашорошених блискучих багнетів.

А вулицями — гучним шумом збаламученої ненависти, гарячим паром свіжої крові, диким криком людської глупоти, безглуздя й звірячого шалу —: тисячні маніфестації.

„Все сіли на барьбу с врагом!

„Живою стеною на защіту родіні!

„Барьба до пабєднава канца“!

І, мов з наказу, всі газети однодушним криком прострашні німецькі звірства:

Німці вибирають очі полоненим. Німці приколюють ранених. Німці пускають отруйні гази. Німці — стріляють в „Червоний Хрест“.

Німці, німці, німці!...

Німці?

І раптом одним розчерком пера — заборона всього українського слова.

Хто? Німці звірі? Хе! В Австрії — українські школи й усусуси. В Австрії — „Союз Визволення України“. В Австрії — українські газети й цілі полки наших людей. Воювати проти Австрії? За Росію? А як же!

— Ну, що ж, Юрку, записуємось?

— Куди записуємось?

— До офіцерської школи.

— Чого?

— Як то чого? Німців бити.

— А вони тобі винні щось?

— Хто винні? Не розумію.

— Винні, питаю, тобі німці щось?

Жах і здивовання в переляканих очах.

— Як? Ах, от воно що!... Хм... Ну, знаєш... Тільки тому, що я товариш тобі, не роблю ужитку з цієї розмови. Чув? Ражу надалі трохи рахуватися з словами. Бо... знаєш? Очманіли зовсім люде. Божевілля якесь!

А Маруся:

— Іди, Юрку, до тилових установ. Іди до Согору, до Земгору, до Земсоюзу. Спішися. Бо — ще одна мобілізація й на фронт підеш.

І пишно червоніє на округлих, обтиснених сукнею грудях нашитий сестринський хрест.

Юрко пильно дивиться на цей тугий хрест на грудях і заздрісна думка шилом шпортається в голові:

„— Сестри?.. Х-ха!.. Знаємо! Забава для офіцерських рук“ ...

І, косо дивлячись на Марусю:

— Що? До Земгору? Позбутися мене хочеш скорше?

Гарячий румянець образою спалакне в Марусиному лиці. Груди їй високо, як морський вал, напинаються й гордий гнів креше під білою косинкою з блискучих очей.

— Дурень! Нікуди не йди. Дома сиди. А через тиждень прийдуть — з маршевою ротою у окопи попруть. За „матушку-Расєю“, за „царя-батюшку“ кров проливають. Сиди, сиди, стережи жінку! Достережешся.

І, круто повернувшись:

— Наталко, ти вже готова? Та скорше ж бо — спізни мося до шпиталю. Ах, знаєш, мій поручник отой, що з голюбими очима! Той — мій поручник, знаєш? Я зовсім за кохана в нього. По вуха. А цілується як! Голова кругом ходить... Ну, йдемо вже? Швидче!

*

І от Юрко — в блискучих погонах, з шаблею при боці, на інженерських роботах в Земгорі.

Десь за тими сизими горами, за тихими буковинськими горами, за цим безмежним полчищем великанських шоломів — бють глухо гармати.

Гуп-гуп... Гу-гу-гуп... Гуп-гуп...

Кожний звук — смерть. Кожний вибух — кров.

Чия кров? Цих вигнаних з полонин людей? Чи тих далеких, що виростили під тихими осокорами, під крилатими вітряками, коло старих гамазеїв, серед широких степів?

Стукають сокири по буковинських смереках. Чиркають мотики по гірським камінню.

А зима в морозах, в білих сліпучих снігах серед зелених смerek, на тихих завмерлих гуцульських полонинах.

Там десь — Маруся. Тут ось — він.

Те, що набють тут гармати серед морозних смerek — лежить там в теплі, на білих простирадлах, під ласкавим доглядом милих сестер з червоними хрестами на пишних, обтислих білими халатами грудях.

Те, що зіграла там сестринська ласка, пливе сюди, назад, під шум вікових смерек, на білі сніги полонин, де чиркає мотикою по дикім камінню Юрків земотряд.

Війна.

*

Смереки, смереки, смереки. Кругом смереки.

Тихо.

Юрко ступає в снігу, по цілині — все далі й далі.

Мяккий шум дерев над головою. Біла тиша навколо.

Все далі й далі.

А тут ось, на цьому місці — сліди колишнього бою.

Підсічені віти в снігу. Розщеплені верхи вікових ялиць.

І мертвий сон навколо.

Були колись люде. Був колись бій. А тепер біла холодна тиша.

Раптом...

Що це? Ворожа стежа? Лютий вепр? Легка гірська серна?

Серце бється часто й гучно. Очі широко розкриті.

Але ж виразно, цілком виразно чути десь недалеко сумне кінське іржання.

Іржання?

Юрко нерішучо ступає крок, другий — і бачить:

Коло смереки — худий, сухоребрый, з виперлими кістками й запалими боками стоїть на припоні осідланий кінь.

Кого він чекає?

Кінь бачить його й, останнім зусиллям піднісши голову, призивно ірже.

Юрко підбігає.

І...

Ціла смерека навколо, наскільки сягала кінська голова, згризена зубами.

Жах холодом — віс у душу.

Скільки стоїш ти тут, конику? Тиждень, два, місяць?

Чий ти?

З чистих очей ллється розумний страдницький погляд.

Але чи каже що він!

Де ж господар твій, що припняв тебе до цієї смереки?

Хто він?

До сідла на ретязі привязана шкіряна торба.

Що в ній?

І от серед паперів і паперців на сухій мерзлій білій картці чорними німими буквами:

Вістовий сумського драгунського полку Спиридон Мирошниченко.

Мяккий шум ялиць над головами. Біла тиша навколо.

Смертельна тиша...

*

Тоскно. Безнадійно. Безпросвітно.

Гори, смереки, полонини, далеке гупання гармат. І тисячі, десятки тисяч ранених — гірськими долинами з фронту.

Здавалося, війні кінця не буде, коли раптом:

Революція! Свобода! Царя нема!

— Революція, панове!.. Царя чорти забрали!.. Ур-ра!

— Гаспадин паручік, ви можете жестока атветіть за еті слова!

— Що? Слова? Плювать я хотів на слова й на все на світі, полковнику. Салдатики, братушки — ви чуєте: царя нема! Ур-ра! Братушки, та ви чули? Ура! Ур-ра!

А братушки тупо, з-під брів поглядали на блискучі погони й байдужно „ріпєжілі“ на гармонійці безмежно журні, без кінця сумні пісні.

— Та, Юрку, голубчику — якого чорта справді! Не будь ти моржовим: там рух, там чорт зна що діється, там Центральна Рада, там наших людей потрібно, а ти... Наплюй, кажу, й розітри, до чортової мами. От дійсно — китайські церемонії! Складай монатки й шпар до Києва. Раз-два! Мамінтально — від слова „мама“! Розумієш ти — люде потрібні!

І тут же, повернувшись:

— Гей, земляки! Є тут українці серед вас?

Мовчання.

— Є, питаю, українці? Малороси, значить.

— А-а, малароси! Наших є трохи.

— Як трохи? Я чув, серед вас багато хохлів.

— Е-е, та хохли тут ми всі!

— Ну, то якого ж чорта! Земляки! Навоювалися ми, значить, аж по оці пори. Ні? Годі! Будемо тепер права свої боронити, бо як не оборонимо самі — ніхто їх нам не оборонить. Наші батьки, наші діди, наші пращури, наші...

А Київ, любий, рідний Київ — мов у котлі кипить. Як, де, що, звідки? Чудо якесь. Ну, просто чудо!

Слава нашим козаченькам.

Нехай ворог гине.

Слава нашим запорожцям,

Орлам України!..

— Чево, ідол, на ноги ступаєш-то? Засмотрелся на дезентіров — і жєнщину готов задавіть? Смотри, смотри. Іш, распевалися как! Воєвать за Расєю - матушку — нет у ні! А вот „сала нашим козаченькам“, а вот „кави Україне“ — ето оні знають, сукині сини. Тьху, тьху, тьху! Генерал Грушевській всьо ето ваш... За немецкіє денєжки Расєю на все сторони продают!..

А полонені австріяки, що гурмою дивилися збоку:

— Ти сі старай до регіменту сего впхатісі. Видів Влодка Іванишина, як він під жовто-синим прапором із крісом ішов?

І як то він так скоро, до холери, проліз там? Штромака хлоп, кажу я тобі! Біг-ме! Що то в револьті чоловік не робить!

— Будь ціхо! Єнерал Петлюра їде на кони!

— Котрий це? Ото маленький той?

— Та де! Видиш, тамтой—о, муровий такий, фест—чоловік, що на воронім кони їде. Як бись не видів ніколи!

Потім большевики.

Маруся:

— Ну, ми своє бабське діло зробили, а от побачимо як ви тепер з своїм справитесь.

І Юрко у коменданта залогі.

— Добре. Ви причисляється до військової інженерної школи. Сьогодні вона евакуується з Києва. Маєте негайно зголоситися у начальника школи полковника Гетенка.

І пішло.

Навіть не стало часу додому заскочити, Марусю повідомити.

Юрко із школою—в Кам'янці.

*

По назві: військова інженерна школа, а в дійсності — затичка на всі діри на фронті.

От і сьогодні.

Алярмом із Балина —:

— Алльо! Алльо! Большевики великими силами ведуть наступ з Деражні на Проскурів. Потрібна спішно допомога. Негайно. Хвилина проволоки — смерть.

І от школа на станції Богданівці.

Вечоріє. Дрібною мрякою порохить холодна осіння сльота.

Просто з вагонів, без відпочинку — в холодне мокре чисте поле.

— Сотня до бою! Го-отуйсь!

І от з імлі, від ліска, широкою розсипною лавою — ворожа кінна атака.

— В пів-каре шикуйсь! З коліна сальвою по конях... О-гонь!

Хряснуло в небо й заколихало імлисту сльоту.

— Другою сальвою по їздцям... Огонь!

Заколивалася, заметушилась лава. Круто верть!—і безладним гальопом швидко до лісу.

— Окопайсь!

В бік Деражні чути чмихання ворожого броневика. То — „Товарищ Троцькій“.

— Юнак Юрко Вергун! Візьміть двох товаришів, підривний матеріал і підірвіть коло повороту на другій верстві тор!

Тихо, холодно, мокро навкруги.

— Ну, хлопці, вже? Відтягай шнур до яру!

Чути — в ворожого боку дрезина йде.

— Чекай, хлопці! Дрезину перепустимо!

Позалягали в яр.

Дрезина вже близько. Двоє при „крутенгавзені“, троє з рушницями ззаду. Спереду — скоростріл.

— Ш-ша! Ані пари з вуст!

Дрезина переїхала й стала. Позлазили, пішли здовж насипу рейки оглядати.

Ну, тепер уважай!

І раптом з вибухом, від якого струхнула земля — всі стрімголов до дрезини.

Навздогін — ще трохи потрусили із скорострілу:

Тук-тук... Тук-тук-тук-тук...

Трофеї: дрезина, скоростріл, вибуховий матеріал.

Юрко був поданий до першого бойового відзначення.

*

От і знову. Наказ — вирушати на фронт.

Школа в обхід, за Меджибіж, на ворожі зади пішла, а Юрко по цей бік із заставою на селі zostався. До наказу.

Морозно. Ніч. Льодок під ногами хрустить.

Ех, так би от у теплій хаті витягнутися та солодко, до чортової матері, заснути десь, як цілий світ хрещений спить — та ба: людську байдужність мусить стерегти!

Темно. Хоч в око стріль.

Хлопці десь там у stodолі все з тим скорострілом ради собі ніяк дати не можуть, а Юрко тут, на дворі, коло тину стоїть. Чатує.

В срібній морозній тиші тільки:

Тук-тук!... — і стихне. Тук-тук!... — і тихо знову.

Так ніби десь за селом тут. А це за п'ять верст, на фронтовій лінії.

Тихо.

Нараз чути — вулицею йде хтось. Льодок хрустить.

Юрко до кобури й руку з наганом на тин.

Двоє. У одного обрізан у руці. Перейшли.

Завернули на подвір'я. Засвітилося в хаті.

Юрко під вікно.

Дядьки. Сидять. Самогон, сало й хліб на столі.

Ех, а їсти-ж, їсти, до ста чортів! Півцарства за шматок сала віддав би. Ну, пан чи пропав — одна козі смерть!

— А хто там?

— Пустіть.

— Кому це серед ночі блукати по світі захтілось!

І Юрко в хаті.

Трюмо, м'яке панське крісло, Тіціян у золоченій рамі — й земляна долівка.

Гм... Так!

— То що? Продати, кажете? У нас не крамниця. А з нами разом — просимо дуже. Може й чарку сьорбнете? А ви ж, дозвольте — з яких, значся? Хе, то дуже-ж, дуже погані ваші справи! Большевики сьогодні будуть тут. Вони вже за дня приходили на село, зброю у нас відбирати хотіли.

І з приzirливою усмішкою:

Зброю! Де тут у них ту зброю найти! Але пошукали-пошукали, а потім за Солтишину корову—й гайда до лісу. Солтишиха як вискочить на вулицю та на цілий голос: „Ой рятуйте, добрі люде! Коровку мою потягли!“ Що робитимеш — пішли рятувати. „Віддайте!“ — до них. Мовчать, наче вуха позакладало. „Віддайте, кажемо. Бо відбивати все одно будемо“. Так ото до лісу дійшли. „Ну, хлопці, берімо корову!“ Та з обрізанів по них: бех! бех! А Солтишиха, дурна баба: — „Ой лишенько ж моє! Не стріляйте, люде добрі: корову мені забете!“ Відбили.

Потім уважно на Юрка.

— А ви щось не дуже на петлюрця теє... Чи не большек з вас часом?

І, оглянувши Юркові добрі чоботи:

— То так і не випете з нами? Як знаєте. Ну, то лягайте — переночуєте в нас. Ні, йдете таки? Дай боже здоровля!

Вийшов Юрко. Тихо. Зірки в небі. Слухає. Раптом іззаду:

— Бух! Бух!

І дві кульки з тонким свистом пірнули в п'ятьму над його вухом.

— Ге, то це ви так?... А - гов! Хлопці! Скорше, сюди!

Повибігали хлопці з клуні. До дядька. Обступили. Руки назад скрутили.

— Ну, а тепер же, дядьку, як буде?

— Звиняйте. Думав, що большевик. Похожі дуже. Щастя, що не попав. А рвало забити. Звиняйте. Ну, нічого.

— Звиняйте — то звиняйте, а... Ну, от що, дядьку.

Дістаньте мені кожуха, на прохід зі мною підете. Околиці ви, думаю, добре знаєте? Ну, от... Але наперед кажу вам, дядьку...

— Ну-ну, не бійтесь. У нас цього ніколи ще не бувало.

Пішли.

По-за село, за хутір, здовж шляху, по-під лісом. Тихо.

Вернули. До стодоли — нема хлопців. Що за мара — нема!

В одній хаті — відчинені двері. Якись тихі жіночі шелоти в сінях.

— Чекайте, я поспитаю тут.

— Ну?

— Кажуть, большаків тут бачив хтось. На той бік села втікли ваші. Ходіте.

У Юрка — дві „лімонки“ при боці.

— А вмісте, дядьку, бомбою?

— Ні.

— Натє револьвер.

Пішли. Обходом. Тихо. Ні звуку.

Коли раптом:

— Та-та-та-та...

І полумя з люфи.

Стали.

У Юрка в голові:

— Що за чорт! Наші мали Максима: trrrr!.. — як горохом сипле. А це Кольт: та-та-та-та... — мов на машинці строчить. Лиха година його знає! Чужі, чи що?

Подумав, вийняв „лімонку“, раз-два-три! — й шпурнув. Але зриву нема. Дідько його взяв би — запальник забув вкласти!

А звідти із рушниць по них: раз! раз! раз! Кулеметом, у той бік, а з рушниць сюди.

Поприлягали.

Приглядається Юрко — свої ніби. Прислухується — ну, та свої ж, до чорта!

А дядько з револьвера: Бух! бух!

— Чекай, дядьку, не стріляй! Свої, здається.

Ну ж, і сміху, сміху потім було!

Тут і дядьки з-за клунь, із садків повиходили. Стоять, курять, сміються.

— Ну, добре, що так! А то б... Цілу катавасію тільки счинили!

Але ж дивота: як це у хлопців Максим на Кольта перевернувся?

Сміються. Розповідають:

Побачили, що вештається в полі хтось. Вирішили: більшовики. На цей бік села перенеслися. А що свій Максим зіпсутий — позичили Кольта в дядьків.

Дядьки походжають навколо, поблажливо дивляться. Як на дітей. Ради дають.

— Кольта нашого, як Максимку нам лишите, можете взяти собі. У нас є ще.

Як то є? Звідки?

Хе, та у них не то кулемети, у них, коли треба, через пару годин гармата загремить. У ставку схована. Звідки? Усе вам — звідки та звідки! Ото, значся, денікінці втікали. Якийсь їхній відділ заночував на селі. Хм... Подумали дядьки, нарадилися. Ну, і на ранок не стало відділу. Був ото відділ — і нема. Гарматка по них, значця, й лишилася. Гарматка, чотири кулемети, вози та коні. А самі в полі он там

коло вітряка лежать. Куди їм бігти, коли тут любо спочити можна. Хай лежать! Може й добрий чоловік був серед них — най вибачить. Не було часу розбиратися...

*

Сонечко весело пригріло так, весною запахло. Шпаки заспівали. Ех!

А тут таке, прости-біг, діється! Коли б не ті йолопи, ідолові сини, що повтікали з того боку насипу, може б і той... А тепер...

Великий ворожий броневик з морськими гарматами вривався прямо збоку й з цілого борту кропить вогнем. У-у, й гаряче-ж! Паршива справа!

Юрко спотикається і падає на труп. Швидко підноситься й хоче бігти далі.

Але раптом: Х-хрхрп! — і з чорною хмарою землі й рудого іржавого диму пирхнуло перед очима сліпучим огнем.

Завертілось у голові. Пішли очима зелені круги...

І все обірвалось.

З тонким дзвоном у вухах Юрко нарешті підносить голову.

Що ж це? Убитий?

Руки у воді, голова в холодній калюжі. А знизу гаряче, гаряче так.

Юркові з жахом видається, що у нього відірвані ноги. Рвучко сіпається всім тілом — є. То що ж, що таке з ним?

Ціла вода під ним у крові.

Витягнув руки, вхопився за корч. А на голові ця важка сталева німецька каска. Так і тягне голову до землі, так і пригинає...

Круги в очах.

Коло Юрка двоє. Один цілком без голови. У другого — брр... І чорна кров навколо.

Голоси. Люде йдуть.

— Стой! Тут єще одін.

І раптом блискає перед очима в Юрка шабля й з дзвоном боляче вдаряє його по сталевій касці. Дзинь! — і, крихко склизнувши, зрубує йому сталевий шишак.

— У-у, таку т-твою! — і дзвінкий матюх повисає в повітрі. — Руку звихнув!

— Брось, не бей. Може твій?

І, нахилившись:

Можеш іти?

Юрко ні звуку.

— Ну, то бері... Под руку... З таво боку, товарищ.

Юрка підносять.

Ох, матко свята!

Зелені круги, круги, круги.
І миттю все гасне в очах...

*

— Хто?

Юрко мовчить.

— Хто, питаю?.. Ну, потім розберемо!

І Юрко бачить широку спину й білу матроську блюзу. Балабайка на цвяху. На балабайці сподні. Недоїдки ковбаси й квашеного огірка. Дим. І людом пахне. Густо, густо пахне людом.

— Вивести на станцію!

Селяне в кожухах, у чугаїнах. Стоять коло дверей, зазирають до середини.

Юрко в куті. Гарячкою пашить тіло. Губи повисихали. Ох, води б!

— Води, товаришу... Хоч трошки води...

— Іш, „товаришу“! Коли б їм до лап попався — духом пішов би до штабу Духоніна, а тут, бач, „товариш“ йому! (До Юрка:) Панів нема тепер. А льокайом тобі бути не хочу. Ступай сам і принеси.

І, різко крутнувшись, вийшов.

— „Сам, каже!“

І Юрко підносить голову з землі. Ух, болі ж смертні! Спирається рукою об долівку, хапається долонями за стіни.

Біль іскрами сиплеться з очей.

Коли тут хтось за руку його.

— Куди? Хм, де-ж так самому! Слухайте, я тут недалеко... Жінка у мене... Ходіте. На плечі мені обіпріться... На плечі, на плечі... От так...

Якийсь залізничник. Дорожний майстер, чи що.

І, спираючись йому на плече, Юрко виходить на перон.

Військовий ешелон на торі.

Раптом зупиняється Юрко:

З вагону, з теплушки дивиться перелякано на нього його товариш, юнак. Голова замотана, рука на перевязі. Поклав два пальці на уста й сильно чомусь моргає йому очима.

— Ну, ляжте, ляжте! Чекайте, я подушку вам підкладу. І потім усе це скинути з вас треба. Я в сестрах-жалібницях була, я знаю...

І цей милий ласкавий голос. І ця весела канарка в клітці.

А потім, по тижневі, підсідаючи й поглажуючи вуса рукою:

— Ну, слухайте — вам треба до Жмеринки, до шпиталю якось... Про Київ мови нема. Вони всі, як чмелі тепер.

Десь тут якийсь повстанець ваш в полон цілий відділ большевиків взяв. Наказав, сукин син, каструвати усіх і потім назад пустив. Мстяться страшенно тепер. На винних і невинних. І ще тому про Київ вам думати годі, що саме тепер усіх кастрованих на службу до чеки взяли.

І теплим блиском світяться йому очі... І так м'яко відливають срібні гудзики на простій робочій залізничій його блюзі...

.....

ВОЛОД. САМІЙЛЕНКО.

З недрукованих віршів.

АПЕТИТ.

Від дорожнечі й без харчів

Зміцнівсь я в апетиті.

Чого б я тільки не поїв!

Усе — що є на світі.

Коли б Дунай, Дніпро й Десна

Несли саму сметанку,

Я вранці б випив їх до дна,

Неначе кави шклянку.

Коли б з хребтів Карпат усіх

Поробрина настала,

Я разом би упорав їх,

Замість шматочка сала.

А Чорне море, тут як стій,

Щоб з рибою зварилось, —

Пішло б за юшку в шлунок мій,

Ніде б не зачепилось.

Як-би з партійних хлопчаків

Зробилися курчата,

То всіх, усіх би я поїв

І навіть без салата.

Коли-б же стали пиріжки

З шрапнелів та набоїв,

Я за хвилину б залюбки

Європу обеззброїв.

І то найбільше б придалась

Мені остання страва,

Бо через неї б піднеслась

Угору людська справа.

Та й сам я слави б заробив

Перед широким світом,

Бо всі б народи замирив

Великим апетитом.

ЮРИ КОСАЧ.

Гість весняний.

Його спижева правиця з витатуваним на ній якорець лягла на моє рамя саме тоді, коли, сховавшись в амбразуру вікна від дзенькання веселих романісток і правників, я вовтузився над якоюсь формулою.

Це був він. Той же суворий римський профіль і варязька таль в очах, високе ясне чоло, на яке чорними гадючками спадало непокірне волосся.

Ми трясли собі руки й сміялись від радости.

Стільки-ж літ! Я познайомився з ним у буряне поліття і промірив широкі шляхи українські з ним — від Крут до Перекопу, від житомирської школи до повстанських загонів.

Потім попрощалися з ним в одному з портів — там я лишив його граючого в покера з англійськими моряками, при чім ставкою був з його боку кавказький кинджал, а з їхнього — провезення зайцем до Марселю.

А потім — Одисея.

Хто-ж виспіває йому пісню мандрівки, пісню хуртовин і шквалів рівникових, пісню небезпеки й смерти, пісню божевільного хотіння жити?

Юнгою робив рейс від Марселю до Нагасакі, млів від спраги у чождземній легії, півроку боровся зі смертю, шелеснений ножем якимсь ревнивим, як тигр, Перувіянцем за якусь Карменшету, потім у підпіллі мексиканських революціонерів, то в Шанхаю обдертим рікшею — кому розказати про суворість життя й гарт незломної волі?

Коли ми виходили з шумних аудиторій університетських, я захоплено дивився на нього. Невже земля ще родить таких людей?

Яким маленьким видавався я — зі своєю Чайльдівською скритістю, плачливою сентементальністю, вічним вичікуванням чогось нового з дня на день.

(Луги в килимах весняними світанками, де пасмами сиві тумани й понад узліссям туга — ви знаєте те виглядування).

Так вабила дорога іскряста, буйна, що стрілою в хмарах, а я все сидів на місці. Ми ходили вузькими провулками повз стрільчасті готики (я часто тудою ходжу, там у павутинню віків і запаху гнилих бараболь просовгуються привиди минулого), ходили стрункими вулицями, що над ними звисають брили хмародряпів у реклямах, — і слухав. Хотілось сміятись, хотілось гукати на всю вулицю:

Дивіться, зі мною йде той, що подолав життя!

Він говорив мало, але багато. Він глядів прямо перед собою, як глядів може недавно в очі смерти.

Він говорив просто, як недавно може у портових тавернах. Він був молодий і міцний, як тоді, коли памятного дев'ятнадцятого ми тягнули кулемети, ниючи від холоду (ах, у мене обмерзали тоді обмотки й шкіра оставалася на крісі — це льодовий похід), від вошей, непевності.

Памятаю редути смерти. Звідусіль хмарою насідає ворог. У нас ще дві стрічки й одно:

Прорватись,

Прорватись,

Прорватись.

А тоді він — як тоді зростав уже на очах — схопив порожнього кріса й нелюдським зусиллям валив ворогів і проривався, а ми за ним. О, такі прориваються, такі проломлюють шлях!

Ми говорили про все, що нас боліло й пекло:

про націю в неволі,

про невмирущість юности,

про майбутнє змагання,

про Хвильового й Франка,

про зростання,

про геройство.

Гей, Націє, велика і буйна, молодо-запашна, в хуртовині зроджена, чи чула ти нас? Вітай, Націє, нових людей, що подолують життя, загартуй себе у вогняности змагань та сталевости пориву, як загартував він — нова людина.

За перелогами й бурянами, що від заходу на схід, вибігають в розстайність тічки доріг — всі іскрясті й тьмяні далиною — з них одна бадьора й весняна.

Нею підемо, друже!

Гей, Сонце, подаймо руки собі, нам бо-ж по дорозі, ти вічне й ми вічні.

Вперед, Націє!

(Це я).

А він:

Сьогодні вже туди.

Показав на схід.

І переді мною розлогість просторів та тяжко маре-рево лягає на лани. А в житах — зелений посвист бан-дитський, що вдирається в тишу.

Ой ти, тише проклята, розколоти-б тебе загравами та пробуркати гучними ешелонами.

Але про це потім.

Ми пішли з ним у господу крутими старовинними сходами. Там мерехтіли лампи і все було так, як тоді, коли Валєнштайнове жолдацтво тут сьорбало фрязьке й метало кости на барабані.

Наші були тут, як звичайно. Молодий інвалід-ветеран журно глядів кудись далеко.

Мабуть ввижалась Рось і прогульки з наївними гімназистками човном.

Чорна краватка якось кволо сиділа на комірі мого товариша — блідого, сухорлявого футуриста, що мріяв про видавництво й що вечора писав прощальні листи нам усім, бо думав застрелитись. Але на другий день приходив сюди знов і ми вже звикли до листів.

Молодий, надійний маляр знехотя і втомлено боронив Бекліна перед тихим і слухняним, як риба, філософом, що сьогодні був чомусь говірливий.

Мій товариш по мансарді розглядав новий геральдичний альманах і надаремно вишукував свій герб.

Його рід виводився, здається, від Острозьких і ціла історія була нам знана на память. Він мав візитівки, задруковані титулами й гербдуже штудерний, купував антики, які нам показував, як останки своїх регалій, і не обідав вже тиждень. Наш економіст і лікар, сховавшись за димом, кам'яніли при шахах. На нас не звернули уваги. Але коли він почав говорити, всі здивовано піднесли голови, врешті присунулися близько й ловили його слова, як умираючий повітря.

Були вони шорсткі й бадьорі. Говорив про величавість епохи, про чудові дні відродження нації, про могутність завдання. Згадав і їх — братів.

Казав, що там родяться нові люде, піоніри нового життя, прості, але сильні, з залізним гартom духа, з твердим хотінням жити й боротись.

Де їх початок? В бурхливих днях великого сімнадцятого.

До їх змагання — друга революція. Де кінець? Нема їм кінця, бо вони вічні, як вічні їх змагання.

Говорив про чин, що як життя. Говорив про честь, лицарскість і смілість, — двигуни вічного.

Про тишу, безділля і неволю не говорив — він не знав цих слів.

І тоді мені: знов буйний посвист повстанський та та залізна стрункість лицарських рядів.

Тоді знов — у загравах лани та вітер з моря — гострий і бадьорий.

Маляр малював на мраморі баталістичні ескізи.

Ми сиділи до вечора, а потім вийшли і змішалися з юрбою.

Ах, як я не люблю міської сірої юрби. Як я не люблю безцільності руху, як не люблю буденних облич, що в них погас огонь життя.

Але його я б не згубив ніколи в юрбі. Його не можна згубити. За нами вже слідкували. Це-ж займанщина.

Але він миттю змилив шпиків (він же-ж був з мексиканськими підпольниками) і ми прямували до тунелю, звідки вилітали експреси.

Стрілами рейки і повз нас зелені семафори.

Вагони: на схід, на схід, на схід.

Мені пригадалася знов буряна епоха. Тоді ешелони звали трівожно, а в серці росли троянди.

Гей, краю мій далекий, бандитський, встань від чорнозему могутній і шпурни диск сонця за обрії, бо ти й сам ясний.

Весна заглядала у вікна, десь плили ключі журавлів і над узліссями та передмістями вставала бадьорість.

Гулко колеса на рейках, а я весною і сміюсь до товариша. Він перекидає газети і вже — десь далеко там.

На грані займанщин. Тут — вже Нація, тут уже хотіння й буревістники зриву.

Ходить туга по містечках,
за цвітом юним банує.

Стільки маків посіяно, стільки чину віддано.

Не бануй, люба, в тім краса.

В маках червоних краса.

Ми знов чуйну челядь змилили і йдемо росяними лугами. Трави пливуть назустріч і тетеруки в нетрі токують.

Пробудись, земле! Весна йде.

(А весна — це відродження).

Осока сокоче під осоколями, срібною стьождою річка (тая річка славна, тая річка смутна), а ми в осоці за кимсь стежимо.

Дві постаті проти себе — як черногузи бувало заніміють.

Чекаємо. Цигарки зажеврили і молодик заграв на багнеті.

— Здоров, земляк!

— Здоров!

І пішли. А він тоді з вузелком на голові мені руку простяг.

— Я з тобою?!

— Ні, друже, тут теж потрібні, а швидко побачимось.

Стис правицю і тихо у воду. Пішли круги по плесі і зорі затанцювали.

Ось чорніє голова, ось-ось...

Стежу...

Раптом — бах-бах...

Голови нема. Невже...

Ні ось знов уже на березі.
 Будь здоров, друже, жди!
 Він не знає, як ждати тяжко.
 Ждання — смерть.
 Вже мабуть у ліску. Так!

Блиснуло щось і запалало. Це він десь далеко ватру
 розпалив.

Я заспокоєний іду килимами лугів, трави пливуть на-
 зустріч, токують у нетрі тетеруки.

Пробудись, земле: весна йде.
 А весна — це відродження.

.....

ВОЛОД. САМІЙЛЕНКО.

З недрукованих віршів.

Оборона столиці.

Плач і лемент у столиці. Німці йдуть; жахнувсь уряд
 І зійшовсь мерщій на раду, як би їх прогнать назад.
 „Не давайте Петербурга, — всі кричать, — він дав нам лад,
 Він — те огнище, з якого йде спасенний дим і чад.
 Він наш захист від культури, він сваволі пишний сад,
 Де на шкурах з інородців спить російський ретроград“.
 Та не врадили міністри, чим відсунуть свій упад.
 „А кликнімо старця Гряшку, чи не дасть яких порад.
 Він не тільки ж для панянок повний чарів і принад.
 Він розумний, хоч не вчений, він думок державних склад“.
 І прийшов він, і міністри всі по черзі, ставши в ряд,
 До руки його припали, руський творячи обряд.
 Як скінчили ж цілування, він промовив: „Що ж, навряд
 Нам рятунку сподіватись від полків та від бригад.
 Треба мати силу зброї й військовий увесь доклад,
 А грошви тут треба скільки — знає кожний казнокрад.
 Ні вже краще я сховаю наш преславний стольний град:
 Хай не знайде Петербурга ні один німецький гад“.
 Тут замовк побожний старець, помоливсь, почухав зад
 І рече: „Нехай же буде з Петербурга Петроград.

.....

С. ЧЕРКАСЕНКО.

„Коли народ мовчить...“

Уривок із трагедії.

(Акт III).

Гетьман (ходить по покою в глибокій задумі).

...Швидко як події линуть!..
Недавно ще носивсь, мов буревій,
Польщею він за Августом в гонитві,
А нині шлях вже мостить до Москви.
Воістину орел!.. О, Москво, Москво!
В зухвалій варварській погорді ти
Себе найменувала третім Римом
І, як той Рим колись, свою могутність
Спорудила ти на кістках народів,
І знов же, як той Рим, запанувати
Одверто прагнеш ти над світом всім, —
Але — жива іще душа народів
І їх вождів! Старинного Кремля
Твого дріжать уже зубчасті мури
Від грому з заходу. Вони впадуть,
Обернуться в руїну незабаром...
А ти, прославлений московський кате,
Під чоботом сильнішого владики,
Як гад паскудний, скорчишся і здохнеш...
А ми поможем... О, поможем ми
Тобі сконать за кривди наші всі,
За всі образи наші, за неволю!
Живі ще ми, — і встане Україна
Катам на страх обаполи Дніпра!..

Демян (входить збентежений).
Ясновельможний, гість прийшов до тебе.

Гетьман (тривожно).
Який там гість!..

Демян.
Вельможний пан суддя.

Гетьман (хитнувшись).
Хто?.. Кочубей?.. (Опановує себе).
Ну, що-ж, проси ввійти.

(Демян виходить).

Чого це він?..

(Швидко підходить до дверей в глибині покоїв і пробує, чи гаразд причинені).

Збентежить лиш і налякає

Мою голубку... Досі спить уже...

Василь Кочубей (входить потиху й, не відходячи від дверей, низенько вклоняється).

Даруй, ясновельможний... я так пізно...

Як тать в ночі... Від сорому це я

І від ганьби перед людьми чужими...

Гетьман.

Сідати прошу, куме... А для справ

Ніколи в нас не може бути пізно.

Василь Кочубей.

За ласку дякую, ясновельможний.

(Підходить ближче).

А справа в мене лиш одна... Ти знаєш...

(Вклоняється).

Дочку ти нам верни, ясновельможний, —

Здійми ганьбу із батьківських голів...

Ні з ким, хто при своїх жив реґиментах —

Чиновно й нечиновно — ще такого,

Щоб від батьків їх рідная дочка

Втекла і в нежонатого жила,

Ніколи не бувало... Чим же ми

Так Бога прогнівили?.. Горе нам,

Мізерним і запльованим всіма!

Невже таку нам втіху Бог судив

Від рідної дитини!..

Гетьман (суворо).

Втіху? Вам?..

А чи не ви-ж дитину тую рідну

Без жалю розпинали повсякчас

І серце рвали на шматки?..

Василь Кочубей.

Гетьмане!..

Гетьман.

Її, голубоньку мою кохану,

Ви їли поїдом і тим харцизством

Під захист, під чужий погнали геть

З-під стріхи рідної, як в давнину

Жорстокий кат-отець святу Варвару...

Василь Кочубей.

Але-ж... святе письмо нас учить всіх —
Дітей своїх навчати й стерегти
Від блуду...

Гетьман.

Що?! Від блуду? Від якого??..
Та трижди грішні ви, що безневинну
І чистую, як райський крин, дитину
Сами в болото топчете погане
Перед собою й людьми!.. Блуд, сказав ти?
Соромся, батьку ти жорстокосердий!
Коли хто й блудить тут, то тільки ти...

Василь Кочубей.

Хто? Я?!

Гетьман.

Так, ти!.. Ти — муж і голова
В семі своїй, — навіщо-ж допустився,
Що розумом твоїм керує баба,
Лиха, як біс, хоч зокола й побожна?
Чи ти забув уже оте прислів'я,
Що там, де ділом управляє хвіст, —
Там блудить голова. То-ж блудиш ти,
А не донька твоя, безличний батьку!
І поки буде так в твоїй родині,
Дочки не бачити тобі! Вона
Під захистом в хрещеного вітця!..

Василь Кочубей (хапається за голову).

В очах моїх потемнів світ ясний...
Ясновельможний.... куме... змилосердся!..
Дай змогу нам одверто людям в очі
Дивитися... Від суму сохнем ми —
І мати й я... через таку... неславу...

Гетьман (дивиться вбік).

Гаразд.... Її я спробую умовить
Вернутися додому... Але-ж знай, —
Коли вона не схоче, я насильства
Не згоден уживати!..

Василь Кочубей.

Дай мені

Самому з нею...

Гетьман (перебиває).

О, ні в яким разі!

Вона при вашім імені самому
Жахається й здригається, мов пташка
Перед шулікою...

Василь Кочубей.

О, Боже! Що-ж ми
Для неї!.. Вороги?

Гетьман,

Ще гірш — кати!

Не мати в неї — люта катівка,
А ти — старий шкарбан, а не заступник
Дочки своєї. Отже, я вчиню,
Що обіцяю, але ти повинен,
Як муж, владика дому і козак,
Свою жону, занадто норовисту,
Як слід владиці, загнuzдати. Чув?

Василь Кочубей

Що доброхить дочку мою ти пустиш —
Тому не йму я віри. Дай мені
Самому бачитися з нею...

Гетьман (тупає ногою).

Сказав тобі, що ні. Ти чув? Це — все!

Василь Кочубей.

Я буду скаржитись цареві...

Гетьман (гнівню).

Що?!

Цареві?.. Ти?.. В такій приватній справі?

Василь Кочубей (дратуючись).

А де-ж мені заступника знайти?..
Лиш цар—господар наш і оборона.
А до приватної цієї справи
Додати де-що можна...

Гетьман (креснувши очима).

Що? що саме?...

Василь Кочубей.

Гадаю я, що знаєш сам ти добре,
Чи чисте перед ним твоє сумління,
Ясновельможний.

Гетьман (не спускає з нього очей)..

Так?.. То ти мене

Береш на переляк?.. (Рогоче).
 Ти з глузду, бачу, спав зовсім. Ну, що-ж,
 Як зосоружилось тобі життя,
 То ліпшого ти вигадать не міг,
 Хоч я порадив би тобі певніший
 І не такий клопітний шлях до смерти, —
 Це добрий мотуз: легко й без тортур..
 (Грізно).

А до мого сумління всім вам зась!
 І не тобі, прислужнику московський,
 Московський рабе, розумом мізерний,
 Моє сумління міряти годиться...
 Гадаєш ти, що я не знаю, хто ти?
 Я знаю все!.. До уряду судді —
 До уряду почесного в козацтві —
 Ти доброхіть на себе перебрав
 Із рук дяка московського ще й другий —
 Ганебний уряд, — хоч і потаємний, —
 Донощика царського і шпиґа,
 Доглядача гетьманської особи...
 Кажі-ж: неправда це! Образа це
 Лицарської твоєї чести?.. Так?..
 Мовчиш і ввесь тремтиш?.. То як же смів
 Ти про моє сумління говорити,
 Коли, замість козацької душі,
 Кубло гадюче маєш ти
 І сумління пращура свого — Юди?..
 Скажу-ж тобі, як і Христос тому:
 Іди й чини боржій, що вже намислив,
 Та тільки знай: я не Христос, тому
 Бажання жадного не почуваю
 Повиснуть на хресті, як він, благий,
 А натомість волю щирим серцем,
 Щоб инший хтось повис на нім, а хто —
 Ти догадаєшся, здоров, і сам.
 (Плеще в долоні).

Демяне, гей!.. (Входить слуга).
 Вельможний пан суддя
 Їде вже, — проведи!

Демян (вклоняється).

Гаразд.

Василь Кочубей (як непритомний, вклоняється Мазепі).

Добраніч!..

(Виходить, як побитий пес; за ним слуга).

Гетьман (сам).

Прокляття!.. Зрадники! Гадюки! Юди!..
 В той час, коли для них, для України,
 Своє я серце вирвати хотів-би
 І вергнути його в огонь страшний,
 Щоб запалить пожежу боротьби
 За вільности, яких і кожний з них
 Бажає, хоч і потай, — у цей час
 Лукавий замір він плекає десь —
 Святу пожежу ту залити в корні, —
 За-для свого нікчемного спокою
 Ладен в ярмі лишитися навіки!..
 О, роде пакосний з давніх-давен!
 Невже на світі ти лише для того,
 Щоб запрягав тебе чужинець-пан,
 Або для того, щоб погноєм бути
 Для тих, хто має волю і бажання
 Й дерзає паном бути над тобою?..
 Невже мої думки й зусилля марні
 Худобу цю та обернути в пана,
 В господаря на власній на землі?..
 О, бідна! о, нещасна Україно!
 Воїстину ти чайка при дорозі,
 І чи здолаєш ти оборонити
 Своїх безглуздих чаєнят?.. Ох, тяжко!..
 І правду хтось казав, що краще нам
 З розумним загубити щось, аніж
 З безглуздим щось знайти...

(Потиху відхиляються двері; з них виглядає Мотря).

Це ти, Мотрононько моя кохана?..

(Підходить до дверей, бере її за руку й виводить наперед).

Тобі не спиться, серденько моє?

Мотря (тривожно озирається по покою).

Мені здалося... чула голос я...

Тут тата не було?

Гетьман.

Якого тата?

Заснула ти, і сон тобі приснився.

Мотря (дивиться на нього допитливо, піднісши голову).

А з ким ти розмовляв, ясновельможний?

Гетьман.

О, це тебе тривожити не може!

Не забувай, що уряд наш гетьманський

Що-часу, що-хвилини вимагає
Від нас розмов із ріжними людьми.
Допіру з писарем нараду мав,
То-ж голос ти його напевне чула.

(Лягідно обіймає її, підводить до крісла, сідає сам і сядо-
вить її собі на коліна).

То ти й не спала, ясочко моя?

Мотря.

Не спала, ні... Якісь думки важкі
Обсіли голову, як гайвороння,
А серце стисло щось так боляче,
Немов передчуття чогось страшного.

Гетьман.

Що сталося, Мотрононько моя?
І звідкіля оті лихії думи?

Мотря.

Не знаю я... (Обіймає його й дивиться йому в очі до-
питливо).

Не кинеш ти мене,
Ясновельможний?

Гетьман.

Так?.. То в цім твій страх,
Тривожнії твої думки? Невже
Подав тобі чим-небудь привід я
Так думати і краяти серденько?

Мотря (задумливо).

О ні, ти не подав... Сама не знаю,
Чого ввижається оте страхіття...
Чи то в душі ворущиться мій гріх...

Гетьман.

Який?

Мотря.

...що потасмці я із дому
Втекла до тебе, голубе мій сивий,
І тим отцеві й неньці завдала
Ганьби і муки?

Гетьман.

Що-ж було робити
Тобі, моя ти квітко непорочна?

Мотря.

Це правда... Так... Там молоде життя
Моє по тих свідчинах твоїх
У житіє безкрає обернулось.
І лютий пес тікає у світи
Звідтіль, де бють його немилосердно,
А я-ж людина... Ах, згадати страшно!..

(Притуляється лицем до його обличчя).

Мене ти оборониш, мій коханий?
Ти не даси мене їм на поталу?

Гетьман.

Не дам, моє кохання.

Мотря.

Дужий ти,

Могутній, як король, — ніхто не сміє
На тебе руку зняти, — правда-ж? Правда?..

Гетьман.

Як те, що ти в моїх обіймах, серце!

Мотря.

А потім ми поберемось з тобою,
Коханий мій гетьмане, і...

Гетьман (усміхаючись).

...І що?..

Мотря.

І разом будем чайку рятувати.

(Злегка гойдаючись, починає тихо наспівувати разом з Мотрєю: „Ой, горе тій чайці небозі“...).

Гетьман (розміряний).

Коханин^м — рай небесний на землі...

Блажен же той, хто до могили

Зберіг свої для нього сили!

Він не шукатиме у темній млі

Незнаного своєї долі:

Вона із ним, де-б він не був, —

Чи у покою мирним сном заснув,

Чи в бої з ворогом у чистім полі...

Чи він гетьман, чи він жебрак,

Чи він старий, чи віком юний —

Щасливого пізнає всяк,

Коли брелять коханням серця струни...

Мотря.

О, жити хочу я!

Гетьман.

Ти й будеш жити!

На шлях твій молодий
Розсиплю найкрасніші квіти,
Вінець створю із зірок золотий
Й голівку пишную вквітчаю,
Здійсню зухвалий давній сон —
Я возведу тебе на трон,
Пишнотою тебе обмаю,
А сам впаду від щастя в прах
В твоїх ногах,
Моя богине, мій ти раю!..

Мотря (відхиляється й дивиться на нього в захваті).

В моїх ногах?..
О, ні... о, ні, гетьмане!
З тобою поруч я піду,
Коли жаданая пора настане,
І в цім... своє я щастя в цім знайду.
Як-що-ж недоля нам судила,
Що нас поборе вража сила, —
З тобою, любий, я умру!..

Гетьман.

Вмірати?.. Нащо?.. Не пасусь
Тобі це, серце. Всує
Слова ці... Прийде час — зітру
Я ворогів усіх у прах.

Мотря.

Коли він прийде?

Гетьман.

Незабаром:

Не довго ждати, — у степах
Ще заревуть гучні гармати,
Розпудять ворога одним ударом...
І кликну клич —
Від Дону тихого до Случа,
Щаслива, вільна і могуча,
Повстане Українська Посполита Річ,
Вже незалежна, самостійна! —
В ній я — король, а королева — ти!

Лиш там спочине думка рвїйна, —
Туди я йшов і буду йти!

Мотря (в захваті).

Королю мій!.. Мій пане!..

(Падає перед ним навколїшки й з побожністю дивиться на нього).

Гетьман (підводить її й веде, обнявши, насеред покою).

О, чайко любая моя,
Кохай мене!..

Мотря.

Навіть твоя,

Коханий мій гетьмане!..

(Довгий поцілунок).

Гетьман.

О, правда... вірю, скарбе мій!..

Тепер же йди у свій покій:

Морфей ласкавий, тиховійний

Голівоньці твоїй

Дарує сон рожевий, мрійний!..

(Відводить її до дверей).

Мотря.

А ти?..

Гетьман.

О, я ще ночі не почав:

Мене чекають справи ще важливі

І неодмінні. Йди-ж... Добраніч, серце!..

(Цїлує її в чоло, вона його в руку й виходить до другого покою).

Гетьман (якусь хвилину ходить по покою в глибокій задумі).

Рішучий час не за горами... Так!..

А я, як перст самотній... Так... Один...

З думками, з заміром своїм великим...

Кому, о Господи, повім печаль

Мою, мою святую думу?.. Ох, кому?..

(Стук у двері з канцелярії).

Ввійди!..

(Входить з паперами **Орлик**).

.....

АНДРІЙ ПЕТРЕНКО.

Фрагменти із споминів.

* * *

1913 рік.

Їду третю добу з Петербурга до Красноярська (на Сибірі). Почавши від Урала, перегони між станціями все довші й довші, доходючи до 30 і більше верств. З нетерплячкою чекають пасажери чергової зупинки поїзда, щоб розімняти трохи свої ноги на пероні, дихнути свіжим повітрям, докупити трохи харчів у дорогу, набрати в бляшані дорожні чайники „кипятку“ із завжди готових до диспозиції станційних „кубів“. Поїзд стоїть на станціях 8—15 минут.

Зупиняємося на одній станції серед безмежного сибірського, вкритого білими снігами простору.

Вихожу слідом за людською лавою на перон. Серед загальної метушні помічаю в стороні зосереджену, задумливу, рослу постать чоловіка, спертого долонями на високу палицю з покладеним на руки підборіддям. Типова постать українського селянина звідкись з Полтавщини чи Чернигівщини, з якогось Миргородського чи Борзенського повіту. Стоїть, мов статуя, й розглядає очима прохожих.

Непомітно підходжу до нього збоку, якийсь момент милуюся цією недвижною, повної якоїсь туги постатю й раптом кажу:

— Добридень, дядьку! З середию бувайте здорові!

Бачу, як постать здригається, мовчки повертає до мене голову й, випроставшись, дивиться якийсь час на мене з утіхою, здивованням і недовірям.

— Добридень! — не відразу відповідає постать і жадібно вглядається в мене.

Розпитую — хто, звідки, як? Довідаюся: переселенець з Прилуцького повіту, що з цілою родиною своєю живе тут від 1908 року (5 літ), має на цілу родину 200 десятин землі, не скаржитья на злидні.

На питанння — чи їде куди, дістаю відповідь:

— А от прийшов з дому до „російського“ поїзду („російський“ — це з Росії, бо поїзд з Владивостока там зветься „сибірським“) подивитися — чи не їде хто з наших.

Як то з „наших“? З родини хто?

Ні. З „наших“, з краян, з земляків, значиться. От уже 5 літ живе він тут, а душа все там, між своїми. Ніяк привикнути не може. Хоч оком глянути на земляка, хоч коротеньким слівцем перекинутися з ним — все-ж лекше трохи.

А чи далеко-ж, питаю, живе дядько? Видко, недалеко десь, коли виходить до поїздів.

Відповідь: — Та ні, недалечко. Трицять верстов звідси. Роблю великі очі й мовчки дивлюся на дядька.

— Трицять? — питаю.

— Та так, може одною верствою більше, може одною менше — трицять рахуємо.

Дзвінок. Пасажири кидаються до вагонів.

— Зоставайтеся здорові, дядьку!

— Щасти вам боже в добру путь! — чую від земляка й поспішно сідаю до вагону.

З вагонового вікна бачу зосереджену, задуману, рослу постать чоловіка, спертого підборіддям на руки, покладені на високу палицю. Сумно стоїть і проважає очима „російський“ поїзд, в якому їде його земляк.

*

1914 рік. Травень. Їду автом по величезних зелених просторах сибірської рівнини з Ачинська до Мінусинська (500 кілометрів дороги). В авті зі мною головний інженер будови південних сибірських залізниць П.

Їдемо день, другий, третій — шостий. Дороги убійчі. Вибоїни, болота, калюжі, піски, глини. Село від села 40—50 верств. Все невеселі, сіренькі. Хати рублені, з почорнілими стінами, тесовими покрівлями—типові сибірські села. Дорога нудить.

Верст за 50 від Мінусинська враз протираю очі кулаком і швидко штовхаю інженера.

— Гляньте-но, гляньте: українське село!

Інженер махає рукою.

— Ет, у вас скрізь Україна! І Петербург у вас—Україна, і Москва — Україна і Сибір український.

— Петербург ніби український тому, що на козацьких кістках стоїть, а це таки, гляньте — справжнє українське село.

Дійсно: біленька висока церківця, білі, мов крашанки, хатки, білі, мов молода у намітці, молоком облиті вишневі садки, високі журавлі коло криниць.

Вїзджаємо в село. Коло криниці, витріщивши очі на невидану „чортівську“ машину, з повними відрами на коромислі, повязана по чернігівськи хусткою поверх очіпка—молодиця.

— Стоп-п! — торкаю рукою шофера.

Авто зупиняється.

Вискокую з авта, підходжу до молодиці й, скинувши капелюха:

— Доброго здоровля, молодице! — кажу. — Чи можна водиці напитися?

Молодиця трохи не кидає відра на землю. Дивиться великими очима на мене й ні пари з уст.

Скидаю капелюх й нахиляюся до відра.

— Доброго здоров'ля пивши! — чую від молодиці.
До авта збігаються люде. Обступили, — все Українці-переселенці.

Питаю — звідки? З далекої Чернигівщини.

Оповідую, що сам з Полтавщини. Вражіння у людей кольосальне. Їм усім здається, що от чортівська машина принесла мене, свіжого земляка, з самої таки Полтави.

Наперербій розпитують, як, що чувати там? Як живеться людям? Чи не знаю я Очкура Панаса з Жабокрич, Дарки Свистуненкової з Риботина?

Прощаюся. Сідаю до авта.

Молодиця враз заливається сльозами й, витираючи очі подолом:

— Кланяйтеся-ж там нашим людям, землі нашій. Перекажіть, хай дома сидять і не їдуть сюди. З туги помруть у цих сторонах.

Натовп розступається, авто несеться далі. Їду з чорною тугою в серці.

* * *

Рік 1919.

Полтава. Кінець березня або початок квітня.

До мене являється один із відомих мені громадських діячів і домагається конфіденційної розмови в дуже важних державних справах. Зачиняємося, розмову ведемо з ока на око.

Інформує:

На терені коло Бесарабії обрано другу українську Директорію в складі п'яти осіб, при чому називаються імена: М., Д. et cetera. Відомі мені. Увесь Запорозький Корпус у складі 12.000 чоловік на їхньому боці. Необхідна праця на місцях. Завдання нової Директорії — повалення першої й боротьба за незалежність України. Просять про всіляку підтримку й допомогу.

Ставлюся з недовірям до інформації, як до провокації. Мене запевняє словом чести мій собесідник, що це факт, і на доказ подає мені адресований на моє ім'я лист члена Директорії, якого я знав особисто дуже добре.

Висловлюю моему собесідникові мій погляд на це: — авантюра — й з тим ми розходимося.

Більше ні розмов про другу Директорію не мав я ні з ким, ні про само існування її не чув ні від кого.

Наводжу — як характеристичний вияв настроїв того часу.

* * *

1919 — 1920 рр. Столиця Грузії — Тифліс.

З маси людей, які в різних справах і без усяких справ відвідували українську дипломатичну місію, пригадую симпатичну постать великого нашого національного прихильника й приятеля, заступника голови Кругової Кубанської Ради, нащадка старовинного роду кримських Гіреїв, султана Шахім-Гірея.

— Любі мої, симпатичні Українці! — говорив дуже часто нам Шахім. — Чому з такими великими симпатіями відношуся я до вашої України, до вашого славного народу, до вашого визвольного руху, до ваших жалів, болів і радощів? Але це факт, незаперечений факт. Маю великий до вас сентимент. Чому? Хіба я знаю, чому?! Можливо, в кривавих розмовах козацьких з Кримом або у кубансько-черкеській різанині хтось із моїх предків мав полонянку-українку, якої кров тече тепер у моїх жилах. Чому неможливо це? Ту кров я чую в собі. І та кров ріднить мене з вами.

Добре пригадую собі ці слова султана Шахім-Гірея.

Пригадую їх собі особливо яскраво, коли пам'ять переносить мене до тих численних нарад, в яких приймали участь представники різних народів Північного Кавказу, в тому й Кубані.

На одній з таких нарад цей самий Шахім-Гірей ставить питання кубанським представникам, які були на самостійницькій кубанській платформі.

— Ми повинні раз назавжди в'яснити собі, хто ви є національно: Українці чи неукраїнці? — говорить їм Шахім-Гірей. — Окремої Кубанської нації, скільки я знаю, не існує покіль що на світі. Так само окремої кубанської мови, я знаю також, покіль що нема і в близькій будуччині не передбачається. Скажіть після цього всього — в чім ваша відрубність від українського пня, мовою якою ви говорите й від якого ви походите? Я, jako представник Кубані не українського походження — я стою за злуку з Україною, всіляку злуку: культурну, національну, правно-державну. А ви, ви — люде українського походження?

Такими аргументами він бив по душі й по розуму кубанських самостійників, яким ввижалися ляври отців і просвітителів самостійного „кубанського народу“.

Характеристичні також настрої тогочасної української політики!

* * *

Грудень 1920 року.

Італійський пароплав дає третій гудок і відчалює від Батума. Ми, члени дипломатичної місії Української Республіки, покидаємо Грузію. Ідемо в невідоме.

Трапезунд. Керазунд. Орде. Самзун. Інебалі. Все це порти на турецькій території, захоплені революціонерами

Кемалю-паші, що скинули з себе тисячлітнє панування не-
нависних подишахів.

Дивне вражіння робить на нас, „європейців“, цей „азіят“
— народ. Скрізь, де не зупиняємося (а зупиняємося ми
в кожному порті на півдня) — бачимо кипучу, гарячкову ро-
боту цих сонних і флегматичних, як ми чомусь звикли ду-
мати про них, людей. Буквально, як у тому мурашнику. Але
чому не чути ніде ні криків, ні галасу, ні 10-поверхової
„європейської“ лайки, до якої так звикло наше вухо в рід-
них наших портах: в Теодосії, в Новоросійську, в Одесі, де
славний на весь світ „мат“ так і висить у повітрі? Що, може
у турків тече холодніша, як у нас, кров у жилах? Чи може
тут інше щось?

От перед нами десятки фелюг, гружених вщерть жив-
ністю й усякими іншими земними плодами: вівцями, козами,
коровами, буйволами, яблуками, каштанами, оріхами, ман-
даринами. Стоять довгим шнуром одна побіля другої й спо-
кійно чекають на свою чергу. Виладовується одна, короткий
крик: *via!* — й на місце її швидко стає друга. Куди-ж спря-
мовують вони увесь цей провіант? Довідуємося й дивом ди-
вуємося. Все це направляється в царство їхнього ворога,
того ненависного падишаха, що разом із своєю Високою
Портою, тримаючись іще за останній клапоть турецької
землі, сидить під крильцем всесильної Антанти в окупова-
ному чужоземним військом Константинополі. Султан — злий
ворог і ті чужоземці, що тримають його — прокляті гяури,
але Константинопіль, чудовий, наймиліший турецькому
серцеві за все на світі, прекрасний Константинопіль з мі-
ліоном турецького населення в ньому — він не ворог їм.

Яка разяча несхожість у настроях і свідомості цього
„дикого“ народа - „азіята“ з тими настроями наших рідних
пашківських і гуляйпільських „республік“ з хмарами батьків
— отаманчиків, що уважали свою волость за пуп землі,
а решту, що по-за їхньою сатрапією — не існуючим на
світі! Що це, також гарячіша наша кров від турецької, чи
щось інше? О, безперечно інше щось! А що? Відсутність,
бачите, у турків усякої культури й національно-державниць-
кого інстинкту. Тільки.

Десятки хлопчиків у мальовничих фезах і екзотичних
турецьких убраннях без лайки й штурханів, як у нас, лізуть
хмарами на поклад пароплаву й, показуючи свої блискучі
білі зуби, пропонують нам кишмиш, яблука, груші, кашта-
ни, різні турецькі солодоці. Чемні, ненастирливі, гарні,
швидкодумні. Усі говорять тільки по турецьки.

А от і „тіні забутих предків“. В одному з портів всі-
дає на наш пароплав якийсь паша чи бей з своїми шістьма
жінками й незмінним євнухом. Жінки в спущених чадрах,
які цілковито закривають їм обличчя. Сам „пан“ їде 1-ою

клясою, а жінки й евнух при них — третьою. Якийсь „буржуй“ — по нашому. Куди їде? Ну, звичайно, куди ж їхати цьому дворянинові, як не до міста, де всі його надії знайти захист своїх потоптаних панських „прав“ — до Константинополя. Азія!

І в пам'яті нашій знову „рідні“ відносини. У нас такий буржуй заслужено годував би своїм тілом раків в морі за бортом пароплава, а тут він сидить собі спокійно в своїй кабінкці з своїми хоч і безпідставними, але все-ж рожевими надіями на щось ліпше в майбутньому. Шкодить хіба це кому? Їде — хай їде. Надіється — хай надіється. Холодна турецька кров!

На 6-й день ранком — ми коло Босфору. Туман. Не-проглядний туман у морі. Тільки чути з боків: справа — різкі морські сирени, а зліва — гарматні стріли. Це знаки для орієнтації кораблям. Підпливаємо до шийки Босфору — й раптом перед нами чарівна, на все життя незабутня панорама: чиста дзеркальна гладь Босфору з тисячами рибальських човнів навколо.

Всі на палубі. Всі в чарівному заглядінні. А ми, ми — українці — з далекими думками в минувшині коло козацьких байдаків на Чорному понті... Романтика. Ех, ця проклята романтика наша! Як дорого вона коштує нам!

Скутарі. Константинопіль.

Щоб висісти на беріг, треба мати дозвіл на це окупаційної англійської влади. Являємося туди з своїми пашпортами.

І дивно! Ось тут тільки перед нами обшукали одного з представників визнаної *de iure* новоутвореної держави, підозріваючи його в більшовизмі, а нас, представників неіснуючої держави, але членів існуючої й добре відомої тепер усьому світові нації, приймають дуже чемно, уважливо, може навіть трохи запобігливо, розпитуючи про становище взагалі на сході Європи, зокрема — на Україні. А обшукали б — могли б знайти багато „компромітуючого“ при нас, хоча б, скажемо, ті листи від наших приятелів — кемалістів з Грузії, які ми тайно везли видним представникам кемалістичного руху в Константинополі!

По одержанні дозволу висідаємо на 4 дні в Константинополі. Знаходимо потрібні нам адреси кемалістів, бачимося з ними. Яке гостре зацікавлення українськими справами, яка дивна поінформованість про все, що діялося й діється в нас! Ми винесли переконання, що добра половина наших „державних мужів“ не мала „зеленого поняття“ про те, що ми почули з уст цих далеких, чужих нам людей у наших українських справах. А що за відношення до нас! Прихильне? Замало сказано. Братерське? О, це може найвідповідніше означення! Україна — о, Україна! — на неї

великі надії турецького народу! Милюковський „хрест на св. Софії“ — це така завжди пам'ятна для кожного турка загроза, якої він не забуває, коли навіть спить. А Україна, мила, симпатична Україна — хіба вона була коли-небудь з імперіялістичними тенденціями? Так, козацькі війни — це були страшні війни для турків, але молода Туреччина тільки тішить себе надіями, що буде мати добросусідські, — ні, не так! — братерські відносини з славними нащадками лицарського, хороброго, відважного козацького народу! В рядах кемалістів є тепер кілька невеличких українських військових відділів, що б'ються разом з ними проти насильників турецької національної волі. Що за краса ці відділи! Що за лицарскість, що за відважність! А головне — під турецькими прапорами.

З сумом прощаємося з нашими константинопільськими приятелями й з сумом у душі покидаємо Константинопіль. З сумом і з заздрістю. Наша гаряча „європейська“ натура з бурхливою кров'ю — й їхня „фрагматична“ азіатщина з водою, замість крові, в жилах. Хе, це не забувається! Ніколи.

.....

ВОЛ. САМІЙЛЕНКО.

З недрукованих віршів.

ГРОМАДЯНИН.

Я великий громадянин,
Я найкращий тип людини,
Бо сказав собі я в серці:
„Все на світі для Вкраїни“.

Даймо долю Україні...
Та важніша ще від неї
Доля партії, — й сказав я:
„Все для партії моєї“.

Та не в тім завдання партій,
Щоб користь нести ділами,
А в програмі, — і сказав я:
„Все на світі для програми“

А програму хто ж складає —
Робить діло те спасенне, —
То ж я сам, — і от сказав я:
„Все для мене, все для мене“.

.....

Генерал М. Омелянович-Павленко

Старший.

НА ЧОЛІ ЗАПОРОЖЦІВ В 1919 Р. У БО- РОТЬБІ З ДЕНІКІНЦЯМИ.

Десята річниця нашого збройного організованого чину є тим стимулом, що змушує всіх нас бодай часово лишити на боці наші щоденні турботи й поглянути уважно на вже перейдений етап, який був першим на шляху до інших, що спільно прямуватимуть у майбутньому до досягнення заповітних наших змагань.

Які-б не були незадовольняючими здобутки кривавих змагань за наше національне діло в минулому, але не можна не зафіксувати того, завдяки чому наше національне діло з нашої хатньої справи вийшло вже на форум світовий. Без особливої помилки можна навіть і на сьогодні виписати формулу: без справжнього вирішення українського національного питання не може бути досягнений спокій, навіть більше—політична рівновага на сході Європи.

Тим більше в цей ювілейний рік маємо моральний обов'язок звернутися до минулих подій, щоб відновити в своїй пам'яті чини наших військових колективів — полків, дивізій, груп, що родилися в вирі революційних подій, внім зміцнили й із стану імпровізованого перейшли в стан правильно зорганізованого національного війська.

Мої особисті думки в ці ювілейні дні передовсім сполучаються із спогадами за добу перебування мого на чолі Запорозжців — нашої найстаршої військової організації, яка скорше від усіх зрозуміла, що без доцільно вирішеної військової проблеми у нас, на Україні, всі змагання наші за державність будуть даремні.

Ідею мало прищепити — треба діло матеріалізувати. Історія служби Запорозжців Батьківщині і багата, і славна. Ця чергова замітка хай буде лише даниною особистої пошани до них колишнього їх шефа й козака — запорожця по крові.

* * *

Призначення мене „на Запоріжжя“ не було для мене несподіванкою. Мої приятелі, що були в курсі справ армійських верхів, про це мене в час інформували. Знав я також і те, що одночасно поставлено мою кандидатуру й на командуючого наддніпрянською Армією, але, через опір С. В. Петлюри — головного отамана Армії, вона тимчасом

була знята з черги: він ніяк не міг забути мені „Ходорівської конференції“.*)

Власне кажучи, я й сам не поспішав. Хотілося на групі, яка вже випробовувала себе в революційній боротьбі, перевірити всі нові тактичні прийоми, які завдяки властивостям озброєння, скомплікованості моральних моментів у військових організаціях та ще більше в масах, що на той час відігравали немаловажну роль на хід військових подій, мали свої особливості. Як відомо, денікінці відкинули наші заходи в справі уложення з ними військової конвенції, якою малося на меті спільне протиставлення „червоній навалі“. В зв'язку з цим моральний момент у військах ще більш ускладнився, бо певна категорія старшин не могла ще собі уявити боротьбу з „білими“; почувавши себе пониженими обов'язком, взятим на себе перед урядом, де-хто з цих старшин скінчив дезерцією у ворожі табори.

Як певна реакція на згадані події, збільшилася роль „інспектури“, яку далеко не всі частини зносили спокійно. До частин-опозиціонерів зачисляли себе й Запорожці.

Опанувати всі ці моменти, щоб потім відповідно керувати довірені мені військові організми — й було те, що, помимо всіх інших мотивів характеру національного, зрозумілих і без підкреслення, — мене особливо цікавило, як військового техника.

Перед самим моїм відїздом на театр воєнних подій — я був із службовою візитом у першого генерал-квартир-майстра Армії, генерала Курмановича, щоб порозумітися з ним в речевих технічних питаннях та взагалі поінформуватися про майбутню чинність моєї військової групи.

З розмови виявилось, що група мала спинити наступ денікінців на Вапнярсько-Одеському напрямку, а потім опанувати ситуацію на цьому напрямку, вирвати з ворожих рук оперативну ініціативу.

Зорієнтувавшись в обстановці, я просив генерал-квартир-майстра доповісти Нач. Штабові ген. Юнакову моє бажання, щоб Запорізька група була ужита по можливості як „військовий таран“, що відігравав би на різних напрямках роль пробної частини — без сумніву коли б цьому не заважали наші комунікаційні засоби. Моя пропозиція виходила з тої засади, що у воєнних комбінаціях того часу, коли військові організми мали скорше імпровізований характер, принцип часткової перемоги набував більших перспектив.

З відомостей технічного порядку, які я тут відібрав, було для мене важливим довідатись, що відсутність 7-ої

*) Див. мої спогади про Галицько-польську кампанію.

Запоріжської дивізії буде заступлена дивізією полк. Удовиченка, а потім також не без користі була для мене й інформація, що противною стороною командує генерал-лейтнант генштабу Розеншільд Паулін, якого я знав особисто.

* * *

Полковник Загородський — був командир Дорошенківців (6 див.), а на той час т. в. о. командира Волинської Групи, що з перемінним успіхом у нерівних боях билася в районі Кодими (на південь від Вапнярки) з денікінцями, був тою першою особою, яку я зустрів після мого приїзду в район воєнних подій. Властиво йому я буду зобов'язаний першим детальним зазнайомленням мене з Запорожцями р. 1919.

За уважним вислуханням оповідань полковника Загородського, який був сповнений ясно виявленим, глибоким і щирим пієтизмом до своєї тіснішої батьківщини — „Запоріжжя“, минув у мене цілий вечір.

— Ну, ось завтра самі побачите, — був останній його аргумент, — яка це добра національна збройна сила.

Це „завтра“ дійсно принесло мені гарні й несподівані на той час вражіння.

Із своїм власним розумінням справи, із своїм відмінним, особливим від інших моральним і військовим підходом і з певним комплектом військових традицій — Запорожці були групою, на ті часи, дуже характеристичною.

Представляв їх мені полковник Базильський, відомий мені особисто ще з часів мого командування в Полтаві 2-ою дивізією.

Самий перегляд відбувався в районі Томашполя на великому, вже вижатому полі.

Полки виглядали елегантсько й на коней були багаті, особливо кінно-гірний дивізіон полковника Алмазова та „чорні“ полк. Дяченка. Не дуже бідні були Запорожці й на зброю.

Я навмисне додаю до кожної назви частини ім'я її командира, бо тут одно друге доповнювало, — було, так би мовити, візитовою карткою частини. Хоч Запоріжжя в цілості, як я сказав, мало своє власне обличчя, але при глибших студіях можна було спостерегти, що кожна частина мала ще й свою спеціальну фізіономію: Кармелюки, Дорошенківці, Республиканці, Мазепинці, Сагайдаки, Кость-Гордієнківці і т. д. Кожна з цих частин мала в собі ще щось додаткове, характеристичне для неї, й була під цим оглядом певного роду індивідуальністю.

З загального рівня різко виділялися Гайдамаки — організація, яка ніяк не хотіла модернізуватися, вперто відстоювала т. зв. „здобутки революції“ й відроджувала „Січ“

за образами Рєпіна та оповіданнями Кащенко. Добре озброєна й численна (в полках по 500—600 багнетів), бригада гайдамаків була солідною військовою силою при 6-й Запорозьській дивізії. Духовим батьком її був отаман Волох, який сам особисто часто виявляв видатну хоробрість, але... в операції, яка, на думку „батьків“, була недоцільна, вони заангажовувалися з нехитю, а то й зовсім ні. До того всього „батьки“ трималися переконання, що гайдамаки є революційною гвардією, що на них лежить особливе довіря верхів, а це дуже перешкоджало їх дисциплінованості. Одним словом, це була „Січ“ у ХХ віці.

Організаційно — Запоріжжя року 1919 ділилося на три дивізії: 6-ту — отамана (з урядовців) Ліневського, обов'язки начштабу виконував генштабу полковник Стефанів, у складі полків: Дорошенківці полк. Литвиненка*), Гайдамаки — Волоха й Немирівці — сотника Лисогорського; 7-му дивізію Осмоловського в складі: Мазепинців — полк. Дубовного, Наливайківців — полк. Зелінського та Республіканців; нарешті 8-му дивізію полк. Базильського, обов'язки нач. штабу виконував сотник Силін, у складі: Кармелюків полк. Троцького, Сагайдаків полковн.*) Жупінаса й Богданівців — найстаршої української частини (прізвища командирани пам'ятаю). При дивізії була й невелика гарматна група.

При групі був відділ важкої артилерії й своя кінна бригада, в яку входили такі частини: кінний полк Костя Гордієнка, кінн. полк Чорних Запорозжців полк. Дяченка та кінногірний гарматний дивізіон полк. Алмазова, який частіше відомий був у групі під назвою Алмазівського дивізіона, з огляду на виключну роль в дивізіоні його командира.

Мали Запорозжці невелику числом та небагату під матеріальним оглядом технічну частину, хоч старшина її була високої службової кваліфікації.

Полки не були однаково численні; відхилення були часто дуже значні. Загально — від 400 до 1.200 чоловік.

Що до вищої команди, то Запорозжці не любили бути під проводом недоуків і аматорів і, хоч тряплялося, що дехто з мазунчиків долі добивався булави, то це було не надовго: швидко його змінювали солідніші сили. Хоч який був спритний отам. Волох, але і йому не повелося, і він дуже скоро від'їхав до посади, яка більш йому відповідала — отамана всіх повстанських військ, на Україні суціль.

Генерал Натієв та полковники Болбочан і Сальський були моїми попередниками на посадах ком. Запорозьського корпусу, а полковники Воскобойників і Куц при них виконували обов'язки нач. штабу. Останній і при мені зали-

*) Полковник після посади.

шився на тій самій посаді, що на ті часи вимагала не тільки технічного знання, але й тонкого чуття й великого службового такту, щоб штабову частину зробити апаратом регулярного чину.

Штаб групи організаційно близько наближався до б. корпусних штабів: до першого кватирмайстра були приділені старшини: сот. Чабанівський і Савченко (оперативна частина), Рембалович (зв'язок), Лимаренко (команд. штабу) й інші, а до управління вартового отамана — полковник (фактично хорунжий) Литовчик, сотники: Росіневич, Бординас і Гринько.

Старшини Барило Іван і ще хтось, прізвища яких позабував, виконували й, треба сказати, дуже сумлінно службу вартових старшин при штабі групи.

Запілля, як і всюди, тоді було слабим місцем на Запоріжжю й то більше через слабу організацію військової інтендантури, а не через злу волю військових частин. Витворилася мішана магазинно-реквізичійна система, яка часом переходила просто в самозабезпечення військ „власними засобами“, що приводило до збільшення транспортних засобів дивізії.

Поки було військо в русі, така система не зовсім була зла й тяжка для населення, бо Запорожці любили обдаровувати селян цукром, кіньми і т. и.

Коли-ж група затримувалася довший час на одному місці, то це негайно відбивалося на настроях селянства, бо, як не як, загальна кількість групи (харчовий стан) наближався до 9—10 тисяч людей, при кількох тисячах коней і худоби (бойовий стан: 4—5 т., гармат 15—20, шабель 800—1000).

Коли я переїзжав з куріня до куріня, що довгою чергою заповнили Томашпільське поле, мій стаж і мій досвід казали мені, що з Запорожцями я порозуміюся. Аналіз ж Запорожців, за так званим „Козацьким Вістником“, не писаним, але завжди при всяких комбінаціях існуючим, доводила до такого висновку: „Новий ком-групи не піде з гайдамаками“ — цим, так би мовити, стабілізувався курс дальшої внутрішньої політики на Запоріжжю, що було річчю зовсім не маловажною.

* * *

Існують дві цінності — каже маршал Фош: — це „l'idée et le fait“. Перефразовуючи цю думку під кутом погляду військової справи, скажемо: мало мати добре скомбінований, відповідний до обстановки плян — потрібний ще й чин самого війська, — без того неможливий успіх. Ті чини набувають найрізноманітніших варіантів у залежності від бойових здібностей, краще мовити — від бойової творчості військових індивідуальностей.

Запорожці є нашою найстаршою національною військовою частиною. З самих перших днів революції вони ведуть свою новітню бойову історію: перша кров, пролита під жовто-блакитними прапорами, була кровю козаків Запорожців-Богданівців.

Свою службу національній справі вони несуть при всіх державно-політичних комбінаціях. Служба за Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, нарешті підчас „Зимового походу“ та в 20 році — є лише головні етапи їх буйної чинності.

При всіх політичних пертурбаціях Запорожці ніколи не забували одного, а саме: що головне призначення війська бути на стороні національних інтересів у цілості, через що вони ніколи не творили залог великих чи малих міст, а багнет їх був завжди скерований на кордони України і саме в місцях найбільшої небезпеки.

Вплив їх на перебіг політичних подій був від початку аж до кінця стало в одному і тому-ж напрямкові — вони хотіли бачити свій край зорганізований в сильний державний організм, відпирний назовні, а через те й славний власною збройною силою. В цьому останньому питанню їм люба була думка відродження українського городового козацтва з його багатими військовими традиціями й коли в інших частинах ця сама думка прищеплювалася лише по формі, то Запорожці хотіли цього по суті, корегуючи до того справу в дусі модерних вимог військового діла.

* * *

В добу, коли мені доручено було найвище командування Запорожцями, як то було зазначено вище, вони стали до боротьби з тими, що в ґрунті відкидали ідею української державности — т. зв. „білими“. Цим самим збройній українській акції надавалася рельєфніша постава: розходилося вже про те, що перше місце в нашому спорі з Північчю займає момент національний.

Я не ставлю собі завданням дати повну картину бойової діяльності Запорожців в цю останню третину року 1919, бо не маю на це відповідних матеріалів, навіть не буду дуже докладно спинятися на першому нашому стику з денікінцями на Вапнярсько-Одеському напрямку, якому судилося дуже швидко розгорнутися в рішучу баталію, а хочу детальніше спинитися на однім бою в районі Вапнярка-Мясківка-Крижопіль, що, на мою думку, є характеристичним на той час, бо малює Запорожців, як військовий організм, що навіть у непридатній обстановці виказав себе доброю військовою силою.

Особи й організми переходять, а „діла“ залишаються. Помалу на світло денне виходить військова мемуаристика, що підносить заслону над минулою нашою військовою чинністю, як певний протест супроти „спогадів“ тої категорії „патріотів“, що знає лише дві оцінки: „Осанна!“ й „Распні його!“ Бандитизм, погромщики в долині, нездари нагорі — під цим наголовком можна зібрати більшість їх оповідань, зачерпнених або з переказів, або з творів наших ворогів, які чомусь вважаються вірогіднішими, ніж слово свого бойового старшини.

Помалу з'являється й мемуаристика, присвячена Запорожцям. Моє бажання, щоб даліше скромне оповідання моє було одним з підрядних лаврових листочків у вінець на нагоробок поляглим у боях та померлим від тифу Запорожцям, а живим справедлива оцінка назавжди, як козакам України від їх командира.

Одначе перед тим, як перейти до опису ситуації, в якій відбулася подія, я хотів би сказати кілька слів й за нашу офензивну операцію — бій на ширшу скалю, де Запорожці й друга стрілецька дивізія полк. Удовиченка виявили себе здібними до участі в широко задуманій бойовій операції та до того ще з противником, що претендував на назву регулярного війська.

На початках жовтня генерал Розеншільд Паулін уважав себе вже паном ситуації. Черговим завданням його було опанувати Вапнярський залізничний вузол. Волинці вже не в стані були дати йому опору — це задання припало Запоріжцям.

Використовуючи кулеметні й гарматні військові угруповання Волинців, як певну військову заслону, а в деякій мірі й як авангардні сполучення, команда Запорожської Групи на 8 жовтня вступає в рішучу гру.

Плян наш не був дуже складний. Всі ресурси були поділені на три групи: центральну — дивізію (8) полк. Базильського, якій ставилося завдання нанести поразку групі противника, що оперувала навколо самої залізничної лінії; лівофлангову — найсильнішу в складі 6 Запорожської й 2 Стрілецької полк. Удовиченка дивізії, якій ставилося завдання розбити праве крило противника в районі с.с. Цибуль-Ободівка й потім вихід на задні шляхи противника, приблизно в районі ст. Кодими. З цією нашою ударною групою мала комбінувати свою чинність і наша групова кіннота з гарматами полк. Алмазова. З Ободівки, як вихідного пункту, вона мала глибшим обходом внести неспокій в запілля ворога, а пізніше й визискати успіх нашої ударної групи.

Пас між Дністром і залізничною колією за всяку ціну мали утримувати Волинці. Їх броневики „Вільний син Укра-

Тни" й „Кармелюк“ на цей час переходили в підлеглість полк. Базильського, чим акція середньої колони набувала певної експресії, бо броневики наші були досить сильні, а, головне, в маневруванні базоглядно сміливі.

На 8 жовтня припадає традиційне свято Запорозців, якого вони міцно трималися, але, не вважаючи на те, все було в русі до своїх вихідних становищ, так що на богослуженню зміг бути лише один я із своїм ближчим оточенням.

Вступ Запорозців у бій був серйозним моментом для нашого противника, хоч противник не був слабшим від нас чисельно. Ворог довго не хотів випустити оперативної ініціативи. На просторі в 20 кільом. на захід і схід від залізничної колії, що, так би мовити, відігравала роль головної магістралі — 20.000 бойців при 100 гарматах день, ніч і ще другий день виривали один від другого перемогу. На нашому лівому крилі сильний 2.000-ний полк Симферопольців у багнетному бою перемогли вояки полк. Кроата (70 полонених, кулемети); в центрі, в дивізії полк. Базильського, полки також ходили на багнети.

Вже над вечір другого дня було ясно, що противника чекає неуспіх. Рейд кінноти на зади в районі сел Рогова Гребля, Івашково, Серби, що були глибоко в запіллі противника навколо самої залізничної колії — змусив командування „білих“ спішно ліквідувати бій. Поразка ворога була повна, а з нею ми ставали на цьому важливому напрямку панами ситуації. Ліси були наповнені поодинокими групами денікінців, які самотужки перебиралися на південь. Нашій кінній групі припали чималі трофеї.

В днях з 8 по 13 жовтня Запорозці в боях із зорганізованим і добре керованим військом виказали себе здібними до виконання широко задуманого оперативного плану, а в перебігу змагань показали себе добрими й витривалими вояками.

Далі події розгорнулися так: позбавлена дивізії полк. Удовиченка, група обернулася в охоронний відділ, який мав за завдання стежити за розвиненням дальшої чинности противника. З цією метою ми виграли ще певні простори на південь. Спроби противника вернути собі оперативну ініціативу команда параліжувала жорстокими контр-ударами.

Тимчасом на ділянках східніх і північно-східніх головне командування українського війська вдалося в більші операції, які спочатку йшли з перемінним успіхом, але пізніш бойове щастя явно схилилося в бік наших ворогів і ми були змушені до відвороту — в умовинах як найтяжчих. Звичайна мапа та елементарні відомости про стан доріг на Поділлю в пізню осінь дають вже нам вистарчаючу кар-

тину тих обставин, в яких Запорозцям доводилося робити свій відворот.

Помалу операції звелися до арієрґардних боїв навколо залізничої магістралі та просторів, що лежали поміж залізницею й середнім бігом Дністра.

Слабе забезпечення війська санітарною службою та медикаментами дає добрий ґрунт для всілякого роду епідемій. Тиф найріжнородніших назв стає найважливішим нашим противником. Він десяткує наші частини, козацькі ряди тануть, виснажуються. Натомість обози непомірно збільшуються, страшенно ускладнюючи маневрування групи саме тоді, коли воно мусіло-б бути найшвидшим та найеластичнішим.

Ось на тлі цієї дійсности й стався той боєвий епізод, який, як задумом, так і сміливим виконанням, заслуговує на те, щоб передати його наступним поколінням. Він є яскравою ілюстрацією до нашого народнього прислів'я: „Не той козак, що переміг, а той — хто викрутився“.

... числа, місяця . . . о 14 годині нач. штаба інформував мене, що під наскоком кінноти денікінців (певно це були Лабинці й 2 донський кінний полк) Кияне (селянська дивізія от. Ю. Тютюнника) очистили станцію Вапнярка, а в наслідок цього й ми втратили телефонічний зв'язок із штабом нашої армії. Не тяжко уявити собі велич тої небезпеки, що їй підпадала наша група, на яку впертовжде довші дні насадили денікінці з півдня.

Ситуація ускладнялася ще тим, що на ділянці Вапнярка-Крижопіль були збиті десятки вагонів з нашим військовим майном, не кажучи вже за бронепотяги.

Наче в доповнення інформацій штабу ми зобачили, як миттю віхали на станцію з півночі два нові українські бронепотяги. З рапорту їх командирів довідуємося, що вони мають наказ від комдіва ліквідувати свої бронепотяги в спосіб, який знайдуть догіднішим.

Порадившись з начштабу, я рішаю зробити спробу витворити ситуацію, яка дозволила-б бодай просунути на північ на зеднання з іншими нашими групами наш залізничний парк, а головне всі чотири бронепотяги, яких боєва вартість у тогочасних операціях для нас була надто велика.

Одначе свідомий ваги хвилі, я хочу витворити в підлеглому комскладі атмосферу активізму, безоглядно смілих і ризиковних чинів, яка часто дає порятунок у найбільш заплутаних обставинах.

Прошу начштабу відіслати прибувші бронепотяги знову на північ, а на 18 годину зібрати на станції нараду старшин, начальників Запорозців і Киян.

Лишаю штаб при праці над виробленням оперативного проєкту, а сам вихожу в поле, щоб ясніше відчути музику бою.

Наскільки бачить око й чує вухо — навколо бій. Відчуваю на півдні, в бік Кодими, більшу певність, на північ — більшу нервозність. Ще година-дві й за революційним навіком бій всюди спиниться. Тоді перед нами на ранок — можливість підставити нашому ворогові зовсім відмінну боєву комбінацію, а з нею й певні вигляди на успіх.

* * *

В годину, яку я визначив вище, під безпосередньою охороною бронепотягів, що з погашеними огнями вартували у вхідних і вихідних стрілок ст. Крижопіль, в одному з станційних мешкань зібралися на нараду вищі командири „Запоріжжя“. Від Киян був сам от. Ю. Тютюнник і, коли не помиляюся, його ближчі старшини.

Спінятися довго на обставині мені не довелося. Начальники, випробовані в революційній боротьбі, уявляли її собі й без мене. На порядку було питання: де вихід — у пасивному підпорядкуванню обставині, яка створилася, чи, навпаки, в активізмі?

З погляду фахової підготовки склад наради був дуже мішаний. Сусідами були з одного боку гарматчик з високою шкільною освітою, як, скажемо, начальник артилерії Запорожців, або команд. 8 дивізії, старший боєвий кадровий старшина та його помічник полк. Бурківський, а з другого — от. Ю. Тютюнник — витвір революції, син розлогих ланів, з оригінальною оцінкою ситуації й ще оригінальнішими прийомами в боротьбі. Не диво, що був і оригінальний підхід до справи.

Фахові сили не були одностайні. Піхотинці стояли за активізм, гарматчики під загрозою загубити гармати схилилися до використання ночі для відвороту, партизани були за активність — в такій атмосфері командуванню групи не трудно було захопити нараду думкою, що при певному зручному маневруванні ми зможемо бодай хвилиночку опанувати Вапнярський залізничний вузол, щоб урятувати бронепотяги й залізничний парк та відновити маневрову співпрацю з іншими армійськими групами.

Нараді запропоновано такий плян:

Полк. Базильський зі своєю дивізією й двома бронепотягами протягом усього наступного дня утримуватиме противника, по можливості у напівпереході від ст. Крижопіль. Дивізія от. Ю. Тютюнника атакує Вапнярку із заходу, сполучається з дивізією полк. Удовиченка й просить її піддержати атаку демонстрацією з півночі. 6-та Запоріжська, використовуючи ліси, що густо поросли на схід району

Вапнярка-Крижопіль, удосвіта стає на марш і виходить в запілля відділів противника, які отаборилися вночі на Вапнярці й по селах навколо; інші два бронепотяги виконуватимуть тимчасом звязкову службу між відділами, визначеними для атаки Вапнярки, а в рішучий момент беруть участь і в самій атаці південних околиць Вапнярки.

З цього пляну видно, що від зручності виконання маневру 6-ої Запоріжської дивізії, до складу якої, як то було зазначено, належали між іншим і Гайдамаки, залежало чимало, через що я зовсім не був здивований, коли в одного з присутніх вирвалося питання: „А що Гайдамаки, підуть вони охоче?“. — „То правда: а що скажуть Гайдамаки?“ — вторували запитанню інші голоси учасників наради. По короткім обміні думок це делікатне на той час завдання доручено старшині Дерещукові, як державному інспекторові групи. Властиво програма була тим уже вичерпана, бо для інших частин Запорожців формальний приказ — був усе. Що-ж до Киян, то там було в повній мірі освячене традицією „отаманське право“, що спиралося на безоглядному авторитеті окремих, дуже різноманітних своєю психологічною структурою військових угруповань і поодиноких аматорів „сильних відчувань“.

Як і Гайдамаки, селянська дивізія була комбінацією іррегулярною, що визнавала авторитет влади УНР „постільки, поскільки“. Два місяці пізніш обидві ці групи приймуть участь у нашій черговій внутрішньо-політичній праці, що початком своїм буде мати славнозвісну Староконстантинівську нараду й вступають самі з собою в бій, наслідком чого буде залишення одної групи при жовтоблакітному прапорі й відхід другої вже з гаслом: Хай живе радянська Україна! — до ворожого табору. Цей факт буде зворотним для селянської дивізії, в її лави розпочнуть вливатися нові елементи і в дивізії явно намітяться бажання трансформуватися в напрямку до регулярної частини. Піррова-ж перемога Гайдамаків під Шепетівкою обійдеться їм дуже дорого — їх розформують нові їхні спільники.

* * *

На другий день вже з самого ранку я вартував при телефоні — то був мій звичайний спосіб праці. Начштабові, якому через технічні розпорядження звичайно приходилося йти на спочинок пізно — я даю ранок в повне його особисте розпорядження. Вартові старшини це знали і вже на 6 годину зібрали для мене всі „нічні звіти“. В повітрі ні звука. Пізніше на півдні, спочатку з нехиттю, якби розгойдуючись, розпочалася музика бою: Тіп-тип... Топ-так... — вторує автоматично свою відповідь луна — і знов тихо. Потім раптом мала черга кулеметного вогню, далі більша, ще

хвилина — й у двобій рушниць і кулеметів помалу входять і гармати з різними гуками: одні глухі, мало їх чути навіть, другі, навпаки, роблять вражіння, що підходять десь зовсім близько — то певно бронепотяги.

Знову при телефоні станції перевіряю, чи всі частини на місці. Все гаразд. Особливо мене турбує північ. Питаю, чи здобулися на що наші „підслухачі“ — телефоністи? Знову нема нічого. Виходжу з помешкання штабу й знов пильно студіюю музику бою...

Вартовий старшина приходить і повідає, що 8 дивізія полк. Базильського тримається добре; спостерігаючи бажання противника обхопити її праве крило, вона вжила вже свої заходи. Проте є загроза глибшого обхоплення, а з нею небезпека для наших обозів. У нас у резерві конвою командуючого й комендантська сотня. Командантові її полк. Римаренкові дається наказ вирушити на оборону обозу.

Минає ще година, дві повного напруження. На станції майже нікого. Всі немов вимерли. Бій на півдні набирає максимуму напруження. 8-й дивізії тяжко. Вона ледве відкидає натиск противника, а з півночі все нема жадних відомостей... Минула й 13 година, наближалася 14. Тут наспіває звістка від „підслухувачів“: Вапнярка (денікінці) незадоволена, чому не надіслані резерви. Ще згодом друга: — „Вапнярка кричить дати їй допомогу, погрожує, що змушена буде залишити станцію“... То вже були дані. Але на півдні дуже тяжко питають, чи витримають до пори, коли Вапнярка знову перейде до наших рук? Ще година змагань на півдні й... наш фронт проломили. Перший симптом — наглий відворот бронепотягів. З вогнем мало не з усіх бортів, вони б'ються вже на самій південній околиці ст. Крижопіль. Все в спішному відвороті — куди? На Томашпіль. Сідаю сам на коня, конвой — останній ресурс в лави! Ми всі під обстрілом. Вози, вагони, бронепотяги — все стремить на північ, до Вапнярки, а що там?

Там була віра в те, що спільними силами партизанів — Киян, Запорожців і Стрільців полк. Удовиченка — Вапнярку здобудеться... Старшинські роз'їзди на північ та „підслухачі“, викинені на кілька кілометрів наперед, повинні лише це зафіксувати. Широкою рідкою лавою — козаки конвою, відстрілюючись, стримують противника.

Ось уже з лісів показалися окремі гуртки Кармелюків, Мазепинців і Республиканців полк. Базильського. Незабаром надїжджає верхи й він сам до мене. Питає, як із Вапняркою? Відповідаю — „Вапнярка мусить бути вже в наших руках“! Далі не говоримо, бо даремно.

Раптом їздець від розвідчої групи: — „Наші у Вапнярці“! Вислухуємо цю вістку так, як начеб-то хотіли ска-

зати: Який же тут може бути сумнів? Це мусіло статися, треба було лише витримати!

Поспішаємо до Томашполя, щоб увійти скорше в курс справ. Проволікати не можна, бо вже сутеніє.

Завдання виконане. Залізничний парк, а, головне, чотири солідні бронепотяги урятовані, але приходилося числитися з тим, що всі околишні села Вапнярського району були просто захпані нашими обозами. Розвантажити район протягом ночі й думати не приходилось. Команда мусіла виграти ще бодай день. Хоч як це було тяжко, але Запорожці й це завдання виконали, й виконали зразково. Та на цей раз ролі змінилися: активне завдання вже припадало 8-й дивізії. Проти неї була 60 піх. дивізія та кінний полк в 600 шабель при двох гарматах Туган-Барановського. Полк цей уславився своєю особливою неприязню до української національної справи (св. Кримський полк).

Властиво, рішачим моментом у цьому бою був двобій кіннотчиків Тугана з нашим Гордієнківським полком, котрий підтримували гармати полк. Алмазова й кінні сотні кінно-гірного дивізіона та 8 дивізії. Командир останньої, сотник Химич, уславлений організатор і відважний бойовий старшина, падає в цьому двобою. Це була велика втрата для дивізії.

Було-б несправедливо не підкреслити службу за ці часи полка 6-дивізії Дорошенківців, особливо, коли взяти на увагу постійне настирливе протиставлення їх розкладовому моментові, який вносили в дивізію Гайдамаки і який був прямою продукцією їх політичного лжевірую. Регулярність і бойовий запал Дорошенківців вигідно впливали на формування морального моменту в дивізії, якої вище командування, з огляду на різноманітність її складу, було на диво для тої доби влучно скомбіноване: от. Ліневський (б. урядовець) — момент організаційно-політичний, а підполк. генштабу Стефанів — сила оперативна, що виявила свої особливі здібности в розумінню тогочасної обстановки, спільно творили команду дивізії, яка, зрештою, як бойова одиниця, мало чим уступала 8-й Запоріжській, з котрою мене особисто сполучало те, що вона вийшла з рядів 2 Полтавської дивізії, провід над якою за часів гетьманату належав мені.

Тимчасом навязано звязок із Штабом Армії. Групи знов увійшли в оперативний контакт із іншими нашими угрупованнями.

* * *

Коли в бою з 8 по 13 жовтня Запорожці виказали себе здібними до участі в пляново-розгорнутій, солідній розмірами оперативній комбінації, зафіксували здібність в тривалій фазі змагань, в мистецькій експльоатації своїх

бойових ресурсів, — то в цьому останньому бойовому епізоді вони довели, що для них, як для правдивих військових колективів, не було такого бойового становища, з якого не можна було б вийти з честю.

Значіння цього епізоду збільшується тим, що підчас всього останнього періоду нашої дефензиви р. 1919 на тлі оперативних, економічних, атмосферичних і санітарних обставин, які все ускладнювалися, Запорожці не зраджують формули, яку я вище навів, навіть тоді, коли Гайдамаки, заангажовані в політичні комбінації своїм шефом, от. Волохом, кидають Запорожців, що, зрештою, не могло не відбитися на їх оперативних ресурсах. Можна було б ще навести кілька прегарних епізодів, що ілюстрували б бойову службу за цю тяжку добу, але вони по суті не будуть відмінними.

Крок за кроком, як легендарні богатирі минулих поколінь, Запорожці в цю трагічну для української справи хвилину, сильно ослаблені в числі, згідно з загальним пляном вищої команди, відходили просто на північ. Могилів, Бар, Староконстантинів — вже лишилися позаду. З майже десятитисячного корпусу — два-три місяці пізніш їх уже лишилося хіба 2—3 тисячі, та й ті босі, напівголі, змарнілі, виснажені.

Проте думка їх була занята одним: — Де вихід? А що далі? Невже-ж кінець змаганням? Через те, коли вони почули звістку, що вихід знайдено, але для тих, що леліють в собі „теорію неможливого“, що уряд не приневолює, що ті, що бажають, можуть відмовитися — вони були з тими, що рішили довірити ще раз свою долю рідному красві.

В безмежних просторах південної України в хатках своїх батьків і ближніх виглядатимуть вони нових мотивів для нових подвигів на вітвар національної справи.

Хоч і натрудженими руками, але сильні вірою в себе, в найменший і найвищий свій провід, Запорожці винесли свої бойові прапори з „трикутника смерти“ на ширші простори України, щоб спільно з Волиняками та Киянами взяти участь у довгому 163-денному поході в запіллі і „білих“, і „червоних“ ворогів української державности, а все з вірою, що нема такого становища, з котрого порядній частині не можна було б вийти з честю, що стає настало їх бойовою доктриною. Це витворює для них повагу, як поміж бойовими товаришами українській армії, так і в ширших колах нашого громадянства.

Доба негод, тяжких іспитів мине. Настануть кращі дні, а з ними й твереза оцінка минулої служби Запорожців **національній українській справі**. Настане доба вляч-

ного узнання всім, хто був при бойовому прапорі не лише в днях бойових успіхів, але й у тяжких моментах, коли щасливий вихід із положення для одних є прямим вислідом утрати інших.

* * *

Не всі любили Запорожців, але всі й в усі часи шанували їх, а в тому є запорука, що й у майбутньому вони відиграватимуть роль у витворенні збройної національної сили, як зовнішній вияв моральних, фізичних та економічних сил нації.

7. IV. 1929.

.....

ЮРІЙ МАГАЛЕВСЬКИЙ.

Батько Махно.

Дуже голосною фігурою став Нестор Махно не тільки на В. Україні, але й поза її межами.

Революційний рух народніх мас півдня України в губерніях Катеринославській, Херсонській і Таврійській в роках 1917—1922 названо його імям — „Махновщиною“.

Багато байок звязано з цим імям і ріжні люде по ріжному освітлюють діяльність Махна, та все цене далеко відбігає від правди.

Анархіст Аршинніков і начальник штабу Махна — В. Білаш — у своїх книжках про Махна й Махновщину виставляють цей рух в як найліпшому світлі, оминаючи його темні сторони.

Письменник Клим Поліщук, цілком не обзнайомлений з діяльністю Махна, в своєму романі „Гуляйпільський Батько“ зідеалізував і самого Махна й махновщину, грубо розминувшись з життєвою правдою.

Не беру на себе сміливости описувати „махновщину“, а подам лише нижче ряд фактів, що їх або був сам свідком, або зачерпнув із достовірних джерел.

Події 1917 р. оповідатиму докладно, дальші епізодично, бо пізніше не мав нагоди спеціально приглядатися до того руху.

В 1917 р. я жив у м. Олександрівську на Катеринославщині, де учителював у комерційній школі, а з вибухом революції почав працювати в агітаційній комісії свіже народженої „Просвіти“. В тім часі „Просвіта“ була для українського національного руху в Олександрівському повіті всім: серцем і головою, керманичем українського населення, що будилося до нового життя.

Просвіті приходилося реагувати на всі питання, які висувало на порядок денний тодішнє бурхливе революційне життя.

І от одного разу мені, яко членові агітаційної комісії, довелося виїхати до м. Гуляй-поля,*) де я мав перевести на вічу резолюцію, що гуляйпільці визнають українську національну владу.

Приїхавши до містечка, я зараз же заявився до громадського уряду й просив скликати віче, про що напередодні ще повідомив уряд телефонічно з Олександрівська. До мене підійшов чоловік невеличкого зросту, худорлявий, з темним, досить довгим волоссям, темними невеликими вусами й темними окулярами на носі. То був начальник громади Гуляй-поля й голова волостного демократичного земства, вибраного по закону Керенського — Нестор Іванович Махно.

Я й не припускав тоді, що маю приємність говорити з будучим бандитом першої кляси.

Тихим голосом відповів мені Махно, що телефонограму мою він одержав учора й що віче відбудеться сьогодні, як тільки люде вийдуть із церкви.

Відповів сухо, не привітавшись зі мною, й зараз же відійшов. До мене підступили місцеві люде й ми вийшли на двір.

Віче відбулося при величезному здвизі народу, й ми здобули потрібну ухвалу. Махно весь час ходив поміж вічевиками, до всього прислухався й приглядався, але сам нічого не говорив.

Утішений здобутою резолюцією, я вертав до Олександрівська, роздумуючи над дивною поведінкою начальника громади — Нестора Махна.

В місті, у слідчого Майдачевського, я довідався про Махна таке:

Нестор Іванович Махно род. 1889 р. 27.X. в Гуляй-полі. Батько його був фірманом у багатого фабриканта Кернера і вмер дуже рано. Мати поденною працею утримувала своїх дітей. 14 літ Махно скінчив народню школу й поступив у малярську науку до майстра Будка, а за рік найнявся чорнорабочим на фабрику Кернера, де згодом був літейщиком. Обертаясь він увесь час серед найнижчих шарів суспільности. Тоді таки він познайомився з анархістами-терористами й став членом їх організації. Провід у ній вели брати Семенюти, які летючками розповсюджували скрізь анархі-

*) М. Гуляй-поле лежить в 7 верстах від ст. Пологи і має коло 12.000 мешканців, які займаються хліборобством. Є в містечку також і фабрики сільсько-господарських машин та знарядь (Кригера, Кернера й інші).

стичні ідеї: не визнавати ніяких суспільних норм, боротися й нищити агентів держави та жити кожному так, як йому до вподоби.

Махна разом з іншими анархістами арештовано й посаджено у в'язницю, звідки він утік у 1909 р., але його швидко знов арештовано й завдано до Катеринославської в'язниці. В 1910 р. одеський воєнно-окружний суд присудив його разом з 16 іншими анархістами до повішення за замордовання листоноша та ограблення державних грошей. На прохання Махна до царя смертну кару замінено йому безтерміновою каторгою.

Револуція 1917 р. звільнила його з каторги і він вернув до Гуляй-поля, а невдовзі став на чолі громади й цілої околиці.

Фабричні робітники, як більш революційний елемент, радо зустріли Махна, як жертву царату та борця за народню волю, й примістили його на фабриці Гренера. Але населення містечка поставилося до нього з недовірям і застереженням, бо ще добре пам'ятало його минуле.

Скоро лише з'явився Махно в Гуляй-полі й розглянувся, зараз же став гуртувати молодь із низів містечка, а особливо, негативний елемент фабричний та при допомозі їх став більше набирати впливу в життю містечка. Своїми безоглядними кличами став гуртувати біля себе, темний морально-хисткий та злочинний елемент, який став ядром Махнівщини. Невдовзі Махнівці набрали такої сили, що стали впливати на вибори в різні громадські інституції, проводячи туди своїх людей, а на чоло тих інституцій ставляючи свого провідника. Протягом двох-трьох місяців Махно став на чолі всіх інституцій, які тільки були в Гуляй-полі. В липні місяці 1917 р. був він уже владикою Гуляй-полі та околиці — цілої волости. Коли Махно вернув із заслання, то робітники з фабрики Гренера на зібрані поміж себе гроші справили йому убрання, бо він не мав в що вдягнутись, а за два-три місяці Махно вже їздив парою добрих коней і став впливовою особою. Звідки він брав на це гроші? Дібравши собі підхожу компанію, він оголосив, що є анархіст, а компанія його теж анархісти. Під виглядом, що анархістичній партії потрібні гроші на партійні цілі, він із своїми товаришами являвся до заможних людей, спочатку переважно до поміщиків, і вимагав від них контрибуції. Поміщики мусіли давати, бо тоді фактично не було жадної влади й ні звідки було чекати оборони. Коли в Махна завелися гроші, його компанія почала весело жити й стягати до свого гурту що раз більше молодців, що не хотіли нічого робити, а добре жити. Не всі одначе були втаємничені в те, звідки бралися гроші.

Операції свої Махно проробляв поза Гуляй-полем, аби не ятрити проти себе місцеве населення, що хоч не дуже вороже ставилося до нього, але таки дивувалося, звідки беруться в нього гроші на веселе життя. З часом гуляй-пільці довідалися про все, але нічого з того не робили, бо гроші чейже добував Махно не від них, а тягнув з поміщиків, багачів — усяких, мовляв, контрреволюціонерів.

Чутки про діяльність Махна доходили до мене з перших його кроків. А коли-ж він, опинившись на чолі громадських та інших інституцій, почав ширити свої анархістичні гасла та ганьбити український рух і підкопуватися під нього, довелося мені в червні й липні 1917 р. кілька разів улаштувати в Гуляй-полі віча, на яких я старався знищити його шкідливий вплив.

Махно все ходив по майдану поміж учасниками віча, але сам ні разу не виступав, хоч як я його на те провокував.

Віче проходило в бажаному напрямку, але на другий день Махно далі робив своє.

Так минуло все літо й з великим жалем приходилось спостерігати, що вплив Махна щораз збільшувався, а український, навпаки, зменшав.

Відносини поміж цими двома таборами почали загострюватися. А тут, як на біду, большевики стали „поглиблювати революцію“, кидаючи в маси безоглядні кличі.

Українці казали, щоб люде самочинно не брали поміщичої землі, а чекали, заки українська влада не поділить її сама, а большевики гукали: — Беріть самі й діліть! Українці казали: Не грабте нічого й не паліть, а большевики: Беріть усе, то ваше, нищіть буржуїв, не вірте українцям, бо вони — за одно з буржуями й хотять вам посадити на шию поміщиків, як це було за царату.

Остаточо добив Махно в Гуляй-полі вплив будь якої культурної людини, кинувши гасло: „Не вірте інтелігенції — вона ворог простого люду“!

Заклик його: „Кожний найробить як хоче і що хоче!“ припадав більше до смаку темним людям та паралізував усі наші заходи. Так стояли справи в Гуляй-полі в 1917 р.

Аби ліпше зрозуміти наступні події, мушу трохи відійти набік й розповісти про Марусю Никифорову, яка мала на Махна чималий вплив.

Саме з моменту знайомости Махна з Никифоровою датується переміна в його поведінці.

Маруся Никифорова, анархістка, що незабаром ославилася на цілій Україні своїми божевільними, садистичними розстрілами, особливо старшин (хтоб вони не були і які б вони не були) та поміщиків, появилася у нас в Олександрівську в літі 1917 р.

Вона була родом таки звідси й по скінченню народньої школи була на державній горільчаній фабриці за помивачку. За участь в анархістично-терористичних справах в 1905—1906 рр. була приговорена до смертної кари, яку замінили їй на безтермінову каторгу. З Сибіру втекла вона в Японію, а звідти переїхала до Америки. З часом вона перенеслася до Європи, а з початком революції 1917 р. вернулася до Олександрівська. Тут вона розпочала анархістичну працю й незабаром зорганізувала терористичну групу. В цей часі я випадково й познайомився з нею. Раз увечері, коли працював у „Просвіті“, в мою кімнату ввійшла жінка невеличкого зросту, бідно вдягнена, з гладко зачесаним темним волоссям, бліда на вигляд, з великими чорними очима. Уста мала бліді й стиснуті. Дивилася на мене серйозно, без усміху й, коли подала руку, то міцно, по мужеськи стиснула мою. Рука її була холодна, як лід, хоч на дворі було тепло. Просила вона, щоб я дозволив їй та її партії зайняти один із покоїв того помешкання, де ми містилися.

„Просвіта“ містилася в одному покоїку жидівського клубу, й я, не будучи власником помешкання, не міг їй нічого обіцяти, а порадив звернутися до Управи клубу.

При цій okazji не можу не звернути уваги читачів на те, як нам, Українцям, приходилося тяжко тоді здобувати собі права на своїй власній землі. Коли в березні 1917 р. залижили ми в Олександрівську Просвіту, то не могли знайти для неї приміщення в цілому місті, не вважаючи на те, що в місці було безліч державних будинків, громадських, шкільних то що, і лише жидівський клуб дав нам для користування один pokій.

На другий чи третій день після того, як у мене була Никифорова, знову увечері, коли я працював у Просвіті, прийшов до мене один із членів клубу і сказав: „Слухайте, пане! Ми вам уступили один pokій, а ваші люде прийшли оце до нашої салі, посідали собі, не питаючись, голосно говорять, кричать, плюють скрізь і поводять себе неможливо. Заберіть їх звідси!“ Я, обурений, пішов їх виганяти, коли дивлюсь, — то Никифорова засіла в салі зі своїми партійниками, молодими людьми підозрілого вигляду. Членові клубу я пояснив, що то не наші люде, а анархісти-терористи й що з ними най самі собі дають раду.

Через день знову прийшла Никифорова з своєю компанією і пограбувала всіх членів клубу, які там були. Отакі були перші кроки Никифорової з її анархістами-терористами. Через її вибрики ми рішили усунути з клубу й почали шукати для „Просвіти“ іншого приміщення.

На наше щастя, Никифорова перенесла свою діяльність в Єлисаветгород, де вневдовзі зорганізувала полк під на-

звою „Чорна Гвардія“, командіром якого була вона весь час.

Звідти Никифорова засипувала своїми відозвами губернії — Херсонську, Таврійську й Катеринославську.

Вона була ідеологом безпощадного нищення державних установ, — навіть большевицьких.

В серпні 1917 р. розграбила Никифорова з своєю чорною гвардією магазин Преображенського полку на ст. Оріхово Катерининської залізниці та, озброївши здобутою зброєю свою „Чорну Гвардію“, рушила з нею до містечка, де оточила штаб полку й арештованих старшин власноручно постріляла, а полк обеззброїла й розігнала.

З цього часу почала вона займатися терористичними актами.

Перебуваючи в Єлисаветгороді, завела Никифорова знайомство з Махном та сильно на нього впливати.

Розгромивши магазин на ст. Оріхово, вона частину здобутої зброї передала Махнові.

Махно, діставши підтримку від Никифорової й підсилившись зброєю, став виявляти своє справжнє обличчя.

В Гуляй-полі йому сильно перешкождали деякі свідомі українські громадяне з бувших підстаршин російського війська, які ставили опір в його бантитських замірах. У відповідь на цей опір Махно примінив до них терор.

Коли один із визначніших українських діячів Гуляй-поля, підстаршина Z., вернувся з якогось засідання, де сильно виступав проти Махна, додому й засів до вечері з своєю родиною, Махно застрілив його через вікно з вулиці. Так він з часом поступив і з іншими свідомими Українцями, які стояли в Гуляй-полі на чолі українського руху.

В кінці вересня 1917 р. Махно скликав волостний зїзд і перевів ухвалу про накладення контрибуції на власників маєтків і фабрикантів та про конфіскацію землі у поміщиків на користь громади. Поміщики повтікали, а гуляй-пільські фабриканти заплатили контрибуцію.

З того часу пішло таке, що народ не знав, де правна влада, а де фіктивна. Кого слухати і за ким іти. Никифорова й Махно, оточивши себе людьми злочинними, темними, з слабо думаючими головами, чинили що хотіли.

В маєтках багатих Німців-кільоністів, як Нейфельда, Кляссена — зорганізували хліборобську й промислову комуну й механічну майстерню.

Урядовим комісаром на повіт призначило тоді повітове земство — поміщика Міхна, який не мав фактично жадної сили, щоб спинити свавільство бандитів.

В листопаді комісар Міхно арештував був Никифорову за те, що вона наложила контрибуцію на багатого фабриканта Нібура — Німця-кільоніста.

Тоді, довідавшись про це, Махно по телефону переказав Міхнові, що як він не випустить Никифорової, що він спалить його маєток. Міхно не вволив його волі й тоді Махно з добре озброєною бандою в 200 чоловік вирушив на визволення Никифорової.

Доїхав він поїздом, який захопив силою, до ст. Пологи, де одержав телеграму від Міхна, що Никифорова випущена з в'язниці. Повітовому комісарові нічого не лишалося зробити, як її випустити, бо він не мав жадної оружно́ї сили, й якби Махно був приїхав до Олександрівська, то добре прогромив би місто.

Тут же, в Пологах, Махно довідався про упадок Тимчасового Уряду Керенського й захоплення влади Леніном. Зорганізувавши на станції ревком, Махно вернув до Гуляй-поля.

З того часу Махно став господарити в Гуляй-полі та його околицях, не криючись. Накладав контрибуції на кого хотів і скільки хотів, чи попросту грабив. Невигідних йому осіб, або тих, що йому ставили опір, — пристрелював.

Коли банді бракувало поживи, вона спиняла тягарові поїзди й брала, що їй було потрібно й що лиш могла з собою забрати, а решту Махно роздавав доколичним селянам від імени „Батька Махна“. Спиняв Махно й пасажирські поїзди, пасажирів грабив, а старшин і поміщиків, яких знаходив у поїзді, виводив на поле і там їх, біля поїзду, розстрілював. З пограбованих грошей якусь частину роздавав бідним пасажирам від „Батька Махна“, а більшу частину забирав собі й пропивав їх із своєю бандою.

Оттак створював він собі авреолу „Батька Махна“. Тою частиною Катерининської залізниці де оперував Махно, пасажири боялися їздити, особливо інтелігенція, бо стоїло комусь із пасажирів не сподобатися Махнові, як мусів попроситися з життям.

Так само господарила й Никифорова в Єлисаветгородському повіті, з тою хіба різницею, що вона особливо полювала за старшинами й власноручно їх розстрілювала. Пізніше Никифорова попалася в руки денікінців і в 1919 р. з наказу ген. Слацова була повішена в Симфорополі.

Коли життя в Гуляй-полі стало під пануванням Махна неможливим, то до мене в Олександрівськ приїхали статочні господарі-українці й просили забрати від них Махна.

У тім часі, згідно з наказом Центральної Ради, в Олександрівську сформовано Повітову Раду, якій мала належати повнота державної влади в повіті. Головою Ради українські політичні партії обібрали мене.

Та бідолашним гуляй-пільцям я не міг нічим допомогти, бо не мав жадної сили. Від попереднього повітового комісара я не дістав ні одного міліціонера, а сам із ново ви-

браним комісаром Л. не встиг ще зорганізувати власної міліції.

Саме тоді, як до мене прийшла згадана делегація, я серед безлічі інших клопотів мав найбільший той, що московські большевики через своїх агентів намагалися в мене, чи властиво в Україні, відібрати авто-панцирний дивізіон, що саме тоді ремонтувався в Олександрівську. (Пор. мої спомини в попередньому річнику „Дніпра“). Мав щирий намір я зліквідувати Махна, бо мав відомости, що він збирається знищити українську владу в Олександрівську й насадити ревком, але що діяти — порадив я делегації зліквідувати Махна своїми силами, на що вона відповіла, що не має зброї. Сподіваючися військової помочі з Києва, або з Одеси, просив я делегацію приїхати за тиждень.

12.XII.1917 р., саме напередодні нашої збройної боротьби з большевиками, приїхали до мене знову делегати з Гуляй-поля за зброєю, яку я їм дав у достаточній кількості. Та з кінцем грудня українській владі довелося витримати нову навалу ворожих сил, вже зміцнених Махном. З браку війська, яке розтопилось від ворожої агітації, ми мусіли залишити Олександрівськ без бою.

Господарями в Олександрівську стали московські большевики й анархісти з Никифоровою на чолі, що захопили місто 2 січня 1918 року.

Станцію Кічкас, де був знаменитий залізничний міст, захопив Махно, щоб відтяти відступ українському війську. Тим мостом переходили тоді військові поїзди з Донськими казаками, які вертали з фронту світової війни до себе на Дін. Махно, розтаборившись в Кічкасі, господарив по своєму: спиняв коло мосту згадані військові ешелони з козаками, козаків обеззброював й відпускав додому, а старшин скидав з мосту в воду. А треба знати, Дніпро там страшенно глибокий і має незвичайно сильну течію, бо ріка тут дуже вузька й вода рвучно проривається вділ, між високими крутими скалистими берегами. Ось з цього мосту й казав Махно своїй банді скидати нещасних старшин у воду. Банда стояла на мості й сміялася, дивлячися на те, як нещасні летіли коміть головою у воду. Урятуватися там було годі. Силу людей перетопив там Махно.

Про це розповідає й бувший начальник штабу Махна — В. Білаш у своїх споминах, де описує жорстокости з великим вдоволенням.

Дісталось при цім добре й мешканцям с. Кічкаса — Німцям-колоністам.

Так господарив Махно на Катеринославщині аж до приходу Німців, себто до 3 березня 1918 р. З приходом Німців сидів він тихо, заки не почалося серед селянства незадоволення з гетьманських порядків. Тоді він знову роз-

почав свою працю. З початком серпня 1918 р. знову почалися вбивства, грабіжи, насильства.

Одним з вопіючих діл Махна того часу було убівство начальника Олександрівської повітової міліції штабс-капітана Мазухина й цілої родини поміщика Миргородського. Бувший начальник штабу Махна—В. Білаш у своїх спогадах з великим смаком оповідає про цей вчинок, ставлячи його у велику заслугу Махнові.

Вертаючи раз увечері з своєю бандою з якоїсь своєї виправи, спіткав Махно Мазухина з його помічником і кількома міліціонерами в полі. Міліціонерів обезброїв, помічника застрілив, а самого Мазухина заставив роздягнутися й, звязавши йому ноги й руки, привязав до живота гандгранату і так розірвав чоловіка на шматки.

Міліціонери пристали до Махна. Довідавшись від покійного Мазухина, що той їхав на іменини до поміщика Миргородського, що мешкав недалечко на своєму хуторі, Махно переодягся у військове убрання забитого поміщика Мазухина й поїхав до Миргородського. Тут він удав із себе поміщика Мазухина, який ніби то прислав його вперед з повідомленням про своє прибуття. Родина Миргородських разом з його гістьми радо прийняла Махна й стала його частувати.

Та коли в розмові стали ляяти Махна, то той скочив з-за столу й кинув гранату в шклянну вазу, що стояла на столі, а сам утік із хати. Розітнувся вибух, розляглися зойки й крики, але коли ранені почали втікати з хати, всіх пристрілювала банда Махнівська. Так повбивали всіх, а потім поїли ті харчі, які були в хаті й, спаливши маєток, поїхали далі.

Другий випадок. На ст. Янчур Махно спіткав делегацію У. Н. Р., яка з доручення Уряду їхала на Дін — на переговори, й порубав усіх разом із козаками. Австрійське й німецьке командування старалося зловити Махна, але він, користаючися симпатією населення, завсіди втікав. Махно нападав на малі частини австрійських і німецьких військ і нищив їх, так що австрійське командування почало стягати свої дрібні частини на узлові станції.

З моментом повстання проти гетьмана під проводом Директорії отаман Горобець з своїм братом зорганізували в Катеринославі повстанчий відділ, скинули гетьманську владу, вигнали Добровольчеський корпус у складі 1200 люда, а невдовзі обезброїли й Німців, діставши від них дуже багато доброї зброї.

Захопивши Катеринослав, Горобець почав вести переговори з Махном, що був властивим господарем цілої Катеринославщини, про злучення Махнівського війська з укра-

тінським для спільного ділання проти Дону, де збиралися білогвардейці під проводом Денікіна й загрожували Україні.

В перших числах грудня 1918 року делегати Махна приїхали до Катеринослава на переговори з Горобцем і склали таку умову:

1) Війська Директорії й Махна мають спільно ділати проти Дона. 2) Махно дістав від військ Директорії зброю й обмундировання. 3) Війська Директорії дістають змогу переводити мобілізацію в районах занятих Махном. По заключенню умови Горобець дав делегації вагон набоїв і пів вагону рушниць. Делегати Махна знайшли в Катеринославі своїх людей і викрали з арсеналу ще набої до гармат та якусь кількість вибухового матеріалу.

Коли делегати посідали вже до вагону, щоб відїхати, то на приказ Горобця їх арештовано й приведено до нього. Горобець показав їм депешу, в якій говорилося, що на станцію Синельниково, яка була в руках Директорії і де стояла сотня військ Директорії, яко залога, напали Махнівці і всю залогу вирубали. Делегати якось відбрехалися й Горобець їх відпустив. Опісля виявилось, що такий факт дійсно був і що Махно вів переговори лише з ціллю дістати зброю, щоб опісля нас також бити.

З цього моменту Махно став справді поважною силою, з якою на ті часи треба було числитися.

Почали надходити чутки, що Махно хоче вигнати українську владу з Катеринослава. В грудні приїхав до Катеринослава полковник Гулий-Гуленко, призначений Директорією отаманом Катеринославського коша. 16.XII. Махно напав на Катеринослав і з-за Дніпра почав обстрілювати його з гармат.

Після 3-х денного обстрілу Катеринослава із-за Дніпра Махновцям хитрощами вдалося вдертися до міста, де бій продовжувався без перерви ще десять днів.

Скоро лише Махно вдерся до міста, як до нього передався командір гарматної бригади полковник Мартиненко разом з 20 гарматами, здобутими від Німців, ображений на С. Петлюру, що не його, а Гулого призначив отаманом Катеринославського Коша. Махно радо його прийняв, а коли згодом побачив в ньому небезпечного собі конкурента, пристрілив.

Захопивши частину Катериностава, Махно в першу чергу випустив усіх злочинців з тюрми і всі вони стали грабити місто. Спалили єдину українську друкарню Катеринославського видавництва разом з книгарнею. По 13-денному безупинному бою українське військо мусіло виступити з міста, але через 18 годин — Махно був вигнаний з великими для себе втратами і мало сам не попав у полон.

В перших числах січня 1928 р. Махно знову напав на Катеринослав, але вже в союзі з московськими більшовиками, що були під командою Дибенка, й після 10-ти денного бою захопив місто. В тому-ж 1918 р. Махно був в союзі з отаманом Григорієвим. Григоріїв на початку 1918 р. командував військами Директорії на Херсонщині, але, коли полковник Гулий-Гуленко, по залишенню Катеринослава, був призначений командуючим всіма військами Директорії на півдні України, то Григоріїв ображений, що це не його призначили, — перекинувся до більшовиків. З часом, посварившись з більшовиками, покинув їх і оперував самостійно, але, побачивши, що самому видержати годі, заключив союз із Махном. Поки Григоріїв був Махнові потрібний, він терпів його, але, побачивши, що Григоріїв намагається захопити головну роллю в свої руки, запросив його до себе ніби на якусь нараду і там пристрілив його разом із його конвоєм на очах у всіх, обвинувативши їх у зраді народу.

Отаким-то шляхом зміцнював Махно свою силу. Де підкупом, де брехнею, а де й простим убійством, аби жити самому, гуляти, пити й крутити всім. Завсіди був і він сам, і всі біля нього п'яні, як про це свідчить у своїх спогадах і згадуваний уже В. Білаш: Між иншим цей Білаш наводить такий факт:

На ст. Пологи прийшов поїзд Махна з ним і його бандою. На станції було маса пасажирів, що чекали на поїзди, які курсували неправильно. Раптом знявся крик і до Махна його „ребята“ підвели священника, якому закидали, що він ніби агітував серед них, аби вони не воювали. Священик виправдувався, що він не агітував, а взагалі говорив людям, що час би вже перестати різати один другого, а жити тихо й дружно. Махно наказав його спалити живцем у паровозі. Білаш з насолодою описує, як махнівські молодці вхопили нещасного, втягнули в паротяг і, відчинивши дверці від палаючої печі паротягу, почали вштовхувати його туди. Священик опирався, як міг, але міцні руки розбишак впхали спочатку голову священника в грубу. Зайнялося волосся, — далі вштовхнули тіло, нарешті ноги... — дверцята замкнулись, а навколо все реготалось.

Таких учинків за Махном і його бандою безліч. Колись чимало їх вийде на світ божий, але певна річ — більшість зостанеться невідома. У всякому разі ідеалізувати цього жорстокого кровопивця не годиться.

.....

ЄВГЕН МАЛАНЮК.

ПАМ'ЯТИ ПРОРОКА*)

I. Чорна Еллада.

1.

Руїна. Руїна. Як фатум, як вирок.
Назавше. Навіки. Крізь вир поколінь.
І жадного сенсу, і жадної міри
На тричі покараній, клятій землі.

Пригноблені, вбогі, непевні будівлі, —
Розхристаний вітром зівятий барок.
Над простором квилить княгиня в Путивлі
Та кидає небу погрози пророк.

Вітрам на поталу — руїна, руїна.
Вікам на загладу — зомлілий простір...
Ні — ні, не Христос, не Христос, Україно, —
— Злочинець Варрава харчить на хресті!

2.

І чи ж почувеш з уст Його — „будемо“?
Чи оберне нестерпно ярий зір?

— — — — —
Ось бачу: широчин нестримний демон
Страшними крильми криє твій простір.

І трудно, і криваво ти, як жінка,
Варраво, родиш пізніше каяття,
Бо повз брехню і злочин, біля шинку,
Повзло і шкутильгало все життя.

Бо тільки, коли в душу вдарив промінь, —
Хрипка молитва скорчила уста,
І карою греміли судні громи
Над таїнством всесвітнього хреста.

*) Поезії Є. Маланюка містимо на цьому місці, а не в 1-ім аркуші альманаху, з тої причини, що підчас складання календаря скрипт поезій друкарня загубила, й редакція альманаху мусіла була вдаватися листовно до автора за дублікатами поезій.

II. В річницю.

... а я —

Неначе лютая змія,
Розтоптана, в степу конає,
Заходу сонця дожидає.

Т. Ш.

І той з-під брів налятий гнівом зір,
І та з-під уса усмішка-докір,
І криця та, що в кремезній статури
Завжди бренила жадобою бурі ;

І ті уста, що з них, як гураган,
Гремів і пік пророчий твій пеан,
І думи ті, що гострим лезом їді
Покреслились гравюрою на міді ;

І ярий дух, що тіло повнив вщертъ, —
— Все це в віках, пропалюючи смерть,
Живе, горить, сумління нам трівожить,
Все різблючи в обличчах образ Божий.

І як могла увязнити труна,
Коли кризь ню палахкотить весна!
Як гимн огня, як рокіт многострунний
Могло згаснить дубове віко трунне?!

Бо канівська земля, що налягла, —
Лежить не тяжче орлього крила,
А віко трунне скинеш ти, як камінь,
Затиснутими гнівом п'ястучками.

Володимир Самійленко

Портрет роботи арт.-маляра Юрія Магалевського.

АПОЛІНАРІЙ МАРШИНСЬКИЙ.

З життя Вол. Самійленка.

В кінці літа 1925 р. лежу недужий в шпиталі невеличкого чеського міста. Приятелі — слухачі мої принесли мені газети. Розгортаю „Діло“... Боже!... Вмер Самійленко..

Оживають у душі забуті потуття.

Авдиторія київського унів-ту, невелика, четверта. Понурий, брудний день дивиться крізь вікна. Сірі, сонні обличчя й у проф. А. Соболевського, теж уже покійного, й у нечисленних його слухачів. Професор стоїть біля катедри, звернув очі до вікна й гнітюче однотонним, нудним голо-сом викладає про Хведора Косого, або може про консонантні в ц.-слов. мові. Щоб не куняти, оглядаю товаришів.

В кутку, близько грубки—худорляве, з густою чорною чуприною, звислими вусами й широченними бровами суворе, грізне обличчя. Який же це учитель in spe? До коша йому, на Запоріжжя, до гайдамаків! На прізвище Теодорович. Найближче від нього довговяза, тонка постать білявого Котляревського.

Проминаю жовтенького, чепурненького Прокоповича, сіроликого Бутковського та інші невиразні обличчя. На бічній лавці М. Бордонос з Чернигівщини. З насмішкуватими очима. Спереду струнка постать Арабажина, з рівним, тонких рисів обличчям.

На одній із середніх лавок невелика, кругленька постать парубійки літ 22—23, з чорним, густим і довгим волоссям, що випинається вгору над чолом і круто спадає, як львина грива, з густо рум'яним обличчям і гарними, виразним очима. Розіклав лікті на столику й сперся підборіддям на кулаки.

Це — Самійленко. З Полтавщини, але не нагадує провінціяля. Більшість отих чернигівців, лубенців, білоцерківців та ин., що з матуральними свідоцтвами збиралися під кінець літа до нашої almae matris, з першого кроку відзначалися від нас, київських матурантів, вимовою, рухами, поведженням, темами балачок, своїми думками й поглядами. Від них немов тхнуло обрубковатістю, бурсацтвом. Самійленко, навпаки, поведженням, духовим стилем належав до нас, столичних, був лагідний, спокійний, але тихий, маломовний, хоч зовсім не відлюдний. Хтось сказав мені, що він пише українські вірші.

* * *

Не дуже часто я заглядав на лекції. Самійленко, здається, також. Та й лекції, треба сказати, викладалися нудно.

Склад професорів нашого словесного відділу не блищав лекторськими талантами, хоч імена деякого з професорів мали поважний науковий розголос і вагу. Психологію в перше півріччя викладав філософ Гогоцький. Другий філософ, що викладав логіку, був А.К озлов. Пізніше курс Козлова прочитав другий професор, молодий, добрий лектор, Гілярів-Платонов.

Історію російської мови та історію російської літератури викладав, як я сказав, А. І. Соболевський, який незабаром після нашого скінчення курсу був обраний членом Академії Наук у Петербурзі. Славянознавство викладав Т. Флорінський, найзавзятіший в той час ворог українського національного руху. Цілий гурт спеціалістів клясичної філології поділявся дисциплінами з цієї царини наук: Ю. Кулаковський, Сонні, Фокков, пізніше Леціус, лектори Петр, Поспішіль, Бех... Більшість наших лекцій — може $\frac{3}{4}$ тижневих годин — припадали на підставі нового університетського статуту на клясичні дисципліни.

Заохотити до відвідування лекцій наші професори малокого могли — одні через лекторську нездатність, другі через малу змістовність своїх лекцій. Мабуть, Самійленка знеохочувало те й друге.

Розбалакалися раз, другий та й заприязнилися на весь час університетського життя. Не тільки ун-тського, бо в старих літах зустрілися не чужими один одному. В студентські роки жили навіть один час під одним дахом. Сам-ко наймав кімнату в помешканні моїх батьків, коли ми мешкали біля Тріумфальних Воріт, де Кадетське шосе перетинало Бібіковський бульвар. Коли бували вдома, то пересиджували один у одного.

З того часу згадуються деякі моменти, буденні, самі собою нецікаві, але йде мова про людину, що провела помітну борозну в українському письменстві. Відживити трохи образ її й висловити те велике почуття пошани й любови, яке зворушує моє серце — ціль цих рядків.

* * *

Друковані писання С-ка я побачив в альманасі В. Александрова „Складка“. Вже своїми віршами в „Складці“, а потім своїми виступами на вечірках С-ко придбав узнання досить численної частини київських українців, але ніяк не хотів визнати в С-кові письменницького хисту мій тодішній приятель і спільний з С-ком товариш К. Арабажин, який не один раз дорікав мені за моє, мовляв, близьке товаришування з С-ком. С-ко не відповідав тим міркам громадянського зросту, політичної чи якоїсь там іншої дозрілості, які Арабажин самовпевнено звик прикладати до цього товариського оточення, — розуміється, вважаючи са-

мого себе безмірно вищим, за те оточення. І на С-ка дивився згори, ставився до нього спогорда: й письменницькі здібности його, мовляв, мізерні, і політичного розвитку нема, він навіть не читає поважних публіцистів та політико-економів, а про соціалізм, про К. Маркса чув хіба з десятих вуст. В той час модернізму набирала у нас доктрина історичного матеріалізму. Ар-н ще нею не перейнявся, але ставився з респектом до оборонців її. Самійленкові ця доктрина була органічно чужа.

На теперішню мою думку, Арабажин, самозакоханий, розбещений, як більшість наших красномовних партійних ватажків, просто не зносив байдужости до своєї особи з боку С-ка...

Те, що я ближче зійшовся з С-ком та хвалив його письменницький хист, викликало не один раз роздратування Ар-на. Він відмовляв С-кові не тільки сатиричної дотепности, змістовности та поетичної вартости його лірики, але навіть бездоганности мови — того, чим С-ко з першого виступу завоював загальне визнання, а насамперед такого критика, як І. Франко. Пригадую, який радий був Ар-н, показуючи мені рядок у „Грішниці“: „все те гидливости в душі моїй не прокида“... Хіба є українське дієслово „прокидати“? Це-ж московизм! „Прокидатись“ є, а „прокидати“ — це перерібка „пробуждать“... Дуже вперто переконував, але мій смак до творів С-ка не похитнувся від того.

В ранньому віці С-ко навчився французької мови й ще малим хлопцем мав нагоду прочитати старих французьких клясиків: Корнеля, Расіна, Мольєра, й це виховало в ньому мистецький смак і тонке почуття краси мови й стилю, що виявилось яскраво на літературній мові С-ка.

Можливо, що гостре чуття краси поетичної мови спонукало С-ка пізніше до вивчення мов італійської та еспанської — і сучасних, живих, і старих, з часів Данте і Сервантеса. З середньої школи він виніс добре знання античних мов. З клясичними літературними творами на всіх мовах, які знав, він свого часу не тільки ознайомився в оригіналі, але й знайомив земляків із зразками їх у добрих перекладах на українську мову — і той, хто читав ці переклади, знає їх високу вартість.

В поезії С-ка часто звучать струни еллінської гармонії. Він немов пересаявся почуттям тої краси, в яких антична Еллада виховала новітню Європу. В ньому в певній мірі загорівся той самий мистецький еллінський дух, який в геніяльному масштабі відбився в творах німецького велетня; в його ліриці часом чується такий самий пантеїстичний настрій.

Природа Українця наділила його нахилом до сатири-скепсису, а шкільна культура в більшій мірі, ніж у серед-

нього вихованця російської класичної школи, вщепила нахил до гармонійного, примиреного світогляду, яких виявленням були еллінська епічна поезія й плястика. В С-кові примирення між цими двома стихіями виказалось в сміху — лагідному навіть тоді, коли в поле зору сатирика вступало щось мерзенне. Від сатири С-ка не запалюється гнів навіть на його численних запічкових патріотів: чуєш до них не стільки ненависть, як зневагу. Поет не шмагає їх дротяним канчуком, а тільки стидає.

Від самої постаті С-ка, від виразу його обличчя, від очей його віяло, як і від його поезії, задуманістю й спокоєм, зрідка добрим сміхом. Його душевний огонь горів рівним тихим полум'ям, без розбуялих, рвучких спалахнень, десь в глибині духа захований. Назовні навіть не помічався. Околишній життєвий гамір мало викликав у нього назверхньої реакції. Всі вражіння, — а їх сконцентровувалося в ньому, очевидно (з його поезій) більше, ніж у звичайно успособленої людини, — тонули в його нутрі і в таємній, захованій лабораторії перетворювалися й формувалися в образи, символи — яскраво виразні. Ясністю, гармонійністю, спокоєм кожного поетичного вислову С-ко стояв на противному бігуні від значнішої частини модерних поетів, які викликають тривогу, як музичний дисонанс.

Спокій, — вживу трохи за пишного і полинялого виразу: олімпійський спокій (тільки позбавлений якого-будь пишання) віяв від Самійленка-поета, від вищих його духових успособлень, але в дрібному життєвому гармидері С-ко міг бути й бував розгублений, переполоханий. Його, наприклад, бентежило, жахало, приголомшувало щось галасливе, верескливе, розбуяле, грізне. Не кажу вже про щось моральне, а й фізичне, може й поважно фізичне. Поперед автомобіля, напр., коли той ревів, сопів і мчав з божевільною швидкістю ще на сто метрів від С-ка, він ні за що не міг перейти вулицю й по-дитинячому втікав сам і хапав та тягнув за одяг того, хто з ним ішов, щоб урятуватися десь як найдалше. Не виносив сварки, колотнечі, крику, гаміру: вони пригнічували, обезтямлювали його. Ясна річ, що й страхиття революції кидали його в панічний жах. Не легко йому, мабуть, було повертатися в останнє з Галичини на Київщину.

Таким приблизно я пізнав і так розумів С-ка вже й за студентських часів.

Пару моментів з того часу зберегла моя пам'ять.

* * *

Веселої соняшної днини байдикуємо по обіді в Самійленковім покоїку. Розмова йде про те, про це. Зійшла на питання про трудність чи легкість техніки віршовання. С-ко

згадав про свої віршовані клясові „сочиненія“ в гімназії і про той ефект, який вони викликали в учителя й серед товаришів.

Завважу, що при своїй чутливості до ритму слова й при легкості, з якою укладалася йому мова при письмі в потрібні форми,*) він був найретельнішим пуристом і найтвердішим педантом в додержанні усталених законів версифікації, не зносячи жадних порушень ритміки, наголосів, чистоти мови, не визнаючи абсолютно ніяких licentia poetica.

Розмовляли. Перейшли потім на жарти.

— Спробуймо написати вірші наввипередки.

— Згода.

Тут же й заходились. Тема, зміст віршів — які кому впадуть на думку. Аби задовольняла форма.

Скомпонували. Жарт С-ка виглядав так:

Романс.

Яка ти гарна! Твій видочок милий
Втішає взір, як квітка весняна.
Не покохать тебе не маю сили.
Кохав би я тебе аж до могили,
Як би ти не була така дурна.

Твій голосок неначе соловйовий,
Він часто прокида мене від сна.
Я слухать був би цілий вік готовий
Твоїх річей і любої розмови,
Колиб ти... не була така дурна!

* * *

Розкошував весною. Завжди веселий, у піднесеному настрої, висиджує цілий день самотній десь „на лоні природи“. Ввечері сидить часом у своїй хаті — бренькає на гітарі щось веселе або мрійне.

Квартира на Жандармській вул. (потім Маріїнсько-Благовіщенська). Вертаючи пізнього вечора зі своїх лекцій, вступаю до його хати. Він чекає на мене з чаєм. На столику шипить самовар. Пара шклянок, загорнутий в бібулу цукор, булка за 5 коп., а підчас достатків шматок ковбаси, від якої в хаті стоїть дух часнику. Сам сидить на виляній отамані або на дрантивенькому студентському ліжку, підклавши під себе ноги по турецьки. Обіймає й настроює гітару. У відчинене вікно вривається запашне весняне вечірнє повітря. Здалека з якогось так само відчиненого вікна доноситься голос пісні. Гітара настроєна, струни дзвенять.

Згори зі стіни над столиком дивиться олеографічний дешевенький Рафалівський ангелик, якого мені нагадував

*) Вивчившись, напр., мови есперанто, він переклав на цю мову віршами „Пѣснь о вѣщемъ Олегѣ“ Пушкина.

в аудиторії сам С-ко. Купив він його десь на товчку й возив з квартирі на квартиру цілий час студентського життя.

Бувало, їде фіякром С-ко. Одною рукою притримує гітару, що ніяк не може вміститися на сидінні, а другу простягає, щоб вдержати картину, яка закриває всю його фігуру. В ногах невеличка валіза з білизною. Це — переїздить на помешкання.

За картину ми з ним увесь час сперечались. Я намагався випросити її собі. С-ко не хотів ні перепродати її, ні подарувати.

* * *

Звичайно, я або мовчки, про себе тишився, або гучно, гаряче висловлював своє захоплення, коли С-ко показував мені новоскомпоновані свої вірші. Але траплялось, що вірші мене не задовольняли — й я не крився з цим: це не порушувало нашого приятелювання.

Памятаю, що надуманим, штучним показався мені новонароджений Герострат. В монольозі Герострата я не відчував трагічного моменту — єдине, що давало йому місце в легенді. В ньому я відчував тільки нездатного славолюбця, більше жалю гідного заздрісника, що бідкається своїм безталанням, мститься за своє безсилля, ніж страшного руїтника, що здобуває свідомо темним, монстрально злобним вчинком розголосу в віках; сам вчинок у нього не є виразом безтямної сили, а випадковий очайдушний акт офіри пониженого настрою. Коли автор якраз хотів дати такий образ, то, на мій смак, він обернув ефеського руїтника в перелицьованого данського князя.

Як відомо, моє вражіння не перешкодило Самійленковому Геростратові здобути собі в свій час особливу популярність серед галицької молоді.

Новинки С-ка завжди були для мене несподіванкою, бо й сам автор часто заздалегідь не знав, як він напише ту або іншу річ. Замолоду С-ко, звичайно, не укладав собі наперед якоїсь програми чи пляну своїх писань, не виношував, як кажуть, зродженої ідеї — принаймні, оскільки я його знав. Блисне в нього якась думка, схопить ідею, а з формою не має жаднісеньких клопотів: вона творилася сама собою: мук поетичних породів він не знав.

* * *

Іноді ходили разом на Подільський „товчок“ купувати книжки. На ринку там у неділі рокладав на столиках, стільцях, в кошиках чи й просто на землі бородатий Москаль свій товар — старі, завалючі книжки, часом цілі, а то й подерті, забруджені, заплямлені, запліснявілі, забуті з минулого віку в яких-небудь темних коморах, на горищах, в льо-

хах, видруковані стародавнім, нечітким, нерівним друком на грубому папері, але в міцних шкіряних оправах, твердих, як дерево; тут-же розшматовані ілюстровані журнали недавніх років з „Нивою“ на чолі, поріжнені томи найрізноманітніших авторів, без початку, або без кінця — все це звалене в купи без усякого порядку. Це не був антиквар, а просто гандляр старим мотлохом, що скуповував свій крам на вагу, а продавав — як пощастить, відповідно до зовнішнього вигляду книжки. Через те й купувати у нього приходилося — неначе витягати льотерійний квиток. Одного разу він візьме за книжку 15—20 к., а другого ту саму книжку й за 1 карб. не віддає: як на нього найде, або як ви себе покажете. Спостереже, що ви дуже цікавитесь книжкою, вхопитеся за неї — підносить свою ціну.

З одною антикварною покупкою — хоч і не у подільського продавця — звязана у мене згадка про С-ка, через що й пригадалися ці експерсії.

Було ще друге місце, де я — відповідно до своїй можливості — міг купити таку-сяку книжку й де міг безплатно цілими годинами до схочу перебирати й переглядати купи книжок. Це була книгарня Басина (чи Баскина?) на Вел. Володимирській, між Фундуклеївською й Прорізною, майже напроти міського театру.

Цілі години, мало не дні пересиджував я в книгарні, копаючися в старих виданнях та виловлюючи те, що мене цікавило. Назбирав я чимало українських старих видань з першої половини та з 60-х і 70-х XIX в. рр. Натрапив між иншим на том видання відомого за своїх часів столичного книгаря Смирдина: „Сто русскихъ литераторовъ“, в якому знайшов ст. кн. Шаховського: „Маруся Чурай, малороссійская Сафо“. Молоду фантазію запалив образ народньої поетки; здавалося, що ця героїня — вдячний характер для романтичної драми, і я зразу-ж почав укладати в голові плян драми, забравши собі книжку. Переконавшись через якийсь час, що плян драми в моїй голові не утворюється й ніколи не утвориться, я подарував книжку С-кові під умовою, що він скомпонує драму з героїнею Марусею Чураївною. Йому теж подобалася ця героїня і він узявся писати. Довго я чекав, та й не дочекався драми до кінця ун-ського курсу й свого виїзду з Києва, коли ми розійшлися з С-ком аж до старих літ. Уже на еміграції, блукаючи у вагонах по Галичині, згадали якось у дорозі про колишню умову. Присутня при цьому дружина С-кова встряла в розмову:

— А, знаєте, він таки написав віршовану драму про Марусю Ч. і навіть уривки з неї надрукував. В посвяті про вас згадує. Та ціла драма загубилася.

С-ко пояснив, що він дав рукопис на розгляд М. Заньковецькій, але назад не одержав: мабуть, підчас революційної метушні десь запропастилася.

* * *

С-ко й замолоду, й пізніше — оскільки довелося пересвідчитися в цьому, був типовою натурою, з якої обивательство звикло кепкувати: „Поетичні“. Про свої матеріальні інтереси він упоминався тільки при лихій годині, коли вже занадто дошкуляли злидні. Щоб заглядати наперед, виплянувати свій життєвий шлях, заздалегідь припасти на майбутнє золоті троянди, щоб ними устилати цей шлях, робити кар'єру, навіть на своєму питомому, письменницькому ґрунті — на цьому ні на мить не зупинялася поважно його увага. З цієї причини, очевидно, він, прослухавши курс наук, не подбав скласти ун-тські іспити, щоб одержати, як казав колись один мій старенький приятель, „патент на розум“. Бо, не кажучи про науково-освітній рівень, він своєю підготованістю до іспитів стояв далеко попереду більшості курсових товаришів. Досить згадати про клясичні мови. Але товариші думали про учительські чи які інші посади й поспішалися вчасно відбувати іспити, а С-ко всі речинці пропускав.

Одержавши своє свідоцтво про те, що прослухав курс наук в ун-ті, пішов шукати заробітку. З браку чогось кращого став за почт.-телеґрафного урядовця якоїсь дуже високої кляси — десятої, чи двадцятої, то значить з найменшою платнею: по 10 карб. в місяць. Як він проживав на них — не знаю (студентське Existenz-minimum в той час числилося в 25—30 карб.). Чи не з цих часів походить його:

„Поете, не хвались, чи маєш хліб, чи ні.

„Якеє нам до того діло?..

Я теж відшукав собі посаду не менше високу, бо на самому горищі друкарні С. Кульженка — коректора. До цього часу належить видання першого „Збірника“ творів мого приятеля. Ми обидва совісно потрудилися над виданням: радились, як охрестити, що містити в збірничку, щоб міг побачити світ, щоб цензура не зіла. Збірничок не міг вийти повним, бо небагато знайшлося таких віршів, які стравлював цензорський шлунок тих часів. Стали на скромному імені: „З поезій“.

Як службовець друкарні, я виклопотав знижку ціни друку.

Мій примірник цієї першої Самійленкової книжки тепер десь у далекому Ленінграді...

* * *

Стрів я С-ка по 26 роках на східцях готелю „Савой“ на Хрещатику. Він в якійсь справі прийшов з секретаріату освіти, що містився в будинку Музею поруч з Центральною Радою, до одної з інституцій, що тулилися наприкінці 1917 р. в „Савой“. Умовилися зійтися з ним — і от я у нього. Десь за Сінною площею, в якімсь провулкові, низенький, не дуже чепурний покійчик, з віконцем на брудне подвір'я, обставлений більш, як убого. Янгола на стіні вже не було. Не помітив тут і гітари, хоч вона у нього десь була: я її побачив і почув пізніше, в іншому місці. Багато було про що говорити. Перебігли все життя. І він, — батько родини, як і я, доля й його перекидала з кінця в кінець, як і мене. Підчас розмови С-ко страшенно куриє. Витрусив останні крихітки, що були в кисеті — нема більше. Поліз до кишені, вивернув її. Звідти посипалися на папір разом з тютюновим порошком кришки хліба та якісь волоконця. Повибирав більші волоконця й кришки, а решту зсипав у цигарковий папірець і скрутив цигарку. Тріщало, смерділо, але він не помічав цього. Купити тютюну не було за що. Спільними силами роздобули якось чвертку.

В секретаріаті освіти С-ка посадили на посаду діловода, разом з панночками 19—20 літ та з „Акакіями Акакієвичами“ попереднього часу. Не дуже почував себе С-ко на місці. Був навіть трошки ніби ображений. Для товаришування з канцелярськими панночками він був за старий, а Акакії Акакієвичі — занадто ріжнилися від нього розумовим обрієм та інтересами. Та й платня діловода не відповідала його потребам: з неї жили, крім нього, дружина й дочка. Маючи можливість в той час запросити його на кращу посаду в своєму департаменті, я запропонував йому працювати разом. Хоч праця в фінансовому відділі була до цього часу йому чужа, але в той початковий час ще й молодь, і старші, кого набирали до українських інституцій, говорили й писали такою українською тарабарщиною (хоч багато з них складали іспити з української мови), що перед С-ком поперед усього відкривалося величезне поле праці — надавати департаментським актам та листуванням людського вигляду.

Доля знову поєднала нас. Зійшлися на одній праці — правда, не на тій, до якої прямували за молодих літ. Але С-кові залишався час поруч з редагуванням департаментських „творів“ працювати й на літературному полі.

Пізніше в мене хотів видерти з Д-нту С-ка покійний Климович, зайнявши посаду міністра фінансів перед гетьманським переворотом. Довідався, що в моєму д-нті слухать С-ко, викликає мене.

— Чи той?

— Той самий.

— А ви-б не уступили мені його до загальної канцелярії? Я-б дав йому кращу посаду.

От, думаю, провокатор! Розлучитися з С-ком не хочеться, але, знов же, перешкодити йому посунутися вгору по щаблях платні було-б не по товариськи... Викрутився: нехай сам С-ко вирішить, чи залишитися йому в моєму д-нті, чи перейти до канцелярії міністра. Не знаю, чи запитував К-ч С-ка, але скоро стався переворот, на міністерське крісло засів „нащадок 300-літньої української родини“ (як сам говорив мені), Антон Карлович Ржепецький, що вимагав від мене подавати йому папери одночасно з українським текстом у перекладі на московську мову—і С-ко зістався зі мною. Разом служили й за київських часів і в період еміграції. Розійшлися тільки випадково: він перейшов до м-ства освіти, під руку проф. Огієнка.

* * *

Коли з наказу міністра фінансів, Б. Мартоса, я в кінці січня 1919 р. вибирав із складу урядовців д-нту тих, що мали евакуюватися з Києва (бо думалося не припиняти службової праці), то виріядився в гурті евакуованих і С-ко.

Оповідати про наші пригоди та мої вражіння за час еміграції, зв'язані з особою С-ка, не маю ні наміру, ні можливості. Наміру — тому, що цеб завело за далеко, поширилоб виклад в історію цілого д-нтського гуртка, та й еміграція вийшла за довга; можливості — через те, що не маю матеріялів. Обмежуся тим, що скажу, що наш гурток жив однаковим життям з іншими демократично обставленими (бо були й обставлені по-панському) частинами уряду, але своїм відокремленим від інших урядових частин життям: ми їздили іншим, ніж вони, маршрутом (напр., до Коломиї, куди ніхто з решти наших „біженців“ не заїздив), мали свій окремий поїзд (подібно, як окремими валками їздили й інші міністерства), яким окремо не без пригод вояжували одного разу до Ланцуту — правда на короткий час. В нашому поїзді був один тільки клясовий вагон — дуже обдертий, з вибитим вікном (через яке в дорозі між Коломисю та Станиславом вкрали у нас вночі мішок цукру — весь наш припас і для власного вжитку, і яко валюту). Поїзди при різних евакуаціях мінялися, але завжди кращий на гірший. Часто вони не мали жадного клясового вагону, а тільки товарові й завжди старі, з дефектами. Мені з С-ксом траплялося і в одному вагоні їздити, а коли задержувалися в якомусь місті (Винниця, Кам'янець, Коломия, Станиславів), — то жили часом і в одній хаті. Підчас подорожей у вагонах, які тяглися тижнями, та розташувань в містах, які тяглися місяцями, вели свою чергову службову роботу, яку один з міністрів в обіжнику, опублікованім

агентством, голосно наіменував „державною працею“, або сиділи без роботи: літом ходили купатися до найближчих річок, виряжались на прогулянки в гори й ліси, або за купном хліба, молока й інших продуктів споживи, які вимінювали на цукор, мило, а взимі, осторонь від стацій, вишукували паливо для паротягу й вагонів, або в вагонах грали в карти.

До С-ка приїхали з-за кордону його дружина й донька Галя. Перед очима в мене така сценка.

Розклався наш гурток на скринях у товаровому поді-
равленому вагоні. Вікон нема. Коли потрібно кому вийти,
то натискає спиною одну із стінок вагону, що на шарнірах,
стіна тяжко з гуркотом відкочується вбік, а в щілину ври-
вається холодний вітер. Ніч. Лле дощ, який проходить крізь
щілини, заливає підлогу, кропить наші річі. Хто в що має
— закутався по вуха. Блимає кілька свічок. Один закрів
воду й пє чай, другий куняє в кутку. С-ко сидить на ліжку-
скрині в позі козака Мамає в футрі рудавого волосся, та-
кім-же старім, як він сам. Тримає в руках гітару. Добирає
на струнах якусь пісеньку та смокче, смокче цигарки одну
по другій. Біля нього Галя (дочка), тоненька билиночка.
Тулиться йому до грудей (бо так тепліше), та намагається
схопити мотив з батькового голосу. Батько, на просьбу ко-
гось з товаришів подорожі, витягає підстаркуватим, але ме-
лодійно-вірним голосом французьку жартовливу пісеньку.
Знав їх безліч.

Чи через своє безупинне курево, чи закорінилася в
нього така звичка, вночі, коли вже всі спали, він веш-
тався, як мара, по вагоні поночі, хоч йому й незручно було
протискатися поміж скринями. Ходив, ходив може цілими
годинами. Не випускав з рота папіроски. Прокинешся —
проходить нетвердим, нерівним кроком. Через якийсь час
— те саме...

— Чого не лягаєте?

— Так, щось не спиться.

Може мав звичку обмірковувати вночі свої праці, як
більшість письменників. В той час у нього на думці була
„Гея“ та переклад „Дон Кіхота“.

На одному з перегонів (на жаль, не пригадую, між
якими станціями) С-ко пережив хвилини великої небезпеки,
в яких виказав себе на диво спокійно-мужнім. Коли його
приголомшувало безтямне верещання, буча, гармидер, то
в час серйозної, навіть смертної небезпеки, він умів збе-
регти спокій.

Відчепився якимсь чином від поїзду вагон, в якому їхав
С-ко з кількома урядовцями, й покотився назад, все більше
розгоняючись. Переполошилися пасажири в вагоні, не знали
з одчаю, що робити. Момент дуже прикрий. С-ко, опові-

дали мені потім, не виявив ніякого переляку. Вразливий і під силою вражіння безвладний, панічний, він того разу тримав себе, як мудрець. Вагон-самокат проїхав кілька верств, а коли схил скінчився, зупинився.

З усіх моментів нашої галицької епопеї мені довелося найчастіше стикатися й проводити час вкупі з С-ком під час проживання нашого в Коломиї, куди вирядив нас, на моє прохання, міністр Західної України Макух. Командант міста інженер Гарас дав нам можливість улаштуватися в одному домі. Нераз блукали ми з С-ком удвох по Коломиї, над Прутом та по найближчих околицях. Гуцули та гуцулки, що в неділі приносили на місцевий ринок із своїх околиць на продаж стовпчики соли, вразили нас своєю красою обличчя, постатей та мальовничих убрань. Особливо подобалася шляхетність типу: тонкі лінії облич, чудові розумні очі. Ми, як діти, тішилися мріями: от, купити собі отут маленький шматочок ґрунту й збудувати хатинку. Свою хату в Чернигові С-ко, розуміється, продав би.

О, непоправні буржуї!

* * *

Наприкінці згадаю епізод, який спричинив С-кові чимало прикрости, вивів його з рівноваги, образив його.

У Винниці мені доручили керування М-ством Ф-нсів. В той час треба було призначити директора канцелярії м-стра ф-нсів. Я й узяв собі С-ка.

Поки я заступав міністра, жилося тихо-мирно. Коли мене змінив Відибіда, С-ко йому, як директор, чимсь не подобався і він звільнив його, а на місце директора призначив свого знайомого з кооперації. С-ко боляче відчув це „приниження“, образився, та й по кишені воно вдарило. Небагато було в нього спокійних хвилин на еміґрації, а тут ще така службова неприємність! Визволив з цієї ситуації проф. Огієнко: покликав С-ка на таку саму посаду, з якої скинув його Відибіда, до свого міністерства.

З яких мотивів Відибіда скинув С-ка, не знаю. Нічим С-ко, розуміється, не скомпромітував себе, бо інакше друтий міністр не позвав би його зараз-же до себе. Та й, здавалося-б, де-яка заслуга С-ка, яко громадянина, примушувала трохи обережніше поводитися з його амбіцією. Ціни-лиж С-ка по іншому, закликаючи до службової праці — і проф. Огієнко, і перед тим Климович. Чи, може, Відибіду не задовольнили службові здібности та досвід С-ка в фінансовій галузі? Скажім правду: чи мали ми всі належний досвід, бравши на себе керування в своїх галузях? Хіба попередня праця нас до того підготувала? Та ще до того: чи урядування наше в часі мандрівки вимагало тої самої праці, як в нормальних умовах?

Але пощо про це балакати! Нове покоління — нове розуміння річей...

* * *

Годі. Нема ні образ, ні самої істоти. Була — тількищо була істота — реальність, втілення свідомости, волі, „сподівань, бажань“. Ніщо... це для нас ірраціональність.

.....

„Якби знаття, що все дарма,
„Що в руху вічному створіння
„Мети ніякої нема, —
„Навіщо радощі й боління?
„Навіщо нам і жизнь сама,
„Якби знаття, що все дарма!

Не одержав на свої питання автор відповіді.

.....

Вол. Самійленко

З недрукованих віршів.

Д І Я Ч.

Я працюю весь вік для народу
(Як що маю вигоду).

Полягти я для його готовий
(На перині пуховій).

Я підпора громадського ладу
(Поки маю я владу).

Людям силу даю тільки певним
(Небожатам і кривим).

Всіх караю лихих і нечистих
(Ворогів особистих).

Я мистець на закони державні
(Переписую давні).

Для проєктів меткі в мене руки
(Без допомоги науки).

На війні ж я сміліший за Гонту
(Тільки б далі від фронту)...

.....

Дм. Донцов.

Самостійність чи сепаратизм?

Множаться знаки на небі, що перед Україною встане незадовго питання, яке стояло перед нею в 1917 році — самостійність чи федерація. Большевизм від нападу давно перейшов до оборони. Від 1920 р. датується політичний відворот ССРСР, залишення думки політичного підбою Європи. Від Львокарна — датується фіяско ідеї розщепити Європу і виграти одну її частину проти другої — для позискання європейського капіталу в цілях скріплення комісародержавства в Росії. Від розриву Куомінтану з Москвою — датується упадок мрії про світово-історичну роль большевизму в Азії...

Всі карти Кремля биті, і перед ним відкривається сліпа вулиця, політика божевільних експериментів (до них належить м. и. „пятилітка“), яка приведе (і вже приводить) до осамітнення Ради Народніх Комісарів не лише зовні, але й серед населення „Союзу“. Ось це становище мусить довести до наглого упадку або до довго-тривалої кризи існуючого ладу на Україні (і в Росії). Ось це становище і поставить знова на порядок денний питання, до якого розв'язання так непідготовані показалися провідники української революції в 1917 році.

Ні для кого не тайна, що ці провідники були перед революцією і в самий її розгар, — висловлюючися евфемістично, „федералістами“. До — обережного — висунення гасла самостійності змусили їх події; зігзагами пішли вони новим, непривичним і чужим цілій їх психіці шляхом. А обгрунтування цьому політичному москвофільству — знаходив наш загаз в безподільно пануючій над душею тодішнього українства — науці М. Драгоманова.

Головні точки аргументації Драгоманова за konieczністю утримання спілки з Росією були такі: перше, Росія охоронила нас від німецького „Drang nach Osten“ (навали на схід); друге, Росія завоювала „для нас“ береги Чорного моря, ліквідувала татарсько-турецьку небезпеку, яка грозила віками мирній кольонізації наших степів, і цим улекшила пишний розвиток тої кольонізації; третє — Росія-ж — хоч не завжди послідовно (Галичина!), але всеж здійснила (знову таки „для нас“) ідею соборности українських земель.

Ось був комплекс думок Драгоманова (трохи симпліфікований в головах української інтелігенції), в яким шукало угрунтування наше політичне москвофільство, яке так згубливо відбилося на висліді нашої визвольної боротьби останніх років.

Що з тих думок Драгоманова може претендувати на значіння нині? Без пересади можна сказати, що нічого.

„Drang nach Osten“?... Його — в дотеперішніх формах — зліквідувала світова війна? Найдалі на схід висунений німецький вал — Східна Прусія відтято від матірнього пня гданським коритарем; а коли навіть дивитися на майбутнє цього коритаря так, як дивляться на нього Німці, то всеж на дорозі „німецькій навалі“ на Схід стрінемося з трьома балтійськими державами. Малі вони, але, як досвід маленької Швейцарії і Бельгії показує, такі маленькі державки бувають часом більшими перешкодами для заборчих плянів сусідів, аніж цілі імперії — напр. турецька або габсбурзька. Нарешті, незвичайно ослабить німецький напір на схід обставина, що цей німецький „дранг“ — не матиме тепер собі до помочі величезної сили затиснутих у габсбурьським кулаку — західніх Словян...

Це перше, а друге, як знову таки та сама світова війна показала, не доросла Росія до ролі оборонниці своїх „союзних“ народів перед німецькою навалою. Перший аргумент Драгоманова, який використовували наші українські москвофіли — в змінених політичних обставинах — перестав отже бути аргументом.

Завоювала Росія для нас береги Чорного моря?... Як виглядає на практиці оте „завойовання“? Спочатку дійсно Росія підбивала собі ці береги, посуваючися побідним кроком з півночі на полуднє, окрилюючи з обох сторін, з заходу і сходу Чорне море: поступове підбиття Кавказу і Вірменії з одного боку, а з другого — поступове загарбання Поділля, Херсонщини, Криму, Бесарабії аж до Добруджи. Але хутко наступив відворотний процес.

Хапки рос. спруту, що простягалися обома сторонами чорноморського побережжя вділ, тим самим шляхом — відтягнулися назад: залишила Росія свої претенсії на Вірменію, відступила Туреччині Карс і Ардаган. На заході — покинула границю Добруджи, зістала викинута з Бесарабії. В 1918 р. замість російських претенсій на Константинопіль — підносять Турки претенсії на Крим. Чорне море — з фактично російського — стає неутральним, таким, на яким кожної хвилини можуть зявитися воєнні кораблі ворожих Росії націй. А коли найзапекліший ворог Росії, — Велика Британія не контролює ще ціле північне чорноморське побережжя з Константинополя і не господарює в Дарданелях, як у Суезі, а на Криму, як в Арабії, то завдячує це Росія не своїй силі, лише — тільки опору Кемалю Паші, який не допустив Англії усадовитися в Стамбулі.

Так виглядає російське завойовання берегів Чорного моря „для нас“ в світлі останніх подій.

Третій аргумент Драгоманова — здійснення нібито Росією українського постуляту соборности. Досить пригадати собі справу західної Волині, Холмщини, Підляша, Полісся і Бесарабії з одної сторони, Галичини і Буковини — з другої, щоб усвідомити собі, як на ділі виглядає оте зреалізування нашої соборности, за яке взялася ніби то Москва. Колиж згадати ще інтенсивну жидівську кольонізацію України, то образ того, що Росія зробила „для нас“ на Україні — стане повний.

Вона не запевнила нам (всупереч думкам Драгоманова) — ні моря, ні цілості території, ні землі.

Це все факти, яких фактами-ж — не збити. Але в нас їх збивають чим иншим. Драгоманівщина дуже живуча на Україні. На еміграції теж. Правда, тепер вона замаскувалася, але — мимо науки фактів — животіє далі. В наші часи, очевидно, вже не говоритья, що Україна не може творити держави, не говоритья про спілку з Росією, лише — зі „Сходом Європи“ (монархісти-гетьманці), з „Новим Востоком“ (соціятісти-революціонери Шаповала), або „Зєдиненими Державами Східної Європи“ (Галичане, Панейко), але на ділі — з-поза „Сходу Європи“ визирає на нас Кирил Володимирович, цар Велікія, Маля і Бєлія Росії; з-поза „Нового Востоку“ — Віктор Чернов і тов.з „Революційної Росії“, нарешті - з-поза „Зєдинених Держав“ — старі протектори новітніх Дудикевичів, — „Єдіная і Неделімая“.

І всі оті українські „єдинонеділимці“ твердять, що всі закиди їх противників: що не вдалося Росії перевести української соборности, забезпечити Чорного Моря, відперти німецьку навалу, що все це гріхи червоної Росії. Повстане, мовляв, нова, біла Росія в своїм давнім блеску, і все буде гаразд! Віра в нову антиреволюційну Росію, — точка в точку така самісінька, як перед тим віра в нову революційну Росію.

Але ця думка хибна, і не їй воскресити вмираюче драгоманівство. Бо — коли приглянемося ближче — то побачимо, що гріхи, вичислені вгорі, є гріхами Росії яко такої, яко імперії, що хилиться до розвалу, а не гріхами того чи иншого режиму.

Хтож упав під натиском Німців? Большевики чи царат? Таж не большевики розклали царську армію, лише розложена царська армія викликала тріумф большевизму... Таж не большевикам не вдалося забрати Константинопіль, лише білій Росії. Певно, большевики заключили „пахабний“ Берестейський мир, але колиб устоявся царат, запобігши революції за ціну сепаратного миру з Центральними Державами (а для царату це був одинокий ратунок і про цей ратунок поважно думали на петербурзькім дворі), — то якою ціною купив би він цей мир, як не ціною такогож самого

„похабного“ миру, як у Берестю? Булоб те саме, що робив Денікін з Німцями, тільки в більшому розмірі. Зрештою і з Галичини і з Волині вигнали Німці і Австрія білу Росію, вона стратила ці території!

Певно, большевики показалися хоч і великими словоблудами, але у зовнішній політиці — досить марними продовжателями „діла Петра“, але всеж вони є оwoчем упадку російської імперії, не її причиною. Не большевизм — забираючися з Чорного моря, з Волині, тікаючи перед Німцями — виявив крах для нас драгоманівських аргументів, лише — Росія яко така, білаци червона — все одно. Тому й наївні думки новітніх наших „восточників“, що, мовляв, біла Росія (монархічна чи соціалістична) знова стане для нас цінним союзником, як про це писав Драгоманів. Її роля скінчена, ні одного з постулатів нашої політики не сповнить вже хора імперія. „Європейський Схід“, „Новий Восток“, „Східна Європа“, в якій пропонують нам потонути соціалісти-революціонери, монархісти і деякі Галичане, — не дасть навіть мінімуму тих користей, про які мріяв Драгоманів і за які варто було б, по їх думці, зректися ідеї самостійности.

Але наслідки війни для російсько-українських відносин цим не вичерпуються. Коли зовнішньо-політичні „плюси“ нашого співжиття з Росією (оборона проти західного імперіалізму, Чорне море, соборність) показалася оманюю в світлі останніх подій, то ще сумнівнішими видадуться — по цій війні — внутрішньо-політичні „плюси“ цього співжиття. В царині відносин чисто етнічних, дальше економічних, нарешті — політичних, співжиття в „Новім Востоці“ стане ще тяжчим для нас, як було досі. Царська Росія до певної міри — легковажила Україну, як окремий політичний чинник, ворожий їй. Боролася тільки поліційними заходами з прохварами воюючого українства. Але й то в останні роки царату (Столипін) залишила Росія методу чисто бюрократичної боротьби з примарою „мазепинства“, а звернулася до практикованого на Заході — суспільницького націоналізму. Проти свідомого українства, цілком, як на західноукраїнських землях під Австрією і на Волині тепер, — мобілізовано українство польське, „богданівців“, мобілізовано російську меншість — „Союз русскаво народа“ Це були натяки. Ведені незмінною російською державною рацією, — тоюж дорогою пішли й большевики. На місце — „богданівців“ створили вони собі КП(б)У., на місце „Союзу Русскаво народа“ — зорганізували російські, польські, румунські й жидівські меншости щоби зробити з України — на взір давньої Австрії — „лоскую“ країну, розкавалковану етнічно і тим самим політично та ідейно. Нарешті — на широку скалю зачали колонізацію України чужонаціональним, але москвофільським елементом... Ці методи можуть знаходити яке хочете ідейно

угрунтування, але суть їх та сама — з допомогою нового суспільницького націоналізму — обезвладнити Україну, відбравши їй етнічну суцільність. Всякий новий російський лад на Україні — консеквентно попровадить цю політику далі, бо диктується вона російською державною рацією. Всякі комбінації, що національна заборчість властива лише певному режимові в Росії (соціялісти кажуть, що — монархічному, монархісти кажуть, що большевицько-соціялістичному) — треба віднести на карб тої малоросійської простодушности, за яку нас здавна подивляли свої і чужі.

Так само під оглядом політичним. По ампутації Росії на Балтику, по загрозі ампутації на Далекім Сході, — Україна лишиться єдиним російським „коритарем“, який лучитиме її з ширшим світом. І то коритарем теж міцно загроженним. Звідси для Росії виникне (і вже виникає) потреба міцніше, як досі, тримати його в своїх руках. Заповідь Катерини „Малую Росію к рукам прибрать“ ще ліпше, як досі, стала категоричним імперативом большевицької політики, стане й політичним наказом для всякого іншого ладу, що прийде на зміну Совітам, бо знова таки диктуватиметься ця політика державницькою рацією Росії...

Україну в „Новім Востоку“ старатимуться зробити ще більше звязаною з центром, ще „ближчою“ до нього, ще більш окрасною в своїх правах. Дуже правдоподібно, що Росія нарешті рішиться досягти цього поворотом на шлях Андрусівської політики, політики поділу України, щоб її легше втримати; на шлях політики, на який уже вступили большевики в Ризі і який певно продовжуватиме кожний новий російський лад на Україні. Не потрібую розводитися над тим, чи така політика журитиметься здійсненням ідеалу української соборности.

Нарешті, без порівняння тяжчим буде економічне становище України в новім „європейськім Сході“. Україна все була кольонією Росії, визискуваною нею. Таку політику провадив царат, такуж провадять большевики. І таку саму — в більшій мірі провадитиме „нова“ Росія, що наступить по большевицькій. І то з цих причин: війна, революція і большевицький режим до того ступеня знищили Росію економічно, що її не відбудувати без допомоги чужоземного капіталу. Коли Німеччина не могла економічно стати на ноги без чужого капіталу, то щож допіру Росія? А за цю допомогу платитиме очевидно Росія „своїми“ багатствами. Переважна частина їх — збіже, манган, вугіль, залізо і пр. — лежать на Україні. Отже, в першу лінію за відбудову Росії — розлачуватиметься Україна, перед якою стелеться перспектива — страшної експльоатації, коли вона дотримас спілки з Росією. Хто захоче студіювати цифри, той побачить, що те, що Німці забрали на Україні в 1918 р.,

це марна частина того, що забирають з неї Росіяне; що контрибуція, плачена Німцями переможцям, ніщо — в порівнянні з тим, що платить Україна — „союзній“ Росії. Покищо большевики — вагаючись — ступають на шлях цієї політики притягнення чужого капіталу, воліють покищо нечувано визискувати українського селянина. Але в передбаченню, що ця політика допровадить скоро до краху, вони вже починають стукати до дверей чужоземних капіталістів; коли покищо без великого успіху, то тільки завдяки резерві самих цих капіталістів, а не з браку доброї волі по стороні Совітів продати Україну в ярмо чужоземного капіталу. Характеристично, що представників чужого капіталу, яких везуть відвідувати „потемкінські села“ в СССР, везуть передусім на Україну, як от недавно Німців і Американців. Чи большевики ще продержаться, чи прийде інший лад, політика відбудови Росії коштом віддання України під чужоземне економічне ярмо розвиватиметься й далі, а заплатить Україна за цю політику в тисячу разів більше, аніж колиб — яко самостійна держава — жадала помочи чужоземного капіталу тільки на відбудову власну, а не цілого „Нового Востоку“...

Коротко, під оглядом наших інтересів зовнішньо-політичних (соборність, Чорне море, навала з Заходу), так само як під оглядом наших інтересів внутрішньо-політичних (етнічна, економічна і політична самостійність) — спілка з Росією є для нас або нічого не варта (в першій випадку) або катастрофальна (в другій). Аргументи драгоманівців — буржуазних і комуністичних — хитливі й перед 1917, на тлі зміненої по війні костеляції, є порожні слова.

Алеж усі оті „нововосточники“ наші говорять лише про самостійність! Власне! Для того по-при це гасло конче треба тепер знова висунути гасло сепаратизму. В 1913 р., коли на студентському зїзді у Львові обгрунтував я програму незалежності, я назвав її програмою сепаратизму, і — ведений мабуть інтуїцією — не згодився на пропозиції замінити це слово словом самостійність. Як тепер показалося, коли „самостійність“ є на язиці не тільки у фактичних автономістів, а навіть і просто у „малоросів на прокат“ (вираз Мануїльського), клич „сепаратизм“ є ширшим від клича „самостійність“. Трохи фразеології — і кожний журналістичний еквілібріст доведе вам, що найбільшу самостійність матиме Україна в „Сході Європи“ або в його „Зєдинених Державах“ і пр. Хто каже тепер „самостійність“, зовсім не обовязаний думати і „сепаратизм“, — себто незалежність від інших. Але хто каже сепаратизм, той конче каже самостійність. Бо сепарована

від Росії 40 мільйонна територія не має обік себе жадної держави, яка — подібно Росії — могла б поглинути її, вона конче стане самостійною...

Тепер, коли на сході Європи назріває нова криза, коли знова перед нами встане питання — за самостійність, за сепаратизм, чи за спілку, треба усвідомити собі ті зміни в політичній констеляції, про які я сказав вгорі; усвідомити собі, що тільки гасло сепаратизму, не жадні замасковані гарними фразами входження в склад Росії — відверне нашу країну від катастрофи, що їй від „федерації“ грозить.

А друге, треба вже згори приготуватися до кінечности завзятої боротьби з усіма тими групами, які — в момент кінчної консолідації українства — будуть замість України — будувати свої „Востоки“.

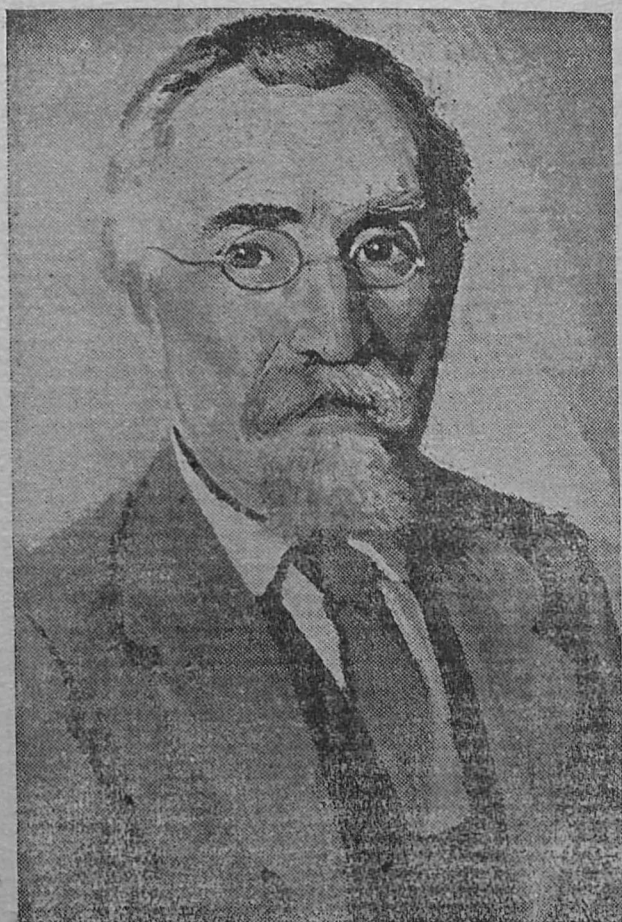
Промовляючи до Атенців підчас війни з Пилипом Македонським, перестерігав своїх земляків Демостен: „Ані сама обачність, ані ефективний опір не вистане вам підчас війни (щоби зломити ворога), але ви мусите ще усім серцем і душею ненавидіти тих, що тут серед вас промовляють за Пилипом, памятаючи, що ніколи не пощастить вам побороти ворогів за мураму міста, поки ви в самім місті не приборкаєте тих, що простягають до нього руку... Багато річей вигадано, щоби боронити міста (перед неприятелем), як вали, мури, рови і т. под.... Але природа мудрих людей має в собі самій особливу оборону, найбільше корисну і спасенну для вільних народів в їх борні проти тиранії. Що це таке? Недовірливість. На ній будуйте. Доки ви носите її в собі (недовірливість супроти ворогів), нічого злого не лучиться вам“...

В нас багато галасують проти „шовінізму“ (українського, проти чужого ніколи), проти збудження духу ненависти і пр. Але воліємо слухати під тим оглядом науки Демостена, як наших не все щасливих політиків.

Не довіряти Росії, жадній, білій, червоній чи зеленій — це перше. Ненавидіти і унешкідливити політично — всіх тих, які — в обличчю грізної хвилини — готуються будувати разом з Пилипом — спільну для нас тюрму народів з іншою вивіскою, це друге.

На цім будувати свою політику!

Мені скажуть: а, значить, ви радите йти з другим Пилипом? Ні, ані з одним, ані з другим. Лише вбити в себе культ Пилипа, як визволителя. Зробити порядок з непевними елементами „в середині мурів“. І памятати — що всякий Пилип, коли й збудує якусь „Україну“, то завжди проти другого Пилипа, для себе, ніколи-ж не збудує її — для нас.

Аполінарій Маршинський.
(† 30 липня 1929 р.)

Портрет роботи арт.-маляра Юрія Магалецького.

СТ. СІРОПОЛКО.

Аполінарій Маршинський.

(Некрольог).

30-го липня 1929 р. після довгої й тяжкої хвороби помер у Празі заслужений український діяч Аполінарій Серапіонович Маршинський.

Імя покійного — добре відоме читачам альманаху „Дніпро“, бо статті його, що містяться майже у всіх річниках альманаху, були прикрасою цих річників.

В основу цього некрольогу я й кладу, насамперед, ці статті небіжчика, в яких з надзвичайним мистецтвом змалював він свій життєвий шлях, починаючи від студентських років, на тлі тогочасного загального національно-культурного життя українського громадянства, і, по-друге, його-ж короткий життєпис, що склав він в 1926 р. для Українського Педагогічного Інституту в Празі, вкінці, свої особисті спогади про покійного, з яким лучили мене дружні відносини протягом останнього десятиліття.

А. С. народився 1865 р. на Херсонщині. По скінченню в 1884 р. київської 2-ої гімназії вступає він на словесний відділ історично-філософського факультету київського університету й відразу входить у тогочасні гуртки свідомої української молоді, а саме стає членом українського літературно-драматичного гуртка, а трохи згодом — членом „хрестоматійного“ українського гуртка, в якому бере участь у перекладі на українську мову „Богдана Хмельницького“ Костомарова для галицького видання „Укр. Історичної Бібліотеки“ (Ол. Барвінського). Ці гуртки покладали, так мовити, першу цеглину в будові національного світогляду А. С-ча, і це завдяки тому, що духовими керманічами української молоді тоді були найвидатніші наші діячі, як проф. В. Антонович, М. Лисенко, О. Кониський та ин. Кожний з них по-своєму вкладав свою працю на підготовання нових кадрів національно-свідомих українських громадян. Так, учений Антонович — згадує в своїх споминах А. С. — вкладав у юнацькі голови потрібні знання, підводив під світогляд твердий ґрунт; м'який, завжди лагідний Лисенко видобував громом своїх звуків із глибини почувань патос, якому природню форму давала національність.

В тих гуртках А. С. сприявлявся з багатьма студентами, які пізніше стали визначними діячами на різних ділянках українського життя, як напр. Б. Кистяківський, що потім був членом Української Академії Наук, Вол. Самійленко, М. Косач, який потім був професором Дорпатського й Харківського університету, і т. д.

Найбільший вплив у той час виявив на А. С-ча, — як сам він пізніше згадує про це в своїх споминах, — проф. В. Антонович, у якого А. С. жив навіть протягом одного року, будучи студентом третього курсу,

На студентській же лаві знайомиться А. С. з творами М. Драгоманова, який став його другим ідейним батьком. Коли трохи згодом повстало розходження між М. Драгомановим і „Киянами“, А. С. почував себе ідейно більше зв'язаним з М. Драгомановим, ніж з В. Антоновичем та іншими членами київської „Старої Громади“.

За своє духове споріднення з М. Драгомановим тодіж таки поплатився А. С. не тільки арештом, але й позбавленням права на науково-педагогічну працю, якій мріяв віддатися після закінчення університету. Справа, яка потягла за собою таку кару, полягала в тому, що А. С. взяв з собою до Галичини, куди його відрядила літом 1889 р. київська Стара Громада для поглиблення національної свідомости, листа до М. Драгоманова, щоб відтіля переслати його чи через когось передати адресатові, що перебував у той час у Женеві.

Якимсь чином австрійська поліція дізналася про це, заарештувала А. С-ча разом із його товаришами, що вкупі виїхали до Галичини — Б. Кистяківським, Е. Дегеном та двома його сестрами. Київська жандармерія притягнула А. С-ча до слідства, обвинувачуючи його в тім, що брав участь у політичній організації, яка наміряла зруйнувати державний лад. Слідство не довело до суду, доходження постановою міністрів юстиції, внутрішніх справ і обер-прокурора св. Синоду при кінці 1890 р. було припинене, але А. С. і надалі залишився під поліційним доглядом, а це по тодішнім російським законам зв'язувалося з закриттям шляху до науково-педагогічної праці. Практика поширювала цей закон у тім напрямі, що підлеглий поліційному доглядові взагалі позбавляється права на посаду в будь-яких урядових установах. Так сталося й з А. С-чем: куди не стукався він після скінчення університету (1890 р.), скрізь була відмова, і тому А. С. змушений був ради шматка хліба взяти посаду коректора в друкарні Кульженка в Києві. Лише через рік удалося А. С-чу завдяки протекції університетського товариша знайти посаду в Ризі — спочатку в губернській правлінні, а потім у „Приказі общественного призрения“ (в уряді суспільного опікування), але й тут, будучи під поліційним доглядом, А. С. не пориває зв'язку з рідним краєм, з його інтересами. Так, уже першого року свого перебування в Ризі А. С. списався з М. Павликом, з яким познайомився підчас свого перебування в Галичині, і почав одержувати в ковертах „Народ“, містив у місцевій газеті „Рижській Вестник“ переклади оповідань

І. Франка, з яким А. С. близько зійшовся у Львові в 1889 році, приймав у себе бувших своїх університетських приятелів, підозрілих з поліційного погляду, як Б. Кистяківський, М. Косач, Е. Деген та ин. Правда, і тут поліція не давала А. С-чу спокою, але А. С. мав оборонця в особі місцевого віце-губернатора, дітям якого А. С. давав лекції.

З 1894-го р. А. С. почав службу в фінансових інституціях, спочатку податковим інспектором у м. Аренсбурзі, яке на третину року позбавляється нормального сполучення зі світом, а згодом з 1899 р. на тій же посаді в Дорпаті. Тут А. С. близько сходиться з гуртком як українських професорів — О. Миклашевським, О. Остроградським, Г. Михайловським, так і українських студентів, серед яких особливо визначалися своєю відданістю українській справі — Ф. Матушевський, що потім був нашим послом в Атенах, і М. Синицький, що в останнім часі займав адміністративну посаду в Українській Академії Наук (обидва вже покійники).

В Дорпаті А. С. пробув десять років, а опісля знову повернувся до Риґи, де заняв посаду начальника відділу казенної (скарбової) палати. Тут А. С. гуртує біля себе Українців, закладає статутува українську громаду й стає на її чолі. Тільки тепер, займаючи високу урядову посаду, А. С. добивається права учителювання й одночасно зі службою в казенній палаті викладає в приватній реальній школі курс історії літератури.

В 1912 р. А. С. одержує призначення до Петербурга на посаду ревізора в управлінні державними ощадними касами. Ця служба була звязана з постійними розїздами майже по цілому обшарі б. Російської імперії, так що в Петербурзі А. С. бував лише наїздами, а тому й не мав можливости брати активну участь у праці українських організацій, які в той час існували в Петербурзі.

Тільки в 1916 р. вдалося вернутися на Україну, а саме до Катеринослава, де він займає посаду директора державної ощадної каси.

З початком революції 1917 р. А. С., не кидаючи своєї посади, вступає до гурту учителів першої української гімназії у Катеринославі, що тільки відкрилася там заходами українського громадянства, але вже в листопаді 1917 р. переїздить до Києва, куди його запросив генеральний секретар фінансових справ проф. М. Туган-Барановський на посаду директора департаменту прямих податків. А. С-чу нераз доводилося тимчасово керувати міністерством фінансів, і він завсіди суворо стояв на сторожі інтересів державного центру від зазіхань на кошти державної скарбниці з боку окремих міністерств.

Потім А. С. переходить усі етапи тяжкого шляху, що припав на долю борцям за українську державність, залишає рідний край, щоб ділити долю уряду УНР, як законного представника інтересів України, переносячи в Польщі всі ті злидні, які судилися тут нашій еміграції. Великою втіхою для А. С-ча підчас перебування його з урядом УНР в Тарнові була можливість знову віддатися педагогічній праці з відкриттям в 1921-1922 шк. році української еміграційної гімназії, на чолі якої невдовзі він і став. В осени 1922 р. А. С. приймає посаду учителя української мови й літератури в Галичині — спочатку Добромильської, а потім Долинської гімназії, а в травні 1923 р. переїздить до Чехословаччини, сподіваючися бодай на останку свого життя віддатися науковій праці в Українському Педагогічному Інституті в Празі. Не зразу вдалося А. С-чу здійснити свою мрію, — на цей раз прислужилися „свої люде“ з Укр. Громадського Комітету, що тоді керував Педагогічним Інститутом, які висловили сумнів щодо належного знання А. С-чем української мови, а тому довелося А. С-чу пройти перехідний етап — зайняти посаду учителя українознавства в чеській школі садівництва та винарства в Мельнику. Тільки з унезалежненням Педагогічного Інституту від Укр. Громадського Комітету, себто в 1924-5 шк. році, А. С-чу вдалося зайняти посаду лектора в Українському Педагогічному Інституті, що носить ім'я М. Драгоманова, таке дороге для А. С-ча. В цьому Інституті А. С. викладав курс історії України та українського письменства.

Цілі два останні роки А. С. був прикутий до ліжка, перебуваючи здебільшого в клініці та лічниці, але й це не заважало йому сумлінно виконувати свої обов'язки, і не один раз вирушав А. С. в ризиковну подорож з лічниці, ледви стоячи на ногах, з руркою для відходу мочу, щоб прочитати лекцію своїм слухачам. Не можна було також ублагати А. С-ча, щоб звільнив себе від переведення іспитів слухачів. Зворушливе почуття викликала у стороннього свідка ця картина іспиту в палаті лічниці, коло ліжка тяжко хорого екзаменатора. Може бути, що ця незвичайна обставина іспиту сприяла тому, що ні один студент не зважувався йти на іспит до А. С-ча, не простудіювавши як слід предмету.

Взагалі А. С. ставився до кожної справи з повною серйозністю. Тому не диво, що А. С. вважався великим знавцем фінансових справ. В цій галузі А. С. залишив після себе слід у низці спеціальних праць, а саме: 1) кілька доповідей на зздах податкових інспекторів Ліфляндської губ. на теми податкового характеру (вміщені у звітних звітах з'їздів з р. р. 1899—1903); 2) „К вопросу об оценке земель

Лифляндской губ.", Рига, 1901; 3) „Про податки зі спадщини“, стаття у час. „Україна“, Кам.-Под., 1920 р.

Одначе педагогічна праця була для А. С-ча, так мовити, улюбленою дитиною: він вкладав у неї всю свою душу й натхнення.

Поруч із педагогічною працею в Інституті А. С. віддавався, поскільки дозволяло йому здоровля, громадській і партійній граці; — А. С. належав до радикально-демократичної партії (давніше с-ф.). Скрізь і завсіди на першому місці ставив А. С. інтереси української справи. Навіть в останні дні свого життя цікавився лише цією справою. Кожний раз від своїх відвідувачів А. С. вимагав докладної доповіді про всі новини в цій справі. Мені особисто за декілька днів до смерті А. С-ча довелося подати йому приємну вістку про щедрий дар нашого земляка К. Лисюка, що перебуває тепер в Америці, на потреби Музею Визвольної Боротьби України, і А. С. кілька разів повертався до цієї теми. Він же устно заповів і свій архів передати до цього-ж музею.

А. С. не був від природи красномовним оратором, але надзвичайно приємним бесідником, і тому завсіди справляли велику втіху його спогади про минуле, про цікаві зустрічі А. С-ча на його життєвому шляху. Перед духовим зором слухача проходила ціла галерія наших визначних діячів на всіх ділянках політично-громадського життя, як рівнож ціла згряя авантюристів, що лише гріли свої руки на українській справі...

На жаль, лише частина цих спогадів зафіксована на папері, — я розумію тут з блискучим талантом написані А. С-чем статті літературного змісту, надруковані в річниках нашого альманаху. Для нашого-ж альманаху на наступний рік А. С. виготовив буквально в ліжку, ледво тримаючи в руках олівець, свою останню статтю — спогади про свого товариша студентських років, Волод. Самійленка.

Одначе А. С. жив не тільки минулим, — він надзвичайно уважно стежив за новим життям, за сучасними течіями в нашому політично-громадському життю, за духовими інтересами молоді генерації, і в кожному питанні А. С. мав свою думку, свій погляд.

Більш того, А. С. жив і майбутнім, бо якимось не припускав думки про нещасливий кінець своєї хвороби і все сподівався, що лікарі зроблять йому нову операцію, яка поверне йому сили й здоровля. Ось напр. у картці до мене з 3. квітня ц. р. (незадовго перед тим А. С. переїхав з лікарниці до себе на село під Прагою) А. С. пише: „В суботу на цьому тижні, як Господь слодобить, переїду до клініки. Буду ближче трохи до Вас. Буду мати надію, що це буде

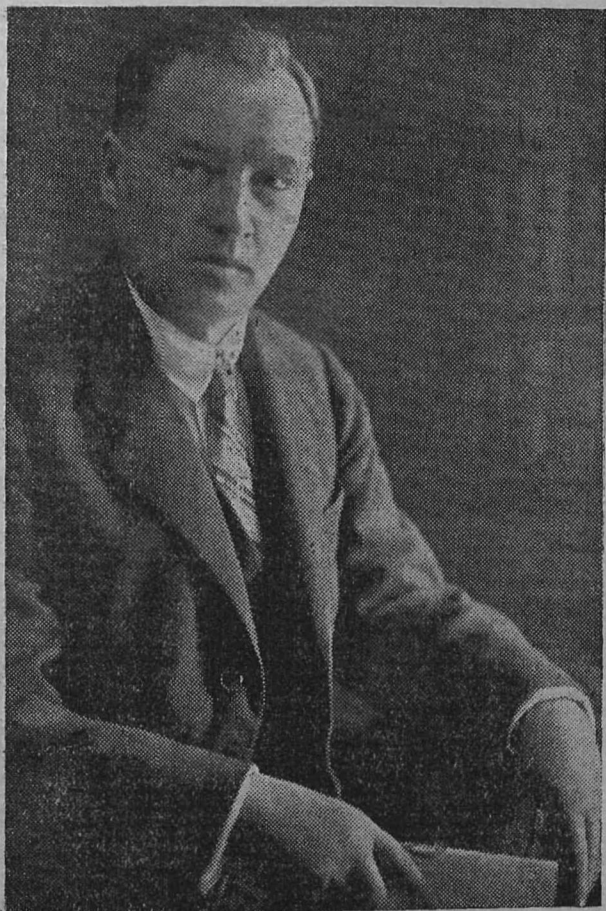
поки що перший етап наближення, за яким наступить можливість „прискакати“, як кажуть Чехи в петосписі, і до Вашої благословенної хатини. Поможи, Боже!“ І тільки за три дні до смерти, стогнучи від тяжкого фізичного болю, А. С. благав собі смерти, як порятунку від страждань.

Не можу не сказати ще кілька слів про А. С-ча, як людину.

Всіх, хто стикався з А. С-чем, приваблювало надзвичайно любовне ставлення його до людини. Цю свою прикмету, як рівнож і інші риси своєї вдачі — надзвичайну скромність, привітність і гумор — А. С. зумів зберегти до кінця свого життя, не вважаючи на ті тяжкі удари, яких зазнав особливо в останніх роках свого життя, — втрату всіх своїх дітей, самотнє перебування на чужині, вкінці довголітню тяжку хворобу. Надто ніжну любов відчував А. С. до молоді, яка теж, з свого боку, якось горнулася до сивоволосого юнака, що зумів і на старости літ залишитися тим-же ідеалістом, яким був за студентських років свого життя.

На мій погляд, і до А. С-ча можна віднести ті слова, яких він сам ужив, характеризуючи свого покійного приятеля М. Косача: „Він був одним із тих, про кого кажуть, що сіє навкруги себе радість і що його не можна не любити“. Так, — хто мав щастя ближче пізнати А. С-ча, не міг не полюбити його всею своєю душею.

В особі А. Маршинського українське громадянство втратило видатного громадського й культурного діяча, що назавсіди вписав своє ім'я в історію українського національного руху.

Спиридон Черкасенко.
З нагоди 25-ліття літературної діяльності.

Вол. Дорошенко.

Спиридон Черкасенко.

(З нагоди 25-ої річниці літературної діяльності).

Цього року минуло 25 літ літературної праці нашого співробітника, визначного українського письменника Спиридона Черкасенка, — поета, белетриста, драматурга, журналіста й педагога. На кожній із згаданих ділянок працював ювілянт, не покладаючи рук, і має за собою чималий дорібок, за який українська література й громадянство повинні „не злим, тихим словом“ згадати ім'я письменника в двадцятипятилітню річницю його літературного виступу.

І тільки ненормальними обставинами українського літературного й громадянського життя треба пояснити той факт, що ювілей заслуженого робітника минув без ніякого відгуку в нашій пресі. Не хочу тут обвнювачувати українське громадянство у невдячності чи байдужості. Ні, Черкасенко не належить до забутих авторів. Навпаки, ім'я його добре відоме по цілій Україні як ім'я автора популярних театральних п'єс („Казка старого млина“, „Про що тирса шелестіла“), що від появи своєї у світ не сходять з української сцени. Отже Черкасенко не забутий, ні. І завданням отсеї статті буде не воскрешати з мертвих заживо погребану людину, а тільки спокутувати гріх занедбання з боку нашої журнальної критики й пригадати публиці головні життєписні дати та літературні заслуги невсипущого працівника на ниві українського поетичного слова.

* * *

Народився С. Черкасенко в селянській сім'ї в м. Новий Буг на Херсонщині 24.XII. 1876 р. Учився в двокласовій міністерській школі, а опісля в учительській семінарії (в ріднім своїм містечку), по скінченню котрої в 1895 р. став спочатку учителем земської народньої школи в с. Новопавлівці Павлоградського пов. на Катеринославщині, далі завідателем однокласової міністерської школи в с. Василівці, а незабаром на ст. Улянівка Катер. залізниці, де й провчителював три роки. В 1899 р. по невдачній спробі поступити вільним слухачем в „Училище Живописи, Ваяння й Зодчества“ у Москві, вертає знову до учительської праці й дістає посаду в залізничній школі в Юзові, в 1901 р. переносять його на Лідієвські рудники недалеко від Юзова. Тут провчителював Черкасенко сливе десять років (до 1910 р.), займаючися студіюванням робітничого життя й культурно-політичною працею серед шахтарів. Тут же розпочалася й його українська літературна діяльність. Сталося це випадково. Спочатку Черкасенко, сильно кохаючися в російській літературі, мав зробитися „русским писате-

лем“ і навіть обурювався, коли доводилося чути про українські змагання: куди, мовляв, хахли лізуть, маючи самого Шевченка, коли у „русских“ чого тільки нема! (З Шевченковим „Кобзарем“ Черкасенко познайомився ще замолоду й пробував був навіть складати „малоросійські“ вірші, але московська атмосфера викурила ці „дурниці“).

Та ось на вакаціях в літку 1903 р. перебуваючи на хуторі коло Олександрівська, побачив на столі I-й том української антології „Вік“, почав гортати її й здивувався: українська література це не тільки Шевченко, а є багато інших письменників і з України і якоїсь Галичини та Буковини. Почався душевний перелім, а далі й шукання. Вернувшись з хутора додому у своє містечко на Херсонщину, від семінаристів довідався, що в семінарії є тайний український гурток під проводом полтавців Гр. Шерстюка й І. Малича. Познайомився з ними й довідався про український рух. Відтоді почав жадібно читати українські літературні твори й студіювати українську мову, й за рік уже пробував складати по українськи вірші. Перші свої спроби післав Черкасенко С. Шелухинові в Одесу, де ладився український альманах, та М. Чернявському у Херсон до альманаху „Перша Ластівка“. Одеський альманах ще в рукопису заборонила цензура, а матеріял із нього Шелухин порозсилав по галицьких часописах. В результаті цього кілька Черкасенкових віршів появилось в 1904 р. в квітневій книжці „Літературно-Наукового Вістника“. Це й було початком його літературної кар'єри. В „Першій Ластівці“, яка вийшла в 1905 р., надрукував Чернявський шість його віршів, захожуючи в окремій листі молодого поета до дальшої праці та даючи йому різні вказівки що до цього. Невдовзі спали кайдани з українського слова, появилася українська преса — й Черкасенко містить свої поезії й дописи в „Ріднім Краю“, „Громадській Думці“, „Новій Громаді“.

Петербурзьке Товариство для видавання дешевих книжок замовляє йому скласти українську читанку для шкіл — „Рідна Школа“. В кінці травня 1906 р. Черкасенко дістає від Б. Грінченка запросини прибути в Київ на заснування Української Учительської Спілки.

В Києві знайомиться молодий поет з цілою низкою українських діячів, бере участь у зборах і попадає в делегати від новоствореної Спілки на всеросійський учительський зїзд у Петербурзі. В Петербурзі нові українські знайомости. Зїзду уряд не дозволив і довелося відбути його нелегально у Фінляндії. Вертався Черкасенко на свої рудники вже ніби виросши духово, з поглибленим світоглядом, з плянами широкої літературної роботи.

І справді від цього часу його праця набирає широкого розмаху. Черкасенко як з рукава сипле поезії, новелі

оповідання для дітей, драми. В Полтаві друкує Шерстюк його пєси „В старім гнізді“, „Жарт життя“, вид. „Учитель“ видає його дешевий укр. букварик, за цим пішла збірочка поезій „Хвилини“, драма „Хуртовина“ й одноактівки „Повинен“ і „Жах“. „Хуртовину“ видав Черкасенко власним накладом, але цензура сконфіскувала все видання й притягнула автора до суду. За рік по конфіскації судила його київська судова палата й присудила до місяця арешту й знищення виданої драми. Арешт відсидів Черкасенко у Бахмуті знов же трохи не за рік по присуді, а за цей час продовжував свою працю в школі, між шахтарями, не кидаючи одночасно й літературної (драми „Петро Кирилук“, „Земля“).

Але, розуміється, суд і присуд не міг минути дурно. За ці гріхи й „товаришування з робітниками“ губернатор телеграфічно наказав звільнити небезпечного вчителя зі служби.

Черкасенко виїздить до Києва й тут улаштується за фелєтоніста у „Раді“, та пише під псевдонімом Провінціял прозою, а під псевд. Шершень — віршем. Для заробітку мусів цілком поринути в газетну роботу, де крім фелєтонів доводилося писати й оповідання, рецензії, принагідні статті, а коли влітку головні співробітники розїздилися, то й вступні статті.

Поза тим дуже інтензивно працює Черкасенко в першому українському педагогічному журналі „Світло“, в якому пише аж до закриття його підчас війни, рівночасно бере живу участь взагалі в учительських справах — зїздах, курсах, тощо, прищеплюючи несвідомому учительству українську національну свідомість.

На Різдві 1912 р. їде в українській делегації на зїзд в Петербург. Виголошена ним доповідь в національній секції зїзду була вибухом бомби, й довго ще по зїзді „Новоє Время“, „Русское Знамя“ та інші репильки трубили на всю Росію про мазепинську небезпеку, обливаючи Черкасенка й товаришів помями.

Та газетна робота не приглушила поета. В новозаснованім марксистськїм журналі „Дзвін“, а також у Л.-Н. Вістнику появляються поезії П. Стаха, що звертають на себе увагу громадянства. В. Винниченко й ин. витали В. Левинського, що редагував „Дзвона“, з новим талантом. Та П. Стах — був тільки черговий псевдонім С. Черкасенка, про що крім редактора довго ніхто й не знав. Рівночасно з появою Черкасенкових пєс на сцені („Земля“ в театрі М. Садовського в 1911 р.) стає він ближче до театру й це дає йому нагоду краще вивчити потреби й таємниці сцени. Пізніше судилося йому ще ближче звязатися з театром. З вибухом війни всі українські часописи й видавництва припинено

й Черкасенко мусів шукати собі якогось заробітку. Не зносячи бюрової служби, він за тиждень кинув добру посаду в „Союзі городів“ і став у Садовського за контролера на половинну плату, а опісля за касієра, вкінці за помішника адміністратора. Підчас цієї служби Черкасенко написав песу „Про що тирса шелестіла“, яку Садовський виставив у 1916 р. з великим успіхом.

З вибухом революції Черкасенко взявся за складання підручників для нової української школи. В 1917 р. викінчив буквар „Початок“ і читанку „Рідна Школа“, а також короткий курс українського правопису. Далі пішли частини 2 і 3-я читанки (4-та лишилася в матрицях). Підручники Черкасенкові розійшлися на Україні в сотнях тисяч примірників.

Аж 1917 р. вийшла з друкарні збірка його оповідань з шахтарського життя під наг. „Вони перемогли“, вискладана ще перед війною; тодіж таки написав Черкасенко популярну книжечку для молоді — „У шахтарів“, яку видало вид. „Дзвін“.

В січні 1919 р. Черкасенко, не бажаючи вдруге пережити большевицької інвазії, виїздить з Києва разом з трупкою М. Садовського й осідає в Кам'янці-Под. Тут працює в газеті „Україна“, містячи поезії, гумористичні вірші й статті, редагує популярний тижневик для війська „Козак“. В листопаді виїздить до Відня видавати підручники (у вид. „Дзвін“), опісля переходить як співник і редактор до видавництва „Земля“. Тодіж у цих видавництвах вийшло три томи поезій Черкасенка й нові видання двох його кращих драм („Казка“ й „Тирса“). З припиненням віденських видавництв переїздить до Чехословаччини й, діставши літературну стипендію від Міністерства Закордонних Справ, оселяється з квітня 1923 р. в Ужгороді, де працював уже М. Садовський, як директор театру „Просвіти“. Тут Черкасенко прожив безвиїздно 6½ років аж до останнього часу (серпень 1929 р.), коли чеська поліція, занепокоївшись щораз зростаючим відродженням закарпатських Українців, найрішучіше запропонувала йому виїхати з Закарпаття.

Праця Черкасенкова на Закарпатті розпочалася під пластовим прапором, але він не кидав й літературної роботи ширшого характеру, а також давав публіцистичні статті до американської „Свободи“ (1923—25 pp.). Крім цього був найближчим співробітником дитячого журналу „Пчілка“. Поза окремими статтями в пласовім органі, написав Черкасенко пластунам кілька патріотичних пісень і „Пластовий Гимн“ та чимало пес: Вечірній Гість, Лісові Чари, Чудо св. Миколая та інші, які з участю пластунів виставлявано по різних місцях Закарпаття. Ця діяльність нашого ювілянта багато причинилася до пробудження серед

молодого покоління наших закарпатських земляків національної свідомості.

З загально-літературних творів Черкасенко на Закарпатті написав крім низки поезій, що занялиб цілий том, дві великі поеми: „Зелені Жупани“ (друк. в амер. „Свободі“ 1923 р.) й „Дума про вдову і трьох синів“ (ЛНВістник 1924 р.) та революційну фесрію „Цвіт пастороти“ (друк. в амер. „Свободі“ 1925 р. і ЛНВістнику 1929 р.). В р.р. 1927—29 написані: трагедія „Коли народ мовить“, історична драма „Северин Наливайко“, драмований роман „Дон-Хуан і Розита“ та біблійна драма „Ціна Крови“. З того досі появився в друку „Дон-Хуан“ (у „Нових Шляхах“) та оце в нашій альманаху уривок із трагедії „Коли народ мовить“.

Крім усього, Черкасенкові на віку доводилося складати й лібрета для опер („Відьма“ Ярославенка, „Дика сила“ Стеценка), або перекладати чужі лібрета („Євгеній Онєгін“ Чайковського, „Янко“ Желенського), писати водевілі („Газетна помилка“, „Аматори“), й гуморески („Жарти Сатира“), перекладати пєси, романси й арії для українського театру мініятур, інсценізувати Гоголя („Страшна помста“) й Куліша („Чорна Рада“).

Такий у коротких рисах літературний шлях і дорібок ювілята. Не весь він, очевидно, однаково цінний, бо Черкасенкові, як і багатьом иншим українським письменникам, не рожі судилися в життю, а здебільшого терня — письменник мусів братися за всяку роботу, чи то для власного заробітку, чи для заспокоєння пекучої громадської потреби. Але серед цієї маси загально-корисної роботи, виконаної протягом 25 літ трудящого життя, є багато невмирущих вартостей, які утревалюють ім'я письменника в історії української літератури. Черкасенко все буде знаний як автор перших оповідань з чисто робітницького життя, як не останній поет, що вільно й легко володіє віршем, а найголовніше — як визначний драматург. На цім полі Черкасенко увесь час іде вперед. Доказом цього є його прекрасний роман про Дон-Хуана та ряд недрукованих ще пєс.

25 літ тяжкої праці часто в найтяжших умовах не тільки не зломали нашого ювілята, а навпаки — він почувас себе бадьорим, повним сили й енергії.

Побажасмо-ж йому дальших 25 літ не менше корисної й продуктивної діяльності.

Евген Чикаленко.
(† 20 червня 1929 р.)

В. Д.

Євген Чикаленко.

В Празі 20.VI. 1929 р. помер Євген Чикаленко. Не стало старого українського культурника, мецената українського слова, видавця першої української щоденної газети, автора знаменитих „Розмов про сільське хазяйство“, тихого підпомагача українського руху, котрого ліва рука не знала, що творить права.

В історії нашого недавнього мичулого Євген Харлампович, чи просто „Пан“, надзвичайно характеристична постать багача-ідеаліста, пана-народолюбця, що й своє знання, і свій масток, ціле життя своє віддав рідному краю та його культурі.

Годі тут докладно переповідати життя покійного. Він описав його сам у прегарних своїх спогадах, виданих у Львові 1925/26 р., спогадах, що творять правдивий літопис новітнього українства. Відсилаючи читачів до цієї живої історії українського руху кількадесяти літ перед війною, подамо тут тільки короткий перегляд життєвого шляху й заслуг небіжчика.

Родився Чикаленко 9.XII. 1861 р. на Херсонщині в заможній українській семі. Початкову й середню освіту здобув в Одесі й Єлисаветі, а вищу на університеті в Харкові. Увесь час судилося йому обертатися серед свідомого українського товариства й завдяки цьому з ранньої молодости добре усвідомити стихійну любов до рідного, винесену з-під рідної стріхи. На університеті бачимо Чикаленка в українським радикальним гуртку драгоманівського напрямку. При ліквідації цього гуртка жандармерією не минула кара й Чикаленка. Його кінець-кінців вислано під явний догляд поліції у рідне село на Херсонщині на 5 літ без права виїзду.

Це примусове заслання використав Чикаленко як найкраще, зайнявшись культурною господаркою. Поставивши взірцево власне господарство й даючи цим приклад околиць селянам, молодий поміщик не думав одначе про власне збагачення, а мріяв про добро загалу. На гроші Чикаленка виходять поважні українські книжки (Словар Уманця (Комарова) й Спілки), оплачуються гонорари за українську белетристику в „Київській Старині“, виходить навіть популярний часопис Революційної Української Партії „Селянин“, повстає фонд ім. Мордовця для підмоги українських письменників при Науковому Товаристві ім. Шевченка, головню за його підмогою будується „Академічний Дім“ у Львові, де учні вищих шкіл дістають дешеві мешкання (на це дав покійний 25.000 карб.). А коли настала

змога видавати українські часописи й на російській Україні, Чикаленко засновує український щоденник — „Громадську Думку“, а по закриттю його владою — „Раду“, яку видає протягом десяти літ, вкладаючи в це патріотичне діло силу грошей і нервів. Годі просто уявити, скільки причинилася „Рада“ до розбудження української свідомости на Великій Україні. Тому вже само її видавання є вікопомною заслугою покійника перед українським рухом. Але велико важили в своїм часі і безпосередній вплив Чикаленка, приклад його діяльности, його мудре слово і порада. Його дім у Києві у новокупленому на Полтавщині маєтку (Кононівка) — були місцем збору української інтелігенції в 900-их р. р. і тут не одно культурне діло й підприємство взяло свій початок.

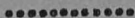
Як відомо, з вибухом війни, на український рух зачалася нагінка на В. Україні. Спинено часописи, закрито інституції, почалися арештування діячів. Мусів і Чикаленко ховатися перед поліцією, проживаючи тайно то в Фінляндії, то в Петербурзі, а лише нишком навідуючися до Києва. За революції вертає він додому, але друга большевицька навала знову виганяє його з рідного краю і цим разом уже навіки. Не бажаючи переживати знову приємностей большевицького режиму, ховатися перед арештуваннями, тремтіти за себе й за рідню, покійний виїздить в 1919 р. до Галичини; тут його з переходом її до Поляків нова влада інтернує, спочатку в Мостисках, опісля в Перемишлі. В 1920 р. Чикаленко виїздить за кордон і оселюється в Рабенштейні (в долішній Австрії), де дуже бідує й хорує. Жінка його мусить ходити на фабрику, а він збирає дрова в громадському лісі. Пізніше дістає посаду в Українській Господарській Академії в Падебрадах і переїздить туди.

Але здоровля його чим раз гіршає. Покійник мав тяжку шлункову хворобу й перебув численні операції, але все надаремне. Тяжкі психічні й фізичні переживання на еміграції, смерть жінки, арештування й смерть середущого сина на Рад. Україні, а вкінці вістка про арештування чекістами й наймолодшого сина — добивають остаточно Чикаленка.

25.VI. тіло його спалено в крематорії в Празі й поховано на місцевім цвинтарі.

Вічна пам'ять Покійному!

Нехай пухом буде йому чужа земля до того часу, коли попел його можна буде перевезти до рідного Києва.

МИКОЛА ЗАЛІЗНЯК.

У Київі.

(Уривки із споминів).

По закінченню мирових переговорів в Берестю довелось мені з поручення Укр. мирової делегації їздити спочатку з Олександром Севрюком, а потому з економічним радником проф. Остапенком до Відня й Берліна для полагодження ріжних дрібніших справ, звязаних з мировим договором між Україною й Центральними державами. Про політичні справи, які вів Севрюк, розповів я вже в уривку зі своїх споминів про Берестейський мир. Тут згадаю лише коротко про деякі економічні справи.

Підчас мого побуту у Відні разом з проф. Остапенком відбули ми в Австро-Угорському міністерстві закордонних справ кілька нарад під проводом гр. Форгача з австрійськими делегатами торговельної комісії, яка мала виїхати до Київа для вироблення, разом з відповідною українською комісією, торговельного договору між Австро-Угорщиною та Україною. Австрійцям у першій мірі розходилися про те, щоб забезпечити правильну і в як найбільшій скількості доставку з України засобів поживи. Але вони не мали ніякого виробленого пляну що до того, як це перевести й яку компензату дати Україні.

Для обох сторін було ясно, що закуп збіжжя за австрійські гроші не був би корисний для жадної сторони, бо довів би лише до обезцінення австрійської валюти, а Україні, крім малозартних паперових банкнотів, теж нічого не дав би. Проф. Остапенко дуже виразно й твердо поставив справу так, що застережену мировим договором доставку для Австро-Угорщини збіжжя й паші може вона одержати лише дорогою товарообміну і що на цих нарадах треба докладно установити й прийти до згоди що до того, які саме вироби індустрії може доставити Австро-Угорщина на Україну. Австро-Угорські делегати старалися ухилитися від відповіді на це дразливе для них питання, але врешті мусіли признати, що з виїмком вина і деяких предметів жіночого люксусу Австро-Угорщина властиво нічого не має до вивозу. З цього виходило, що товарообмін між Україною і Австро-Угорщиною відбуватися нормальним способом не може і що вина спадатиме не на Україну, яка мала такий цінний товар, як збіжжя, а на Австро-Угорщину, яка нічого вартісного для обміну не мала. Це все й висловив австро-угорській делегації зовсім одверто Остапенко, заявляючи, що при таких обставинах йому властиво дуже тяжко сказати, чи буде можна налагодити товарообмін з Австро-

Угорщиною. Після цього переговори перервано й рішено всім разом виїхати на Україну, тим більше, що військово-політичні події в міжчасі дуже посунулися наперед.

Любинський викликав ще два тижні перед тим Севрюка й мене з Відня до Берестя, щоб повідомити, як генерал Гофман змусив його підписати відому відозву в імені укр. правительства до німецького народу з проською військової допомоги проти московських большевиків. Німці рішили з військовою силою йти на Україну, щоб очистити її від большевиків і самим узяти те, що теоретично, дорогою торгозельного товарообміну, забезпечав їм мировий договір. Несміла і невдатна спроба Севрюка дістати на поміч Україні українські полки від Австро-Угорщини і українських січових стрільців не повелася. Бачучи, що Німці самі вирушили на Україну, Австро-Угорщина зовсім природно не могла лишитися пасивною й австро-угорська начальна військова команда теж поробила заходи, щоб австро-угорське військо рушило на Україну. Претекстом до цього мала послужити просьба комісара Поділля від Центральної Ради Степури до австро-угорського командуючого фронтом з проською про військову допомогу проти большевиків.

Тут починала мститися нерішуча політика тодішнього голови Центральної Ради проф. Михайла Грушевського, і двох його тодішніх прибічників, голови генерального секретаріату Голубовича і генерального секретаря військових справ Жуківського, а також і самої мирової делегації. Ясно було, що коли большевики встигли здобути майже цілу Україну і загнали рештки Центральної Ради з її головою і частиною уряду майже до австрійсько-німецьких границь, то по заключенню мирового договору між Україною і Центральними державами треба було в даній ситуації зробити ясний і твердий вибір, з ким йти. Всяке порозуміння з большевиками треба було згори виключити, бо вони цього порозуміння ні в якій мірі не потребували. Вони перемогли військово, а їх політика на Україні як найвиразніше змагала до того, щоби вогнем і мечем, а також в морі крові української інтелігенції здушити всю визвольну боротьбу українського народу. В такому разі треба було заключити з Центральними державами докладний військовий договір про допомогу, який означував би права і обовязки кожної сторони. Це треба було зробити зовсім одверто й публично і українська мирова делегація, на мою думку, як найкраще могла би надаватися до виконання цього тяжкого завдання. Такий момент був, коли негайно після підписання мирового договору приїхав до Берестя голова тодішнього українського уряду Голубович.

Як я вже згадував, мені лишилося невідомим, про що він говорив з українською мировою делегацією, які вказівки

й інструкції дав їй від себе і від Грушевського. Одначе з того, що після його відїзду українська делегація не поставила перед Центральними державами в усій широті справи військової допомоги для України, а розійшлася на всі боки для полагодження другорядних справ, я роблю висновок, що тоді Голубович мабуть в імени Грушевського заборонив українській делегації робити які-небудь плянові кроки в напрямі одержання військової допомоги від Центральних держав на підставі наперед продуманого, обробленого й за згодою тих держав з ними підписаного окремого договору.

Я гадаю, знаючи особисто обох людей, що могли тоді в першій мірі рішати з українського боку прохід справ, Грушевського і Голубовича, що вони просто проявили в цій ситуації, як і в багатьох інших випадках, свою полохливість і воліли, замість одвертими очима оцінити ситуацію і зробити з неї відповідні висновки, покласти на славетне українське „якось то буде“. Інакше я абсолютно не можу пояснити собі поведення української делегації, яка тільки що перед тим на моїх власних очах виявила стільки твердості й дипломатичного хисту в боротьбі з представниками Центральних держав за як найкраще для України заключення миру. А в тім, усі головні персонажі того часу: Михайло Грушевський, голова Центральної Ради, Всеволод Голубович, голова генерального секретаріату і тодішній фактичний секретар закордонних справ, а також члени мирової делегації—Севрюк, голова її, Микола Любинський і Микола Левитський ще живі, і я вважаю, що їх обовязком є лишити докладні свої спомини про те, як в дійсности малася справа з приходом Німців і Австрійців на Україну.

Але верну тепер знову до справ економічних. Остапенко не дурно їздив до Берліна і до Відня. Він вияснив докладно економічну ситуацію Центральних держав і зібрав відповідний фактичний матеріал для українського уряду. Йому було ясно, що справи економічних відносин між Україною і Центральними державами мусять повести до фатальних напорозумінь. Так само, як і я, бачучи, що Німці вирушили з військовими силами на Україну, він не міг зрозуміти поведення української делегації й у всьому обвинувачував головню Голубовича. Особливо він не міг дарувати йому, що той відмовився від усяких переговорів у справі позички для українського уряду від Центральних держав. Він здавав собі докладно справу з того, що Німці фактично мусять перебрати в свою управу залізниці на Україні, а може ще й державно-адміністративний апарат з тої простої причини, що український уряд не матиме жадної спромоги робити які-небудь виплати робітникам.

Багато тяжких і сумних балачок довелося мені мати з ним на тему різних наших тодішніх „державних“ мужів, їх дитинячої струсячої політики й абсолютного невміння конкретно і в державному масштабі приступати до полагодження і розв'язання різних проблем, які ставило життя і особливо факт повстання української держави. Багато говорили ми також про те, як вийти з тих труднощів, які повставали перед Україною з огляду на те, що Центральні держави за українське збіжжя не могли дати нічого іншого, крім своїх банкнотів. В результаті спільних наших нарад прийшли ми до переконання, що треба постаратися дістати потрібні для України товари з держав нейтральних, як от Швейцарія, Голяндія, Скандинавські держави. Деякі справи, що, до одержання, товарів, потрібних Україні, з нейтральних держав, можна було би полагодити вже у Відні. Вияснилося, що, наприклад, за український тютюн або цукор можна буде дістати в Швейцарії і Голяндії не тільки досить значні контингенти виробів текстильної індустрії, яких у першій мірі потребувала тоді Україна, але також різних машин, а навіть залізничних вагонів і льокомотивів. Але мировий договір передбачав і регулював лише товарообмін між Україною і центральними державами. Отже в інтересі України лежало подбати про те, щоб одержати від Центральних держав як право свобідного перевозу цих товарів на Україну, так і право свобідного вивозу з України через їх територію до нейтральних держав певних родів сирівця, не передбачених мировим договором, щоб таким чином усунути посередництво Центральних держав, яке з природи річи мусіло би цілу справу одержання товарів з нейтральних держав зробити дуже складною і дорогою.

В тому часі мав я до полагодження багато різних справ, зв'язаних з моєю діяльністю у Стокгольмі. Одначе Остапенко домагався від мене, щоб я конче їхав разом з ним до Київа, щоби там переконати Грушевського і тодішню урядову партію — українських соціалістів-революціонерів, що витворена приходом німецьких військ на Україну ситуація конче вимагає людей рішучих і більше обзнайомлених зі становищем Центральних держав і що для цього негайно треба усунути з їх урядів Голубовича та інших. З другого боку уповажнений графа Черніна на берестейських переговорах барон Візнер, а також новоіменований до Київа австро-угорський посол граф Форгач теж просили мене, щоб я їхав до Київа, бо вони здають собі справу з того, як тяжко їм буде вести там торговельні переговори з українським правительством і яку моя діяльність у Київі може принести користь обом сторонам.

Поведення Голубовича в Берестю й оповідання Остапенка про працю в генеральних секретарствах України на-

строїло мене дуже песимістично що до будучого співжиття українського уряду з німецькими окупаційними військами. Мені було ясно, що при тій політиці відкладання, нерішучості і закривання очей на дійсність, яку розпочав у Берестю Голубович, не може вийти нічого доброго. Одначе, з другого боку, я вважав своїм обов'язком поїхати до Київа, щоб особисто переконатися про стан справ у державному центрі, в'яснити Грушевському всю грозу ситуації і порадити йому поробити деякі кроки для забезпечення України від можливих несподіванок. На мою думку, треба було дійти самперед увійти в як найтісніші зв'язки з неутральними державами і доложити всіх зусиль, евентуально навіть ціною далеко йдучих економічних уступок на їх користь, щоб одержати з їх сторони фактичне й дійсне признание суверенної української держави. Мені здавалося, що з огляду на фактичні відносини сил на Україні лише дорогою дипломатичної пресії з боку неутральних держав можна буде здержати Німців від ріжних нетактовних кроків. А далі дипломатичні представники Укр. Народньої Республіки, сидячи по неутральних державах, мали би добру нагоду увійти в дипломатичні переговори з представниками Антанти, щоб постаратися і з цього боку забезпечити будучність Української Держави.

Хоч як мені не хотілося через мій тодішній зовсім песимістичний настрій їхати до Київа, одначе я рішив, що їхати таки треба. Я вже десять літ не бачив на очі тої України. І хоч як гірким і болючим показався мій побут там, одначе я не жалую, що поїхав тоді до Київа, бо довелося мені там побачити і пережити цілий ряд дуже цікавих подій, довелося вести, хоч і безуспішно, але всеж таки вести боротьбу, як з тодішнім урядом Центральної Ради, так і з Центральним Комітетом своєї власної партії. Політика Центральної Ради, а в першій мірі її голови, проф. М. Грушевського, тодішніх міністрів Укр. Народньої Республіки, членів партії українських соціялістів-революціонерів Голубовича, Жуківського, Миколи Ковалевського, а також поведення Центрального Комітету української партії соціялістів-революціонерів довела Укр. Народню Республіку до катастрофи, — до фактичної окупації України Німцями, до гетьманщини з її реакційною соціяльною політикою і, як наслідок цього всього, кинула широкі маси українського селянства й робітництва в обійми большевизму.

Тут я і хочу оповісти про цілий ряд фактів і подій у Київі, яких наочним свідком був і які, на мою думку, докладно ілюструють це моє твердження.

З Відня до Київа вибрався я разом з Остапенком і австро-угорською торговельною делегацією. Австрійський уряд дав нам до розпорядження до української границі

окремий сальоновий вагон і офіцера генерального штабу, якогось дуже симпатичного молодого Хорвата, для полагдження різних формальностей підчас нашої подорожі. Австро-угорська торговельна делегація теж виїхала тим самим поїздом. У своїх рухах ми нічим не були звязані і тому рішили з Остапенком використати свій побут у Львові. Пам'ятаю, що пополудні після нашого приїзду до Львова відбулася нарада в помешканню „Просвіти“ з представниками львівського українського громадянства. Одначе ця нарада мала скорше інформативний і товариський, а не чисто політичний характер. Не знаю, чи я сам був занадто втомлений переживаннями останніх тижнів і занадто песимістично настроєний, одначе з цеї наради в моїй пам'яті не лишилося нічого конкретного, крім загального вражіння, що львівські Українці були якось приголомшені подіями, несподіваним заключенням миру з Україною, зобов'язанням Австрії про утворення з Галичини і Буковини окремого коронного краю, з чого ні Остапенко, ні я не робили перед нашими львівськими політиками особливої таємниці, і не мали ніякої скристалізованої політичної думки про те, що і як треба далі робити.

Увечері того самого дня поїхали ми через Красне до Бродів. Ще у Відні на просьбу Остапенка з австрійського міністерства війни мали вислати телеграму до Київа, який кілька днів тому заняли Німці, до Голубовича про наш приїзд і таку саму телеграму на українську граничну станцію і Радивилів. В Красному, де нам довелось трохи стояти, зустрівув я на двірці дра Донцова з дружиною, які безуспішно старалися дістатися до поїзду, що мав іти до Бродів. Якись австрійські вояки не хотіли їх пускати. Довідавшись, що вони мають замір дістатися до Київа, переговорив я з Остапенком і він згодився на те, щоб я забрав їх до нашого вагону. Десь вранці на другий день були ми в Бродах. Містечко було напів зруйноване. Тут уже була австрійсько-українська границя. Ми з Остапенком вийшли з вигідного австрійського вагону і разом з австро-угорською торговельною делегацією пішли до команданта двірця в'яснити, чи має він яке сполучення з Підволочисками і чи не має прийти звідти який поїзд, який мав бути замовлений для члена української мирової делегації Остапенка. Нам сказали, що треба почекати, а командант тимчасом в'яснить справу. Не дуже веселі пішли ми до якоїсь жидівської коршми снідати. Брудна була ця коршма, розвалене містечко, але зате дістали ми без жадних труднощів і по дуже дешевих, в прівнанню до віденських, цінах яйця жовбасу, великі білі жидівські булки, чай, молоко, що викликало велике здивовання членів австро-угорської торговельної делегації. Жидівка пояснила, що все це дістають вони

по другій бік кордону, а Остапенко не міг оминутинагоди, щоби не зазначити Австрійцям, що на Україні вони побачать і будуть їсти ще й не такі річи.

Хоч і не були ми з Остапенком дуже певні відносно тої відповіді, яку дістане австрійський командант у Бродях з Підволочиск, одначе на наше приємне здивовання почули від нього відповідь, що незабаром має прийти до Бродів спеціальний поїзд, приготований для української делегації. Незабаром прибув і сам „поїзд.“ Це була звичайна стара льокомотива, до якої причіплений був лише один вагон, що правда, як стояло на ньому написано, першої кляси, але в середині вся його обстановка була комплетно знищена. На льокомотиві був машиніст, якийсь молодий Поляк, і більше нікого. Сіли ми всі, тепер уже разом з австро-угорською делегацією, в якої Остапенко попросив вибачення, що на Україні вони не можуть так вигідно подорожувати, як в Австрії, бо тут ще недавно були большевики, і поїхали до Підволочиск, у свою власну державу.

Мовчки, задуманий і зворушений, сидів я коло вікна і дивився на околицю. Як змінилися часи! Рівно десять літ перед тим, в кінці марта 1908. р., їхав я через ті самі Підволочиска на фальшивий російський пашпорт до Львова. Неприємні хвилини довелося пережити тоді підчас ревізії. Інакше виглядали тоді Підволочиска, і в моїй памяти, як живі, стали кремезні постаті російської пограничної жандармерії. Пригадав я собі, як радісно забилося моє серце, коли по щасливо перебутій ревізії наш поїзд нарешті рушив і незабаром я через вікно побачив граничний стовп, що відділяв Росію від Австрії; ще кілька хвилин і я вже на австрійській території поза властю російських жандармів. Я вже на території української Галичини. Яким самопевним паном вийшов я в Бродях до реставрації, де купив собі „Діло.“

Тепер знову я в Підволочисках, але вже не як бідний утікач, що тремтить за свою особисту свободу, з ще біднішої батьківщини, темної, затурканой, міцно скованой кайданами московського царату. Адже я тепер на граничній станції української держави. Яке чудо сталося протягом тих десятих літ! І сам я вже зовсім на той, як був десять літ тому. Адже тепер я повноправний громадянин Української Народньої Республіки. Я маю повну, нічим не обмежену волю, я можу вже тепер без жадних перешкод працювати, як тільки сам схочу.

У Підволочисках Остапенко сполучився з командантом станції у Рівному і повідомив його, щоб на двірці приладили обід для нього і для австро-угорської делегації, а також щоб приготували машину для дальшої подорожі до Київа.

Десь години коло другої пополудні ми були в Рівному. Тут довелось мені пережити гірке й болюче почуття сорому, як Українцеві, за непорядне становище свого народу. Досить велика станція була заповнена сотнями здорових, червонопиких українських парубків. Всі вони були здебільшого в вояцьких одягах, всі з більшими або меншими тлумаками, але всі без зброї. Всі вони були чимсь заклопотані, кудись спішилися, кудись пхалися, а серед цієї отари здоровезних хлопців стояв на пероні миршавий німецький вояк із залізним шоломом на голові, тримаючи на плечі ручницю з багнетом. Ось так виглядає та Україна! Нещасний темний народ, який мав до розпорядимости величезну людську силу, досить зброї, не мав лише свідомости і організації, щоб уміти оборонити себе самого і свої багаті землі від чужинців. Не боронив їх від московських большевиків, не боронив їх тепер від Німців.

Командантом двірця був якийсь молодий свідомий Українець. Принаймні його ми не потребували стидатися перед австрійсько-угорською делегацією. Він разом з вищим персоналом станції стрінув поїзд, привітав по військовому Остапенка, зложив йому звіт прохід справ на станції, повідомив його, що всі його накази виконано, що поїзд до Києва вже готовий, що він прийме відповідні телеграми для пересилки їх до українського уряду до Києва, а тим часом просить п. делегата і його гостей на обід. Обід цей, уладжений в чудово прибраній салі реставрації першої класи, незвичайно здивував Австрійців. Вони у себе у Відні давно вже відвикли від такого багатства страв і вибору. Особливо буфет з його величезним вибором ріжних закусок і смаколиків викликав їх захоплення. Але я з Остапенком були якісь невеселі. Вияснилося, що до Києва приїдемо десь пізно вночі. Остапенко надав телеграми до Києва, щоби там приготували мешкання для членів австро-угорської торговельної делегації і щоби на двірць назустріч їй вийшли відповідні представники українського міністерства закордонних справ і міністерства торгівлі. Підчас обіду командант двірця гірко скаржився, що він не має ніякого персоналу для охорони величезних товарових складів, що в Рівному є великі склади всякого рода зброї, амуніції, а особливо санітарного матеріялу, що все майно української Держави давно вже розтягнули би місцеві люде, а особливо Жиди, якби не Німці. Але що на Німців не можна покладатися, бо треба боятися, що вони, бачучи, що з українського боку ніхто не дбає за це майно, можуть почати його вивозити, а він не матиме навіть засобів контролі над ними. Просив Остапенка, щоби він звернув увагу на це кого слід у Києві, бо те саме, по його відомостям, діється також на інших великих вузлових станціях, що треба конче попросилати

комісарів і зорганізувати сяку-таку воєнну охорону. Сказав, що також скрізь є багато укритих большевицьких елементів, від яких треба сподіватися різних несподіванок, і що Німці тут безсилі, бо не знають місцевих відносин.

Поїхали ми далі. Цілий час нашої подорожі Австрійці аж обридли нам своїм захопленням з приводу того багатства поживи, яке вони побачили на Україні. Поволі наступив вечір, потому ніч. Нарешті десь зовсім пізно вночі приїхали ми до Києва на головний двірець проти Безаківської вулиці. Спинилися ми десь далеко від двірця, серед якихось велетенських льокомотивів. Наш кондуктор, якого ми одержали в Рівному і який по дорозі налякав був Австрійців, носячи по вагонах рушницю, десь зник. Так само зник і машиніст. Тому, що я вже десять літ не був у Києві, не орієнтувався докладно, де ми є. Остапенко забрав свої валізки і пішов, кажучи, що незабаром верне, але теж зник десь без сліду. Наші австрійці почали турбуватися. Особливо непокоїла їх досить часта стрілянина з рушниць десь недалеко від нас. Вони трівожно питали мене, чи знаю я докладно, що Київ справді відбито від большевиків. Я відповідав їм, що до Києва цілком напевно Німці прийшли вже тиждень тому і що я попробую піти на двірець і в'яснити, чому ніхто не вийшов нам назустріч. Вийшов я з вагону й пішов поміж велетенськими льокомотивами (це, як пізніше довідався, були льокомотиви з Америки, доставлені на Україну під час війни) шукати, де є двірець. Побачив, що наш поїзд стояв зовсім недалеко від якоїсь вулиці, по якій були проложені шини трамваю. Але в напрямі цієї вулиці з усіх боків чути було постійні стріли. Довго лазив я поміж торами, поки нарешті дійшов до будинку двірця. Там принаймні побачив я німецьких вояків і запитав їх, де тут є командант. Мені відповіли, що командант спить. Я вилегітимувався австрійськими дипломатичними документами, бо якимсь сором було легітимуватися документами українськими, і сказав, що приїхала австро-угорська торговельна делегація і я жадаю, щоби мене завели до команданта й негайно збудили його. Сонний командант заявив мені категорично, що він нічого не знає про жадну австрійську делегацію, що він не має в цій справі ніяких розпоряджень і що найкраще нам ночувати у вагоні, а вже вранці порозумітися з німецькою командою у місті. Після цього він повернувся на другий бік і попросив мене не перешкоджати йому спати. Не було ради, треба було вертати назад до свого поїзду. Там розповів я коротко цілу справу. Др. Донцов вибрався на місто, щоби пошукати для себе і для жінки місце в якомусь готелю. Ця справа представлялася мені досить безвиглядною, тим більше, що я був тепер вже зорієнтований, що ми на головнім київським дворці і що по-

близу ніяких порядних готелів нема. Але тут у справу вмішалася пані Донцова, яка категорично наказала своєму чоловікові конечно пошукати місця в готелю, бо вона не хоче спати в вагоні. Щоби не слухати її сварок і щоби мати чисте сумління й супроти гостей українського уряду, рішив я теж попробувати щастя. Мені пощастило знайти десь далеко від двірця на вулиці візника і я почав з ним їздити від одного готелю до другого в околицях двірця, бо в осередок міста візник чомусь категорично відмовився їхати. Добрих годин зо дві тяглася моя подорож і, розуміється, я ніде не знайшов місця. Всі готелі були переповнені. Хто знає Київ, той знає, якого характеру гості були в цих готелях. Нарешті мій візник зажадав від мене, щоб я заплатив йому, бо все одно місце годі знайти. З великою бідою, за спеціальною доплатою, згодився він відвезти мене назад, та й то не до самого двірця, бо там, мовляв, небезпечно, лише до мосту перед двірцем на Безаківській вулиці. Не було ради. Треба було знову вертати на проклятий двірець і шукати там свого поїзду. На щастя, погода покращала і на небі світив місяць. Коли я нарешті знайшов свій поїзд, стрінула мене коло нього несподіванка. Якийсь австрійський вояк з рушницею на плечі спинив мене, питаючи, хто я є. По голосі пізнав я, що це один з членів австрійської делегації. Я назвав себе й запитав, що має означати ця його військова маскарада, бо перед тим всі члени австрійської делегації були в цивільних убраннях. Він відповів мені, що я дуже довго не вертав і що ситуація видалася їм настільки непевною, особливо з огляду на постійну стрілянину, що вони вважали за відповідне перебратися у свої військові мундури й рішили поставити коло вагону варту. Розповів я своїм „гостям“ про мої безплідні шукання по готелях і заспокоїв їх, як міг, що їм не загрожує ніяка небезпека і що найкраще лягати спати, а вранці я спробую звестися з представниками української влади й подбати для них за помешкання.

На другий день вранці пішов я на двірець, сподіваючися, що може мені удасться щось там зробити. Але тепер там був страшенний рух і абсолютно ніхто взагалі не сховався зі мною балакати. Я не міг навіть знайти ні українського, ні німецького команданта. Зате купив і приніс для своїх „гостей“ дещо їсти і гарячої води на чай. Після снідання сказав їм, що хай вони трохи ще почекають у вагоні, а я їду до міста, щоби скомунікуватися з українським урядом в їх справі. В міжчасі до нашого вагону почали залазити різні дядьки і баби зі своїми тлумачами. Я відганяв їх, кажучи, що цей вагон не причеплений до жадного поїзду і що тут сидять Австріяки. Тому сказав я Австрійцям, щоби вони послали кого-небудь зі свого боку на двірець і щоби вони

увійшли в зв'язок з німецьким командантом двірця, бо інакше підчас моєї відсутності їх вагон можуть причепити до якогось поїзду і вони можуть заїхати бо-знає куди. Наказав їм також, щоби вони абсолютно нікого не пускали до вагону. Ці мої остереження так вплинули на бідних членів австро-угорської торговельної делегації, що вони, ідучи за відомим німецьким принципом *sicher ist sicher*, спакували всі свої манатки, винесли їх між тори, почіпляли до поясів револьвери і сіли чекати на сонці дальшого ходу подій.

Покинувши гостей і вийшовши з двірця, пішов я поволі до міста, роздумуючи, що його робити. Було ще зовсім рано, а на біду я забув взяти зі Стокгольму адресу свого брата у Києві і адреси ріжних українських діячів та урядових установ. На всякий випадок рішив я, що найкраще буде, коли я піду до Педагогічного Музею, в якому містилася Центральна Рада, бо там найскорше, мабуть, можу допитатися, хто має зайнятися долею прибулої до Києва нещасливої австро-угорської делегації.

На Володимирській вулиці пізнав я будинок Центральної Ради з фотографій, які десь бачив у Стокгольмі. Виходжу на сходи, а там варта з українських січових стрільців спинила мене, кажучи, що вступ до будинку дозволений лише за легітимацією. Такий порядок дуже приємно вразив мене. Вийняв я свої папери й почав шукати своєї легітимації, як радника укр. мирової делегації в Бересті. Січові стрільці засалютували і розступилися, а один каже: „Я вас, товаришу, знаю ще з Відня, але, бачите, ми тепер в службі і мусіли виконувати наказ“. Тут почувся коло підїзду шум автомобілевого мотора, з автомобілю вийшов старий проф. Грушевський. Ще з 1914 р., з часів його побуту у Відні перед виїздом до Італії, не бачив я його. Ми дуже сердечно розцілувалися, і він попросив мене піти до нього і розповісти, що цікавого привіз я зі світа. Я був дуже втішений цим сердечним прийомом і відразу виложив йому всі свої сумніви і побоювання, зв'язані з тим фактом, що на Україну покликано Німців. Розвинув йому свою ідею про те, що, поки ще є час, треба було як найскорше вислати дипломатичних представників до неутральних держав, щоби вони постаралися як найскорше здобути признання української держави, зорганізували там широку українську пропаганду, а також постаралися зв'язатися з представниками антанті. „Ніхто не може знати, — казав я, — як будуть вести себе Німці при тих умовах, які існують тепер на Україні. Після большевицької інвазії тут скрізь великий нелад, майже весь державно-адміністративний апарат знищений, по дорозі я сам бачив, що українське державне майно нема кому охоронити. Правда, Німці дбають за таку охорону, але вони

у себе нічого не мають, і це може спокусити їх вивозити наше державне майно без жадного обрахунку до себе. На мою думку, поки що ще можна буде вислати наших дипломатичних представників до неутральних держав. Тільки це треба робити як найшвидше, бо пізніше їх можуть взагалі звідси не випустити. З товарообміну, який устанавлює мировий договір, нічого не може вийти, бо ні Німеччина, ні Австро-Угорщина не мають жадних товарів, потрібних Україні, хіба лише різні вина та трохи предметів люксусу. Ви розумієте, якою небезпекою все це нам може загрожувати.“

В міру того, як це говорив, бачив я, як старий професор ставав чогось неспокійний і нервовий.

— Ви, товаришу Залізник, — перебив він мене нарешті, — за багато значіння надасте всякій дипломатії, а треба нам орієнтуватися на наше селянство. Зрештою, я дуже дякую вам за ваші інформації. Тепер я занятий, бо маю ще правити різні коректи своїх книжок, а незабаром має бути засідання Центральної Ради. Я мешкаю тепер в поїзді на двірці; будь ласка, коли матимете час, заходьте до нас. Тоді поговоримо докладніше.

Я вийшов з кабінету, немов побитий. Такого відношення до справ першорядної державної ваги я ніяк не сподівався. Звичайно, кожний український політик, на мою думку, мусів орієнтуватися на селянство, це значить мусів у першій мірі мати на увазі безпеку його інтересів, мусів дбати про те, щоб як найшвидше освідомити й організувати його. Але яке відношення могла мати ця орієнтація на селянство в тих справах, які я порушив перед професором? Досить безрадно ходив я по великому вестибулю Центральної Ради і не знав, що робити далі. На щастя, здивав я Миколу Любинського і хопився за нього, радіючи, що нарешті бачу знайому людину, яка може мати зрозуміння того, що треба щось зробити з австро-угорською делегацією. Я розповів йому справу і просив подбати, щоби вона була полагоджена. Любинський одначе спішився до Грушевського і тому передав мене з моєю справою господареві будинку Центральної Ради Борониліві. Цей узявся полагодити справу. Жадного авта в його розпорядженню не оказалось, він узяв маленький мотор із дочепленою до нього гондолею, і ми поїхали до готелю Франсуа реквірувати потрібні помешкання. Після недавньої большевицької інвазії цей готель, свого часу великий і гарний, що стоїть в самому центрі міста на площі проти міського театру, уявляв із себе сумний образ. Увесь він у середині був страшно запаскуджений, ліжка поломані, жадної білизни, лише брудні сінники. Двері не мали ні замків, ні клямок.

— І тут ви хотіли би примістити мене й гостей нашого уряду? — здивовано запитав я Боронила. — Невже в Києві ви не маєте ціліших готелів?

— Та вони є, але їх уже забрали собі Німці, — відповів Боронила. — Лише тут Центральна Рада забезпечила кімнати для своїх членів, і я можу видати вам відповідні квитки“.

Не було що робити, і ми пішли до канцелярії оформлювати реквізицію покоїв. Я ще попросив Воронила, щоби він поїхав зі мною на двірець забрати гостей. Поїхали ми на двірець, але там, не зважаючи на всі наші шукання, ми вже нікого з австро-угорської делегації не застали. Пізніше довідавса я, що на двірці їм нарешті вдалося скомунікуватися з німецькою командою в Києві і та належно примістила їх у готелі „Континенталь“.

Таким чином усі мої перші досвіди в українській державі, а особливо розмова з проф. Грушевським, не віщували нічого доброго.

.....

З М І С Т.

1. Юр. Липа: Вірш	стор.	3
2. Всевол. Петрів: Над Ворсклою	„	6
3. Авен. Коломиєць: Вірш	„	7
4. Софія Русова: Памяти лицарів	„	8
5. Федір Дудко: Так було...	„	10
6. Волод. Самійленко: Посмертний вірш „	„	24
7. Юрій Косач: Гість весняний вірш „	„	28
8. Вол. Самійленко: Посмертний вірш „	„	23
9. Спир. Черкасенко: „Коли народ мовчить“ (Уривок із трагедії)	„	29
10. Андрій Петренко: Фрагменти із споминів	„	39
11. Волод. Самійленко: Посмертний вірш	„	45
12. Генер. М. Омелянович — Павленко (Старший): На чолі Запорожців в 1919 р. у боротьбі з денікінцями	„	46
13. Юрій Магалевський: Махно	„	60
14. Євген Маланюк: Вірші	„	71
15. А. Маршинський: З життя Вол. Самійленка	„	74
16. Вол. Самійленко — Посмерт. вірш „	„	86
17. Д. Д о н ц о в: Самостійність чи сепаратизм „	„	87

18. Ст. Сірополко: Апол. Маршинський стор. 95
 19. В. Дорошенко: Спиридон Черкасенко „ 105
 20. В. Д.: Євген Чикаленко: . . . „ 108
 21. Мик. Залізник: У Києві (спомини) „ 110

Портрети:

1. Вол. СамійленкаСтор. 73
 2. Апол. Маршинського „ 94
 3. С. Черкасенка „ 101
 4. Е. Чикаленка „ 107

Центральний Кооперативний Банк КРАЄВИЙ СОЮЗ КРЕДИТОВИЙ У ЛЬВОВІ, РИНОК 10

що акредитує українські кооперативи всіх видів, — приймає вкладки ощадности в золотовій і чужій валюті, та опроцентує їх на 7 згл. 8 прц. Резервові фонди має ульоквані в камениці при вулиці 3-го Мая ч. 15. і в реальности при ул. Кордецького у Львові. Ч. телефону 433. - - Чекове conto П. К. О. Варшава 143.467. Жирове conto в Польськiм Банку. — Адреса для телеграм: Центробанк Львів.

ПЕЧІ І КУХНІ

КАФЛЕВІ

нові ставить, скоро і дешево так у Львові як і на провінції, виконує майстер кафлярський

МИХАЙЛО ГАЛІБЕЙ

ЛЬВІВ, ПЕТРА СКАРГИ 3.

Найкращі щітки

власного виробу, різнородних можна набути тільки у фірми

Х. Вайшток

Казимирівська ч. 16.

За оголошення в календарі редакція не відповідає.

Відбито в друкарні Щасного Беднарського в аренді „Кооперативи Промислу Графічного“ у Львові, Ринок 9.

Літературно-вида-
ничий Інститут „Добра Книжка“

Львів, ул. Содова ч. 4

Видав (до вересня 1929) 112 книжок і брошур—пересічний наклад кожної з них 3.000—5.000 примірників—Поручає всякі добрі книжки—бере в коміс чужі наклади й реклямує їх у кварталнику „Добра Книжка“. Помагає радою в закладанню бібліотек—матеріально увидаванню нових книжок.—Висилає даром і на бажання всякому кварталнику „Добра Книжка“ присвячений поширенню української книжки. — Видає ріжні роди книжок, і так: белетристику в серіях п. н. 1) „Бібліотека Слово“—2) „Бібліотека Історичних Повістей“—3) „Цікаві пригоди“—4) „Цікаві оповідання“—5) „Бібліотека Logos“, книжки поважного наукового згл. релігійного змісту виходять у серіях п. н.—6) „Наша Релігія“ і 7) „Для Світла“. Спис видань тих серій та умовини переплати подаємо низше в оголошені. — Всі посилки слати на адресу:

„ДОБРА КНИЖКА“, Львів—Lwów, почт. скритка ч. 11

„Пробудити в народі любов до славного минулого це стільки, що дати цьому народові силу предків його“.

Завдання: будити любов до нашого славного минулого—має видавництво.

„БІБЛІОТЕКА ІСТОРИЧНИХ ПОВІСТЕЙ“

„Б. І. П.“ виходить що три місяці як товстий том 8^о понад 10 арк. друку. — Поодинокий том „Б. І. П.“ коштує 4 зол.; піврічно 2 томи, 7 зол.; річно 4 томи, 12 зол., у переплеті два зол. більше за том.

Твори „Бібліотеки Історичних Повістей“ переважно ілюстровані—писані легко, цікаво, приступно—надаються для старого й молодого. Хто прочитає один том, прочитає всі прочі. Рецензії про них у часописах похвальні. Твори „Бібліотеки Історичних Повістей“ ідейні своїм змістом: у всякому з них представлені будьто боротьба за рідну державність, будьто лицарські подвиги. Книжки того рода не згіршать, а навпаки ублагороднюють і підносять на душі.

У ВИДАВНИЦТВІ „Б. І. П.“ ВИЙШЛИ ДОСІ:

1. В. Будзиновський: „Пригоди запорожських скитальців“, пов. з козацьких часів. — 2. А. Лотоцький: „Кужіль і меч“, повість з кінця XV-і початку XVI. стол. Призначена головно для жіноцтва. — 3. Л. Вволлес: „Бен-Гур“, повість з часів Ісуса Христа (4 ілюстрації). — 4. Б. Монкевич: „Слідами новітніх запорожців“, спомини з 1918 р. (15 ілюстрацій).
5. О. Лещук: „Кроваві сліди“, оповідання з визвольної війни 1918-1919 р.
6. М. Ценевич: „Злощасний самоцвіт“, повість з козацьких часів. —
7. А. Лотоцький: „Лицар у чорному аксамиті“, повість з часів першого козацького отамана (з ілюстраціями) на вичерпанню. — 8. 9. Б. Орксай: „Багряний цвіт“, повість з французької революції — I. том, II. том. —
10. А. Лотоцький: „За волю Ірландії“ опов. про славні подвиги героїської нації. — 11. Б. Монкевич: „Чорні Запорожці“, спомини з часів українсько-большевицької війни (13 ілюстрацій).

ДРУКУЄТЬСЯ: 12. В. Дежеліч: „Софію вибрав“, повість з часів Византії. Нехай не буде української хати, в котрій бракувало би „Б. І. П.“. Кожда школа, читальня, парохіяльна та громадська бібліотека повинні передплачувати „Б. І. П.“. Читайте і поручайте своїм знакомим „Б. І. П.“. Не відкладайте постанови. Напишіть заразк артку зі замовленням по адресі:

„ДОБРА КНИЖКА“, Львів, почт. скритка число 11.

БІБЛІОТЕКА „СЛОВО“

це періодичне видавництво (покі-що кварталник), якого ціллю видавати: ЦІКАВІ КНИЖКИ (белетристику) для інтелігенції, свідомих селян та дозрілої молоді. Видавництво старасться, щоб видані ним повісті були: цікаві, мали літературну і моральну вартість, кріпили духа оптимізмом та волею переможців. Переважно будуть це переклади з чужих мов, хоч і не поминатиметься своїх українських авторів. До видання намічено покищо твори: українців Максима Брилинського і Б. Полянича — й англійців: Д. Е. Делля „Шляхом орла“; Д. Ферноля „На дорозі життя“; Р. Г. Бензен „Володар світа“; Р. Біча „В країні зими“ й б. п. Як перший том Бібліотеки „Слово“ вийшов світової слави твір Д. О. Кервуда п. з. „З тавром убийника“. Є це книжка пригод молодого канадійця, повна поезії нових країн та їх сучасної романтики. Хто прочитає цей твір, той напевно зрадіє з видання його нашою мовою, тимбільше, що книжка перекладана сливе на всі мови цілого культурного світа. — Ціна поодиного тому. Бібліотеки „Слово“ 4 зол., подвійного 8 зол. У передплаті річно 12 зол., піврічно 7 зол. Замовляти по адресі: „Добра Книжка“ — Львів, поштова скритка число 11.

ПЕРІОДИЧНЕ ВИДАВНИЦТВО „Цікаві Пригоди“

Виходить, що два місяці — коштує річно в передплаті 2:50 зол. Поодинокий випуск коштує 50 грошів — Містить цікаві, сенсаційні оповідання наших і чужих авторів.

ДОСІ ВИЙШЛИ: 1. Д. К. Честертен: „Знак зломаного меча“, оповід. детективні (з англійського).—2. М. Е. делле граціє: „Два вороги“, оповідання (з німецького).—3. Б. Полянич: „Перша ніч“, з пригод тайної організації. — 4. В. Матісен: „Зачарований годинник“, опов. з циклу „Історії мерців“ (з німецького).—5. Б. Гомзии: „Прокляті часи“, опов. про большевиків.—6. С. Лягерлеф: „Різдвяні рожі“ легенди про давні часи.—7. А. Курдидик: „Ясні вогні“, опов. з часів укр. війни 1918-19 рр

Дальші випуски в друку. Дістанеться в книгарнях або у видавництві „ДОБРА КНИЖКА“ Львів, почт. скритка число 11

Від 1928 р. виходить періодичне видавництво

„Наша Релігія“

Його ціллю видавати: 1) богословські підручники; 2) учебники до науки релігії; 3) книжки релігійно-морального характеру для інтелігенції адеколи й популярні; 4) проповіді. — Поодинокий том цієї бібліотеки (около 14 арк. друку) коштує 4 зол. Для пересилаючих піврічну передплату знижуємо, ту ціну 8 зол. (за 2 випуски) на 7 зол.; річно (4 випуски) 12 зл. ДОСІ ВИЙШЛИ: 1) свщ. др. Яр. Левицький: „Пастирське богослове“ 4 зол.; 2) проф. д-р А Шмітт: „Католицька апольоgetика для школи й дому“, 4 зол.; 3) Бензен Р. Г.: „Парадокси католицизму“ 4 зол. ДАЛЬШЕ ПІДУТЬ: Бензена: „Христос у життю Церкви“; — проповіді кардинала Меннінга „Гріх і його наслідки“ — і т. п. Всі книжки мають затвердження духовної влади.

ВСІ ЗАМОВЛЕННЯ ПРОСИМО АДРЕСУВАТИ:

„ДОБРА КНИЖКА“ Львів, почт. скритка число 11

„ДЛЯ СВІТЛА“

книжечки для всіх станів
ДОСІ ВИЙШЛИ: 1. Книжочка ви-
черпана. 2. А. Б.: „Большевики й
селянство“. Про долю селян під
большевиками 0.50 зол. — 3. А. Б.:
„Мученицьке Мехіко“. Як у ХХ.
віці переслідують за віру 0.50 зол.
4. В. Я.: „У невидимій сіті“. (Хто
і як хоче панувати над світом)
0.50 зл — 5. 6. Яценків: „Нове
джерело багатства — шовківни-
цтво“ 1 зол. — 7. А. Б.: „Больше-
вики й релігія“ (як відносяться
комуністи до віри) 0.50 зол. 8, 12
Я. Бохенський: Срібні тіни (про
кіно) 2.50 зол. 13, 15. М. Западник:
Св. Кирило й Методії 1.50 зол.
Інші книжечки в друку. Хто
замовить усі 14 випусків, платить у пе-
редплаті замість 7 зол. тільки 6 зол.

Адреса для замовлень:

„ДОБРА КНИЖКА“

Львів, постова скритка 11.

„ЦІКАВІ ОПОВІДАНИЯ“

Виходить гарними книжечками
що три місяці.

До вересня 1929 р. вийшли з друку:

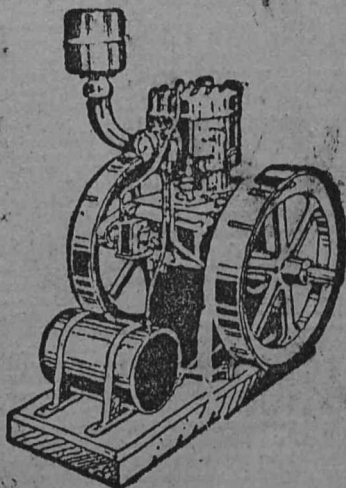
- 1, 2, 3 і 6 вичерпані.
4. 5. В печері пустинника (I. і II.)
7. 8. Український Йов (I і II.)
9. 10. На темних стежках (I. і II.)
11. В підземеллях Риму.
12. В копальнях Сардинії.
13. В огні і крові.
14. Пімста монаха.
15. Бранець морського опришка.
16. Мала Нелі.
17. Дух страху.

Кожна книжечка коштує 1.20 зол.
Почта звич. 25 с., поручена 75 с.
Хто замовить відразу і пришле
гроші на 4 книжечки (від числа 4)
той одержить їх по зниженій ці-
ні 5 зол. з поштою, замість 6 зол.
Замовлення слати на адресу:

„ДОБРА КНИЖКА“, Львів, почт. скритка 11

Всі тут оголошені книжки, а також багато інших дістанете в
ЛІТЕРАТУРНО-ВИДАВНИЧІМ **„ДОБРА КНИЖКА“**
ІНСТИТУТІ

Л Ъ В І В, — Lwów, постова скритка ч. 11.—Затямте добре адресу

Мотори

бензинові, нафтові і т. п.

— фабрики фірми —

R. A. Lister, Co Ltd. Dursley

(Англія)

— ПОРУЧАЄ: —

КЛЯТСБАЛЬД і С-ка,

Львів, Вірменська 8. Тел. 6-29

Виключна продаж фабрикатив
фірми R. A. Lister, Co Ltd.
Dursely, на цілу Польщу.

У В А Г А!

ВАЖНЕ ДЛЯ ТИХ, ЩО
ХОТЯТЬ ЩОСЬ ДРУКУВАТИ!

ДРУКАРНЯ

ЩАСНОГО БЕДНАРСЬКОГО

У В И Н А Й М І

Кооперативи Графічного Промислу

у ЛЬВОВІ, РИНОК 9 (Телефон 76-14)

Ця друкарня друкує, часописи,
журнали, книжки, всякі афіші
— про фестини або —
— представлення, —
запрошення, програми
— і все инше. —

Н О В І Г А Р Н І Ч Е Р Е Н К И !

ВСІ ДРУКАРСЬКІ РОБОТИ ВИКОНУЄ
СОЛІДНО, ТОЧНО І НЕДОРОГО

„МАСЛОСОЮЗ“

Одинока на Зах.-Укр. землях фахова централя
КРАЄВИЙ МОЛОЧАРСЬКИЙ СОЮЗ

ЛЬВІВ, КОСТЮШКА Ч. 1-а

зі своїми відділами в

СТРИЮ, Шевченка 5,

СТАНИСЛАВОВІ, Собеського 26,

ПЕРЕМИШЛІ, Ринок 23,

САМБІРІ, Костюшки 11а

КОЛОМИЇ, Шевченка 26,

ТЕРНОПОЛІ, Міцкевича 42,

ДРОГОБИЧІ, Стрийська 14,

ЛУЦЬКУ, Ягайлонська 13,

СОКАЛЬ, — організаційний відділ

уділює всіляких і вичерпуючих порад в організованні, в основуванні молочарських кооперативів, достарчас молочарняне приладдя, комплетне і по-одинокі части на догідних ратальних сплатах і по цінах фабричних, займається організацією збуту масла і т. д.

СПІЛКА АКЦІЙНА

„ГОПЛЯНА“

ФАБРИКА

Чеколяди

в Познані

поручас знамениті свої вироби, котрі належить всюди жадати.

У всіх склепах, Кооперативах, Повітових Союзах та Філіях „Народної Торговлі“

З днем 27 серпня 1929 року

отворено

КНИГАРНЮ

і

АНТИКВАРНЮ

ім. Лесі Українки

в ТЕРНОПОЛІ,

вул. Міцкевича ч. 33

(ріг Пасажу Адлера)

„МІСІОНАР“ Місячник присвячений Апост. Молитви.

„МІСІОНАР“ се найбільша і найдешевша духовна газетка для нашого католицького народу.

„МІСІОНАР“ се приятель кожної католицької родини і кожної душі.

„МІСІОНАР“ се одинока католицька газетка, яку затвердили і поручили до читання всі наші Преосвященні Владики.

„МІСІОНАР“ се апостол, що цілому світові голосить слово Боже і загриває до святого життя.

„МІСІОНАР“ є так приступно і зрозуміло писаний, що його легко може зрозуміти навіть дитина.

„МІСІОНАР“ приносить з собою благословенство Боже кожному, хто його читає.

„МІСІОНАР“ висилається лишень за попереднім надісланням передплати.

Адрес такий: Видавництво ОО. Василіян у Жовкві.

УВАГА НА ОХОРОНИЙ ЗНАК!

АМОЛ

ДОВГІ ЛІТА В УЖИТТЮ І ПРИЗНАНИЙ ЗА НАЙЛУЧШИЙ НЕОБХІДНИЙ ДЛЯ СПОРТОВЦІВ І ТУРИСТІВ, ЗМІЦНЮЄ НЕРВИ І ОЖИВЛЯЄ, ЗНАМЕНИТИЙ СЕРЕДНИК ДО МАСОВАННЯ!

ВСЮДИ ДО НАБУТТЯ!

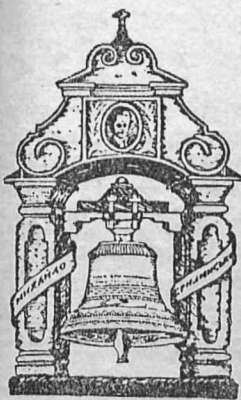
Жіноча промислова
КООПЕРАТИВА

„ТРУД“

ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 39.

- ВЕДЕ:
1. Робітню жіночого, мужеського та постільного білля.
 2. Робітню жіноч. одягів, костюмів та плащів.
 3. Магазины полотен, готовото білля, кравецьких додатків.

- УДЕРЖУЄ:
4. Трилітню фахову школу кравецтва й білизнярства.
 5. Курси для управителььок робітень та інструкторок шиття і крою.

Свій до свого!

Позір Громадяне!

Кожне село, чи то парохія, прагнуть, аби мати добрі, гармонійні і витревалі ДЗВОНИ; цеж краса і гордість для церкви, парохії мельодійні дзвони. За браком досвіду і належних інформацій в цій справі часто буває, що дзвони замовляються або купуються з невідповідних джерел і незабаром прикрі наслідки — такі, що дзвони тріскають! Отже кожний з Вас мусить знати, що є

одинока українська ліяря дзвонів

Михайла Брилинського

Львів-Замарстинів, вул. св. Михайла ч- 14.

або ЛЬВІВ, ЗАМАРСТИНІВСЬКА 41 (власний дім) тел. 63—56.
де можете завжди дістати дзвони першої якості і довільної величини
За витревалість дається гарантія. — — — **Умови приступні.**

СПЛАТА РАТАМИ. _____ СВІЙ ДО СВОГО!

НАРОДНА ТОРГОВЛЯ

Споживчі товари для членів і гостей.
Каву, Чай і Какао у власному упакованні.
Насіння господарських рослин, городовини
і квітів _____

продає у своїх складах, а саме:

у Львові, Станиславові, Перемишлі, Тернополі, Дрогобичі, Коломиї, Стрию, Самборі, Рогатині, Бродах, Сяноці, Городенці, Борщеві, Золочеві, Збаражі, Косові, Мостисках, Снятині, Сокалі, Турці н. Стр. і Луцьку. — —

Приймає вкладки щадничі до обороту, а на їх безпеку служить вісім власних каменниць і мурований магазин на головному дворці у Львові.

Для членів товарів звороти, отже дешевше, ніж деінде.

**Краєвий союз споживчий
„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“
У ЛЬВОВІ, РИНОК**

36

Передплачуйте !
ЧИТАЙТЕ!

„СЯЙВО“

Львів, скр. поштова 225.

Ілюстрований суспільно-науковий, спортовий, враз з переглядом політичного життя, двотижневик, присвячений роб.-селян. молоді.

Виходить 1. і 15. кожного місяця. Передплата в Польщі на рік зол. 9'60, квартал зол. 2'40. Поодиноке число 40 сот. Загран. річно 1½ ам. дол. Ждайте оказових чисел! Скрізь домагайтеся!

Др. Володимир Бабій

зубний лікар

ординує від 9—1 і 3—6.

Львів, Гетманська 8.

Телефон 63-24.

М. Купферштайн

Львів, Овочова 5.

Телефон 19-93.

Знана і солідна фірма з довгих літ, поручає по цінах фабричних папір до пакування, пергамін, текстури, мішки і шпагат.

Свій до свого !

ПЕРШОРЯДНА УКРАЇНСЬКА

Шевська робітня

Юрій Кучера

Львів, Кульпарківська 1.

Поручає власні вироби з матеріалів заграничних і краєвих.

Переплетня

ПАВЛА БАБЯКА

у Львові, Бляхарська 12.

приймає церковні роботи, як: Євангелія, служебники, старі книги, наклади, брошуровання, канцелярські книги, які входять в круг переплетничої штуки і т. п. — по найприступніших цінах.

Роботи виконує солідно й скоро.

ВИПОЗИЧАЛЬНЯ КНИЖОК

„ІЗМАРАГД“

Львів, вул. КОСЦЮШКА 5. І. п.

має відділи : український, російський, польський, німецький, англійський і французький.

Витворня цукорків і шоколадів

Самуеля Вайгорна

Львів, Жовківська 22

Телефон 55-28.

Поручає свої вироби: цукорки, чеколяди, андрути, цукор ледовий і мармеляду по цінах конкуренційних.

Заведення репродукційне

„К Л І Ш“

Львів, Сикстуська 10.

Телефон 48-46.

виконує друкарські кліші: крискові, сіткові і кольорові — — —
Скоре і точне виконання першорядними силами.

ГОСПОДАРСЬКІ МАШИНИ

краєві і заграничні, П Л У Г И краєві і німецькі „Кабани“ корпуси, сіножатні борони, культиватори, плянети, жниварки, СІВАЛКИ кератові і МОТОРОВІ МОЛОТІЛКИ, трієри, млинки січкарні, парники, машинові терлиці і шатківниці, кружлівки ВЕСТФАЛЯ, преси до овочів і все проче господарьке знаряддя.

Ропні мотори до млинів олійні. Коси

з найліпшої стирийської сталі з гваранцією за добру якість з правом заміни.

С О Н Д И

ориг. швайцарські до рятування здутої худоби. Около 30,000 коров урятували наші сонди за три роки від загибелі.

Н А С І Н Н Я ГОРОДОВИНИ

ШТУЧНІ ГНОЇ вагоново і деталічно

В У Г І Л Ь Горішно-Шлесський на кредит доставить Вам дешево і скоро та на догідні сплати кооператива

Спілка Українських Агрономів

у ЛЬВОВІ, вул. СОБІСЬКОГО 28.

Окружна аптика

Михайла **Т**ерлецького

давніше Ц. К. ЦИРКУЛЯРНА
Аптика

Д-ра А. СКЛЕПІНСЬКОГО.

ЛЬВІВ — РИНОК

Телефон 16—21.

Поручає всякі специфіки краєві і заграничні, перевязочний і гумовий матеріял, як також власні випробовані фабрики, як діточий пудер, каплі на біль зубів, мазь на нагнітки, вино хінове з залізом для недокровних, мило і т. п.

Власна лябораторія хемічно-мікроскопова для аналізу під проводом лікаря-спеціаліста.

НАЙСТАРШ УКРА :

Відливарня

церковних

ДЗВОНІВ

Братів **С**упранівських

Соколівка (біля Ожидова)

повіт Золочів,

яка існує більше, як 400 літ, і здавна славиться своїми виробами. поручає у всіх величинах ДЗВОНИ. Виконання мистецьке й солідне, голос звучний і чистий, матеріял передвоєнний, ціни дуже умірковані.

Просимо переконатися особисто або розпитати тих, хто вже знає нашу фірму.

Ставайте в безконечний ряд!

Вже другий рік виходить
широ народня українська газета

„Народня Справа“

„НАРОДНЯ СПРАВА“ виходить кожного тижня під неділю і приносить вісти з цілого світа, а головно, пише про те, що болить український нарід, а зокрема українського селянина та вчить, як з лихом, що насіло на український народ, боротися.

„НАРОДНЯ СПРАВА“ вчить, як боротися на політичнім, господарськім, культурнім, шкільнім полі і як доходити до сили, якої нам там дуже бракує. Бо тепер такий світ настав, що тільки сила в світі має значіння. Крім цього ілюстрації з життя, поступу краю і цілого світу прикрашувати будуть кожне число „Народньої Справи“.

„НАРОДНЯ СПРАВА“ звертає головну увагу на господарське піднесення наших селян, бо минув вже той час, що можна було говорити, що „я так господарюю, як мій дід і прадід“. Тепер голод за плечима у більшости наших селян і кожний мусить шукати за рятунком.

„НАРОДНЯ СПРАВА“ приносить не тільки ту одну користь. Ми так устроїли, що кожний передплатник „Народньої Справи“ одержить допомогу в сумі 120 золотих в случаю, коли йому згине штука рогатої худоби. За один рік існування виплатила „Народня Справа“ своїм передплатникам допомог на суму 40.000 золотих за упавші корови.

Тому не роздумуйте довго і не зволікайте, а користайте з нагоди і зараз вступаєте в передплатники „Народньої Справи“ та висилаєте рівночасно передплату яка виносить на квартал 3 зол., а 12 золотих на рік.

При висилці передплати подайте докладну свою адресу та скільки маєте штук дорослої худоби і її вік. (Це можна написати на переказі).

Адреса: „Народня Справа“, Львів, вул. Боїмів ч. 4. Тел. 30-13.

О В И Й Ч А С

Львів, вул. Боїмів, 4. І.

Число Телефону 30-13

ЦЕ ОДИНОКИЙ У НАС ІЛЮСТРОВАНИЙ

— — ПОПУЛЯРНИЙ ЧАСОПИС. — —

ПРИНОСИТЬ НАЙБІЛЬШЕ ВІДОМОСТЕЙ

— — — З ЦІЛОГО СВІТА. — — —

— ВИХОДИТЬ ЩО ДРУГИЙ ДЕНЬ. —

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ МІСЯЧНО зол. 2.70

— ЗА ГРАНИЦЕЮ РІЧНО 6 ДОЛЯРІВ. —

Пишіть зараз по оказове число часопису.

„РИЗНИЦЯ”

Кооперативне товариство з обмеж. порукою.

Поручає свої склади:

**в САМБОРІ, у ЛЬВОВІ, Ринок ч. 43
і в ПЕРЕМИШЛІ, Ринок ч. 14.**

Заосмотрені в великий вибір фелонів, хоругв, фан, ікон процесійних, хрестів, чаш, патериць, павуків, кадила, світла, книг богослужбних, молитвенників і всякого рода інших товарів церковних так для гр.-кат., як також православних церков.

Приймає замовлення на:

іконостаси, престולי, амвони і сповідальниці. Мальовання церков. Відновляє старі ризи і євангелія.

Достарчає:

Найліпші дзвони з передвоєнного матеріалу і дає повну гарантію.

Поручає:

Свій багато заосмотрений блаватний, як і всякого роду полотна, сукна, особливо для священників на реверенди і паперовий склад в Самборі.

Приймає гроші на щадницю.

„РИЗНИЦЯ“ дає 40 процентів чистого зиску вдовам і сиротам по священниках і бідним церквам.

СПЛАТИ РАТАМИ ДОПУСКАЮТЬСЯ.

СВІЙ ДО СВОГО!

**ЧИТАЙТЕ ОДИНОКИЙ НА УКРАЇНСЬКИХ
ЗЕМЛЯХ у ПОЛЬЩІ ЩИРО УКРАЇНСЬКИЙ
ЩО Д Е Н Н И К**

„ДІЛО“

ЩО ВИХОДИТЬ УЖЕ 46-ий РІК У ЛЬВОВІ
РЕДАКЦІЯ І АДМІНІСТРАЦІЯ МІСТИТЬСЯ
У ЛЬВОВІ, РИНОК Ч. 10
ІІ. ПОВЕРХ (ДІМ ТОВ-А „ПРОСВІТА“)

Видає Видавнича Спілка „ДІЛО“. Місячна передплата
5. зол. В справі оголошень звертатися до Адміністрації.
Адреса для телегр. Львів, „ДІЛО“. Конто почт. щадн. 143-322
Телефон ч. 29-26

Ч и т а й т е !

Ч и т а й т е !

Одинока селянська Газета в краю є

„Свобода“

політичний, просвітній та господарський часопис, орган Українського Національного Об'єднання. — —

ВИХОДИТЬ ЩОТИЖНЯ НА НЕДІЛЮ.

Редакція і Адміністрація міститься:

Львів, Ринок ч. 10.ІІ. — Телефон 29-26

„Свобода“ коштує чвертьрічно в краю 2·20 зл.
в Америці 2 дол., в Чехословаччині 30 чеських корон.

ГУРТІВНЯ
ФАРБ і ХЕМІКАЛІЙ
АДОЛЬФ ЧОПП

заприсяжений річзнавець
і оцінитель карного і крас-
вого суду

Львів, Жовківська ч. 2.
поручає свою торгівлю фарб
і лякерів, на складі артикули
домово-господарські.

Власна хата. - Тел. 18-51. - Рік зал. 1843

МУШТАРДУ французьку, крим-
ську, англійську,
природні соки овочеві, напої
шипучі, коріння мелене поручає
витвірня споживчих артикулів

„VITELLIO“

Спілка з огр. порукою
Львів, Садівницька 66. Телсф. 26-64.

Всі повітові союзи замовля-
ють впрост через
НАРОДНЮ ТОРГОВЛЮ
у Львові, Ринок 36.

„SIDOL“

„SIRAX“

порошок
до шуровання

„SIGELLA“

найкраща паста
до підлоги.

найлучше средство
до чищення металю,
шиб, люстер
і марморів

„LODIX“

світла паста терпе-
нтинововоскова
до взуття.

Вироби хемічної фабрики „SIDOL“

Варшава-Прага, вул. Широка ч. 4.

Жадайте у всіх складах Народної Торговлі — коопера-
тивах — всюди!

ЯКОВ ІНГБЕР
ТЕХНІК — ДЕНТИСТ

Львів,
Сикстуська 56 а.

ПЕРЛЬМУТТЕРА
ультрамарина

є безумовно найліпшою і най-
видатнішою синькою до білля
вапна і малярських цілей. —

Відзначена на виставах
золотими медалями
в БРУКСЕЛІ і МЕДІОЛЯНІ.

Жадайте по всіх коопера-
тивах і складах Народної Тор-
говлі.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТУ НА 1930 РІК

найбільшого і найдешевшого тижневика для укр. родин **„НЕДІЛЯ“** який у виїмково короткому часі зробив собі на західньо українських землях многотисячні круги передплатників, читачів і прихильників.

„НЕДІЛЯ“ є самотнім українським, безпартійним часописом, у якому добір цікавого для всіх змісту получений з європейською типографічною формою, при виїмково дешевій ціні передплати.

„НЕДІЛЯ“ станувши на щиро національній платформі обіймає своїм заінтересуванням усі українські землі та суспільні верстви в минулому й сучасному, і тому є найбільше приступним інформативно-повчаючим часописом на західньо-українських землях.

„НЕДІЛЯ“ виходить кожної п'ятниці в об'ємі 12—16 сторінок друку великого формату з багатьома картинками та статтями з ділянки біжучого життя, історії, техніки, природознавства, культури, спорту, літератури та мистецтва й поміщує та друкує особно

постійний повістевий додаток.

Передплатники „НЕДІЛІ“ одержать в 1930 р. безплатно вартісні та цінні книжкові премії та по значно зниженій ціні в великий ілюстрований Календар „НЕДІЛІ“ на 1930 р.

Петро Гелемей

**Бронзівнича
р о б і т н я**

ЛЬВІВ, вул. ВІРМЕНСЬКА 30.
Телефон 72-60

Виконує дешево й солідно всякі відновлення церковних знарядів, як: окуття до Євангелій, павуки, чаші, монстранції, процесійні хрести, також нові хрести і мідяні кулі золочені вогні (на копули).

Приймає замовлення на церковні дзвони з як найлучшого матеріалу з милозвучним голосом по низьких цінах і догідних услівях

Замовлення полагоджує точно і в умовлені часі.

28-РІК ВИДАННЯ.

Видкрита підписка

на

Літературно-

Науковий

Вістник

місячник літератури, науки
й суспільного життя.

Виходить книжками в перших числах місяця і містить статті визначних молодих і старших укр. письменників і учених.

Передплата виносить: місячно 250 зол., піврічно 14 зол., на рік 26 зол.

Адреса Редакції і Адміністрації:
ЛЬВІВ, ул. РУСЬКА ч. 18. III пов.

Видає:
Українська Видавнича Спілка.

УКРАЇНСЬКА РЕФОРМАЦІЯ

ОРГАН УКРАЇНСЬКОЇ
ЕВАНГЕЛЬСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Виходить кожного місяця.
Річна передплата 10 зол.

Редакція і Адміністрація
Львів, вул. Піскова 38.

Др. Мед.

Олександр **Мальчик**

Львів, вул. Лонцкого 8
телефон 75-77.

— — ординус по — —
внутрішніх і жіночих
недугах. Лічення кремін-
ною лампою і дія-
термією, Гальванізація,
фарадизація, просвіт-
лення Рентгеном.

М. Старицький

Розбійник Кармелюк

Історична повість в 4 ча-
стях з ілюстраціями
Ціна 18 зол.

20 серій Українських ви-
шивок по 2 зол. за серію

Замовляти в

УКРАЇНСЬКІЙ
Книгарні і Антикварні
Львів, вул. Рутовського
ч. 22.

ПЕРША
КРАЙОВА
ФАБРИКА
ХЕМИЧНО-
КОСМЕТИЧНА

Іван Ігнатович

у Львові, Сикстуська 25.

МИЛА туалетові,
МИЛО огіркове,
„КРЕМ ПЕРЛОВИЙ“
паста до зубів, води коль-
онські, перфуми і інші
знані вироби.

Через непевність завтрашнього дня подбайте вже нині про забезпечення своєї долі і будучности своєї родини через життєве обезпечення

в ТОВАРИСТВІ

„КАРПАТІЯ“

ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/1.

„ЕЛЕГАНТ“

одинокa найліпша і своєрідна
ПАСТА до ОБУВИ

Жадайте і уживайте лише цю пасту.

АДРЕСА:

О. ЛЕВИЦЬКА І С-ка.

Львів, Куркова ч. 51.

Ново отворена українська
Кімната до снідань, торгівля
делікатесів і РЕСТАВРАЦІЯ

— під фірмою —

„ГОВЕРЛЯ“

Львів, вул. Руська 16.

Телефон 75-92.

Поручає:

СНІДАННЯ, ОБІДИ, ВЕЧЕРІ.

ПИВО пільзенське, живецьке —
також ВІНА і МЕДИ.

Одинокa Українська Гуртівня шкір і футер

„ХРОМ“

Промислово-товгов. Співка з о. п.
у Львові, Руська 20.

ДОСТАВЛЯЄ найкращу шкіру на
обув, краєву й заграничну. —
ВИРОБЛЯЄ футра першої якости
на спосіб липський і віденський.
ПРИЙМАЄ до виправи й фарбован-
ня вслякі сирі шкіри на футра.
Кооперативам догідний кредит за
векслевим забезпеченням.

КРАЄВИЙ АДВОКАТ

Др. Мирослав Янкевич

Львів, вул. Куркова 5.

Перша Українська торгівля
ВУДЖЕНИНИ і МЯСА
у Львові, вул. Руська 16.
— Телефон ч. 59-74. —

Теодор Пявка

Доставляє вудженини, мясо,
ковбаси, солонину і смалец.
Свій товар. Низькі ціни.

Попираймо тих, котрі нас попирають.
ВИТВОРНЯ **„ЛЮСЯ“**
цукерничо-пернікарська
Львів, Пелтевна 11. - Тел. 42-97,

поручає свої вироби:
медівники, бабки, кри-
шталівки, бішкоти і тп.

Всі повітові союзи
замовляють через На-
родну Торговлю
у Львові, Ринок 36

ОКУЛІСТ

Др. Л. Максимонько

ординує в очних недугах
від год. 3—6.

Львів. Підвале ч. 7. І. п.
(Будинок „Дністра“)

„Центросоюз“

Л Ь В І В, вул. ЗІМОРОВИЧА
Ч. 20 і 22, (власна каменця)

Телефон 94, 21-16 і 53-63.

Доставляє рільникам через повітові союзи і місцеві кооперативи або, де таких нема безпосередно рільникам:

ШТУЧНІ НАВОЗИ: томасину, суперфосфати, каїніт, потасову сіль, са-літру і всі інші азотові, як також вапняні гної.

РІЛЬНИЧІ МАШИНИ і ЗНАРЯДДЯ: плуги, борони, плянети, культиватори сівалки, млинки, трієри, трактори, косярки, жнивварки, комплекти моторових та кератових молотілок, січкарні, парники, помпи до гноївки і всяке грубше і дрібніше господарське приладдя.

НАСІННЯ: добірних збіж на розплід, та пашних, окіпних чи проми-слових рослин.

ВЕТЕРИНАРНЕ ПРИЛАДДЯ. — ПАШНЕ ВАПНО ШТАЙНГОФА, „УСПУЛЮН“ суху і мокру байцу до насіння, КОСИ ОРИГІНАЛЬНІ СТИРІЙСЬКІ І СЕРПИ з охоронною маркою „Центросоюз“, Львів.

МИЛО з власної кооперативної фабрики „Центросоюз“, якістю дорів-нює найкращим заграничним виробам.

ЕКСПОРТ ЯЕЦЬ і ДРУГИХ РІЛЬНИХ ПРОДУКТІВ.

ЕКСПОЗИТУРА для продажі рільних продуктів в Катовицях, Словацького 19
Телефон 429. Рільники! Купуйте лише у Ваших Кооперативах!

Др. мед. Ф і л я с Осип

ОРДИНУЄ В НЕДУГАХ ДІТОЧИХ

Львів, Театинська 3, партер. — Ч. телеф. 79-53

Машини

до виробу цементових дахівок в різних родах, форма до бетонових рур керничних, громозводи, хрести, вікна до нових і старих церков і всякі вироби слюсарські
ВИГОТОВЛЮЄ

Михайло Стефанівський

ЛЬВІВ, ул. ВАРСТАТОВА ч. 10.

(між ул. Кордецького і Рицерською коло головного залізничного двірця).

На сплати в ратах :

БОГДАН ЛЕПКИЙ

„МАЗЕПА“

Трильоґія :

		Ч. 1.	
МОТРЯ, т. I.	.	.	брош. зол. 9·90
МОТРЯ, т. II.	.	.	„ „ 9·90
НЕ ВБИВАЙ	.	.	„ „ 9·90

Ч. II.

БАТУРИН	.	.	„ „ 9·90
---------	---	---	----------

Ч. III.

ПОЛТАВА том I.	.	„	„ 8—
ПОЛТАВА том II.	.	„	„ 10—
Комплет 6 томів	.	„	„ 57—
„ 6 томів опр. в полотно із золотими витисками	.	„	„ 78·50

Книгарня Наук. Тов-а

ім. Шевченка

у л ь в о в і, РИНОК ч. 10.

Видавництво Подільська Театральна Бібліотека у Тернополі.

видало і продає:

I.		зол.
С. Біла: ПОЦІЛУНОК ЮДИ. Песа на 4 дії	2—	
„ ДІТИ АГАСВЕРА. Трагедія на 5 дій	2—	
М. Білянський: АРЕНДАР У КЛОПОТІ. Комедія на 4 дії	1·20	
М. Вацик: ЧАР ОДНОСТРОЮ. Комедія на 3 дії	2—	
В. Герасимович: МАМОНА. Песа на 5 дій	1·50	
Б. Грінченко: ЗА БАТЬКА, Драма на 5 дій	2·50	
Конич-Лисенко: ЖИВІ ПОКІЙНИКИ. Комедія на 3 дії	2—	
В. Мартиневич: ДОСИДЖУВАЛА ПОСАГУ. Комедія на 3 дії	1—	
„ ГРІХИ МОЛОДОСТИ. Комедія на 3 дії	2—	
„ МІЩАНЕ. Драма на 5 дій	1·50	
„ ПАМ'ЯТНІ МОГИЛИ. Ескіз на 1 дію	—·80	
„ ПОТЕРЧУК. Песа на 5 дій	1·50	
„ ТРЬОХ ДО ВИБОРУ. Комедія на 3 дії	2—	
Е. Рудий: БІЛЬШЕ ЗАСОРОМИВСЯ. Комедія на 2 дії	—·80	
І. Тобілевич: ПАЛИВОДА. Комедія на 4 дії	1·50	
А. Шатковський: КУМА МАРТА. Драма на 5 дій	2—	
В. Чубатий: ВОСКРЕСЕННЯ. Песа на 4 дії	2—	
І. Федорак: ДЕПУТАТИ ДО ВІДНЯ. Комедія на 1 дію	—·60	
„ ПОБЕРЕЖНИКИ. Комедія на 1 дію	—·60	
П. Франко: ЗАХАР БЕРКУТ. Історична драма на 4 дії	2—	
М. Старицький: МАРУСА БОГУСЛАВКА. Історична драма на 5 дій з партитурою	6—	
М. Кропивницький: ВІЙ. Комедія на 5 дій з партитурою	12—	
Мидловський: КАПРАЛЬ ТИМКО. Мельодрама на 5 дій	5—	
Я. Косовський: ЗАКЛЯТИЙ ЯР. Драма на 4 дії	1·50	
НЕЧИСТА СИЛА. Комедія на 3 дії	2—	
МАРМУЗЕЛЯ. Комедія на 3 дії	2—	

II.

Діточий театр.

Е. Рудий: РУСАЛКА БЖІЛКА. Драма на 3 дії	—·60
„ ШЕ ТОЙ НЕ ВРОДИВСЯ, ЩОБ УСІМ ДОГОДИВ На одну дію	—·40

III.

Подільська Театральна Бібліотека має на складі і продає

Б. Будзиновський: МІЩАНКА. Повість	3—
І. Билина: МОЯ СПОВІДЬ.	2·50
Е. Гребінка: ЧАЙКОВСЬКИЙ. Повість	5—
І. Мельник: НА КАМЧАТКУ. Спомини	3—
А. Чайківський: МАЛОЛІТНИЙ. Повість	2—
„ НЕ БУЛО ВИХОДУ. Повість	1·70
„ ПАНИЧ. Повість	5—

Замовлення слати по таким адресам:

Подільська Театральна Бібліотека — Тернопіль.
Книгарня Наукового Тов-а ім. Шевченка — Львів, Ринок 10.

ГОТЕЛЬ Народня Гостинниця

у Львові, вул. Костюшки 1.

ТЕЛЕФОН : 8-88 і 72-36.

Для вигоди П.Т. Гостей
вінда і телефони
в кімнатах.

Для селян осібні убікації.

Доїзд трамваями: чч. 1, 6
і 7 — з Головного двірця.

Косметичний порадник для
плекання краси

Як добути красу

і задержати молодість
та здоровля

написала О. Заклинська на осно-
ві заграничної косметичної пра-
тики. 3 63 ілюст. в трьох частинах
40 розділів, ст. 194. Ціна 6'50 зол.

Видавництво „ВЕСНА“,
Львів, Руська 3, п. 1.

Такої книжки ще досі не було
в укр. мові. Подає всі найнові-
ші здобутки косметики. Як ста-
ратися про здоровий та свіжий
вигляд. Щоденно хатня руханка.
Найновіші косметичні здобутки.
Прикрашуючі середники. Припи-
си на всякі креми, води, порош-
ки. Як робити косметичні масажі.
(До того відповідні малюнки)

Позір! Позір!

Читайте всі!

Окрасою української хати є
українські картини і портрети
укр. письменників і заслужених
людей!

У В-ві „Русалка“, Львів, Куркова ч. 10
можна одержати слід.
картини та портрети:

Похід на війну і поворот з
війни, кольорові картини з ко-
зацьких часів по зл. 6 шт.
Богун під Берестечком зл. 12.
Ісус Христос і Божа мати по
2 зл. Портрет Шевченка вел.
форм. чорною крєдкою мал.
зл. 3, менший форм. кольор.
зл. 2'50. Медаліони з погруд-
дям Шевченка і Франка на
дощинках різблених в народ.
мотивах по зл. 3, 4 і 5. Ме-
даліони Богоматери по зл. 2'50
Нові листівки: Гуцули, Кили-
ми і Різдвяні та Новорочні по
10 зл. сотня.

КОРИЛКО ЙОСИП

Львів, вул. Наблонє ч. 36

ПОРУЧАЄ

Всч. духовенству виробити
своїх кадил та ладан
першої якости.

ДЕНТИСТ

Яків НАСС

Львів, вул. Сякстуська ч. 17. II пов.
Тел. 65-73.

БЕЗ БОЛЮ пльомбування й вини-
мання зубів. Скріплювання хита-
ючихся зубів. Штучні зуби в кавчу-
ку і золоті після найновіших систе-
мів. Пацієнтів з провінції полагає-
жується в найкоротшому часі. П. Т.
Урядовцям й студентам значна знижка.

НОВІ ШЛЯХИ

літературно-науковий, мистецький і громадський місячник,
виходить книжками (8—13 аркушів друку)
чатком кожного місяця під загальною редакцією
АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО.

„НОВІ ШЛЯХИ“ мають відділи: а) літературно-критичний (поезії, нариси, новелі, оповідання, повісти, романи, драми, літературні огляди, характеристики письменників, рецензії й замітки); б) науковий (статті по історії, філософії, природничим наукам, економії й соціології); в) мистецький (статті про музику, театр, малярство, архітектуру); г) публіцистично-громадський (статті на загальні теми й події українського життя); ґ) інформаційний (з усіх ділянок праці, знання й творчості).

„НОВІ ШЛЯХИ“ подають найвизначніші твори західно українських письменників і письменниць та вчених з Радянської України й визначних європейських письменників.

„НОВІ ШЛЯХИ“ подають огляд життя на всіх західно українських землях під Польщею, Чехословаччиною і Румунією.

„НОВІ ШЛЯХИ“ подають огляд культурного, суспільного і економічного життя на Радянській Україні. Вони завнайомлюють наше громадянство з тим, як живе й розвивається на всіх полях українська нація, як в одно крішпає Українська Держава і затирає що раз сильніше русифікаційні сліди кольоніальної політики царської Росії.

„НОВІ ШЛЯХИ“ стають своїми оглядами єдиною, доступною для західних українців збіркою матеріалів про всебічний розвиток Радянської України.

ПЕРЕДПЛАТА вносить до кінця 1929 року 22 зол., на рік 1930-32 зол., — піврочно 17 зол., — чвертьрічно 9 зол. В інших європейських країнах передплата вносить: річно 20 шв. франків, піврічно 12 шв. фр., (до кінця року 1929 — 16 шв. фр.), а поза Європою і в Америці: річно 5 дол., піврічно 3 дол., (до кінця 1929 року 4 ам. дол.).

Адреса редакції й адміністрації:
Львів, Домагалічів, 2. І. п.
Чекове конто 409.426.

2750

ПРОВЕРЕНО

СФ. 1987

5671

1930

1992

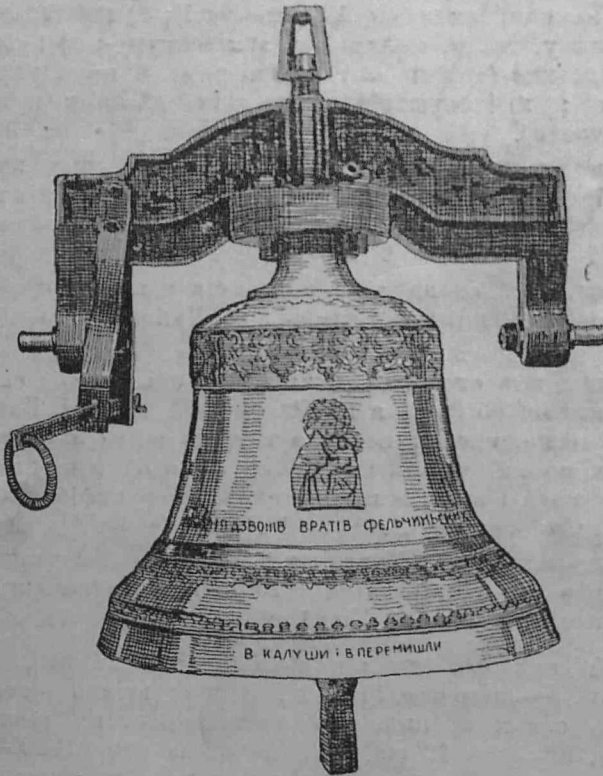
Найстарша і найбільша
ЛІЯРНЯ ДЗВОНІВ
БРАТІВ ФЕЛЬЧИНСЬКИХ

В КАЛУШІ
вул. Сівецька ч. 6.

В ПЕРЕМИШЛІ
вул. Красінського ч. 63а.

ФІРМА ІСТНУЄ ПОВЕРХ 120 РОКІВ

відзначена численними медалями на виставах краєвих і заграничних, між ними Grand Prix Париж 1927 (світова вистава) і Grand Prix Львєв 1828 Бельгія.

НАША найбільша в краю ліярня виливає дзвони тільки з найліпшого заграничного металу а то: дзвони поодинокі, гармонійні струни дзвонів довільної величини і тонів та дзвони до відзвоювання мелодій т. зв. Carrillon.

ПЕРЕТОПЛЮЄ, старі неужиточні дзвони і достроює під гарантією чистої гармонії до дзвонів вже існуючих, і це є спеціальністю фірми.

ПОСІДАЄ: стало на складі великий запас готових дзвонів, різної ваги і тонів.

ВИКОНУЄ: у власній фабриці комплетні залізні дзвіниці і різнородні залізні конструкції вежові.

ВИСИЛАЄ: на бажання сторони спеціаліста для уділення фахових порад і вказівок.

Доставляє дзвони на місце власним коштом, а на випадок, як щоб вони не відповідали бажанням купуючого (услівям умови), своїм коштом забирає їх назад без ніяких претенсій до купуючого.

Стережіться фірм повоєнних, а в перший мірі жидівських!
Ціни конкуренційні. — Сплата ратами.